

NIETZSCHE.

A Nietzsche Frigyes frissen hantolt sírjára ellentétes gondolatok között teszszük le a magunk szerény kis koszorúját.

Az egyik a meghatottság és a kegyelet érzéséből fakad. Mert mindig felemelő látvány lesz az emberiségre, mindig a vigasz és megnyugvás forrása a jobbakra az egy eszme szolgálatában eltöltött élet. Az élet undokságai, a saját nyílt vagy leplezett előnyeikért rohanók közepette micsoda felfrissítő érzés az a pár ember, kik a legtöbbről, mi fényt, vagyont és előnyöket ad, lemondanak azért, hogy egy eszme szolgálatába adják agyuk és szívük minden erejét. Igen, az ilyen élet jótétemény az emberiségre akkor is, ha az eszme, melynek szolgálatában lefolyt, rá nézve meddő vagy akár káros is volt, mert gyarapítják a társadalom erkölcsi erőjének azt a tömegét, melyet a nagy és önzetlen emberek példája ad. S ki vonná kétségbe ennek becsét? Aligha tévedünk, mikor azt hiszszük, hogy a messze jövő minden transcendentális hittől ment társadalmában a társadalom nagy és nemes embereinek fokozottabb kultusa, emlékezetben tartása, altruista életük és tetteiknek az ifjúság lelkében való öntudatosabb ápolása fogja betölteni azon érzelmek és gondolatok helyét, melyek most a vallásnak jutnak.

A másik gondolat, mely bennünk e tragikus élet megszüntekor szinte ellenállhatatlanul felmerült egy kérdés, mely az ő munkássága objektív tartalmára vonatkozik. Hogyan volt lehetséges e természettudományinak elnevezett században, melyben a hit mellett a metafysika alapjai is oly erősen megrendültek, hogyan volt lehetséges, hogy a Nietzsche Frigyes rendszere nemcsak komoly helyet biztosított magának a philosophia történetében, hanem az elmékre is olyan hatalmas volt, hogy a XIX. század művelődéstörténete az ő működése figyelembevétel nélkül hézagossá volna?

Mert az »Uebermensch« teoriája megdöntésre jóformán nem is szorul, hisz a civilisatio minden ténye ellene szól, hisz

a legextrémebb felfogások hívei, individualisták és sociálisták egyaránt egyetértenek abban, hogy ennek a tannak tudományos értéke nincs, következményei pedig képtelenek.

A Nietzsche esete teljes világosságban mutatja, hogy napjaink philosophiája még mily kevésbé tudományos, hogy abban a tudományé mellett attól milyen ellentétes erők is közrehatnak. Világosan mutatja azt is, hogy ama szükségletek, melyek a philosophiában kielégítésre találnak, nem tisztán tudományos szükségletek, hanem részben vallásiak, részben politikaiak s részben aesthetikaiak is.

Ezen utóbbiak találtak Nietzschében különösen bőséges kielégítést. A styl befejezett hatalma és csodálatos művészete, gondolatmenetének rapsodikus sziporkázása, szenvedélyének hatalmas — bár gyakran elfogult és kíméletlen — ereje: ezekben rejlik az »Uebermensch« philosophusának legnagyobb ereje.

Tudományos bonczolgatás helyett az alábbi felette sikerült fordításból a magyar olvasó jobban fogja látni e philosophia nagy hatásának titkát.

Igen, philosophikus költemények a Nietzsche könyvei s mint ilyenek hatottak.

Nincs különben semmi csodálatos benne. Az emberi haladás egyik fele (talán a nagyobbik?) nem a tudós és a bölcs higgadt és mélyrelátó agyából, hanem a költő és a művész féktelen lángoló lelkéből került elő.

(A következőkben néhány jellemző fejezetet közlünk Nietzsche »Így szólott Zarathustra« című művéből.)

A gyermekről és a házaseletről.

Kérdésem van hozzád bátyám és mint a mérőönt úgy vetem azt szívedbe, hogy lássam milyen mély az.

Ifjú vagy és gyermeket meg házaseletet kívánsz magadnak. De kérdem én tetőled, olyan ember vagy-e ki *vágyódhatik* gyermek után.

Győzedelmeskedő, önmagád uraló vagy-e? Parancsolsz-e te érzékeidnek és ura vagy-e erényeidnek. Ezeket kérdem én tetőled.

Avagy vágyadból csak az állat és az ösztön beszél? Vagy a magány? Talán elégedetlen is vagy önmagáddal.

Mert én azt akarom, hogy győzelmed és szabadságod vágyakozzék a gyermek után. És élő emlékműveket építs győzelmed és megszabadulásodnak.

De építs *túl* önmagadon.

Előbb azonban magadnak kell kiépülni derékszögűen testben és lélekben.

Ne csak tovább fejleszsd fajodat — hanem magasabbra. Ehhez segítsen téged a házasság kertje.

Egy magasabbrendű testet teremts, egy első mozdulatot, egy önmagától forgó kereket, egy teremtőt teremts.

A házaselet: az a Kettő akarata, hogy megteremtse az Egyet, mely több mint azok, kik teremtették. És a házaselet az a nagy egymás — mint ezen akarat akarói — iránt való tisztelet. Ez legyen házaseleted értelme és igazsága. De vajjon mi az mit túlon-túl sokan — a feleslegesek nagy tömege — házasságnak nevez.

Óh a lelkek e szegénysége — kettesében! Óh a lelkek e szennyessége — kettesében! — És ah e nyomorult jóllét — kettesében!

Mindezt házasságnak nevezik — és azt állítják, hogy házasságuk az égben köttetett.

Nekem pedig nem kell a feleslegesek ezen ege. Nekem nem kellene ezen égi hálóban megfogdosott állatok.

És nem kell nekem az olyan isten, a ki odabotorkál, hogy megáldja a mit nem ő fűzött egygyé.

Ne nevesetek ilyen házaseleten! És van-e gyermek, kinek ne volna oka megsiratni azt, hogy ezek az ő szülőik.

Ezt az embert méltónak és érettnak tartottam, hogy megértse e földet: de megláttam nejét és akkor e föld úgy tűnt föl nekem mint egy bolondok-háza.

Mert én azt szeretném, hogy e föld megremegne görcseitől, mikor egy szent meg egy liba párosulnak.

Az ott mint hős vonult ki — igazságok után, és zsákmányául ejtett egy kis fölciczomázott Hazugságot. És házasságnak nevezi ezt.

Amaz ott rideg volt érintkezésében, válogatós választásában. De egy pillanat alatt, megrontotta társas életét. Az is házasságnak nevezi ezt.

Van olyan is, ki szolgálót keresett magának egy angyal erényeivel — és egy pillanat alatt szolgálójává lett egy asszonynak, — most csak az hiányzik, hogy maga váljék e közben angyallá.

Mai világban a vásárló mind óvatos és ravaszul körütekintő. De feleségét még a legravaszabb is zsákban veszi meg.

Sok apró ostobaság — ez a ti szemeitekben a házaseslet. Pedig a ti házasságotok véget vet mindez apró ostobaságnak — végtelen butaságával.

Szerelmetek az asszony iránt, — és az asszony szerelme a férfi iránt: bár volna ez a titokzatosan elrejtőző *istenek* gyötrelme! De legtöbbször — csak két *állat* találkozása.

De még a szerelem legjobb faja is egy elhibázott hasonlat és egy fájdalmas fellángolás.

Pedig fáklya az, mely világítson utaitokon a magas fölé.

Szeressetek majdan önmagatokon túl. Így tanuljatok meg szeretni. És ezért majd kiürítetek a szerelem keserű kelyhét.

Mert keserűség van még a legjobb szerelemben is: ez termi meg a törekvést az emberfölötti emberhez*) és ez tölt el vágygyal a teremtéshez,

A teremtés vágyát — törekvést és ösztönt az emberfölötti emberhez — mondd bátyám ezt akarod te a házalesletben.

Ilyen akarat és ilyen házaseslet szent előttem.

Így szólott Zarathustra.

A szabad halálról.

Sokan későn hálnak meg és vannak olyanok is, kik korán hálnak el. De még nem értjük a tant: »halj meg idejében«.

Halj meg idejében, ez Zarathustra tanítása.

De hogy haljon meg idején az, ki nem tudott idejében élni? Ne született volna! — ez tanácsom annak, a ki fölösleges.

De még e fölöslegesek is nagyra vannak halálukkal; és az üres dió is arra vágyik, hogy feltörjük.

Mi is nagy dolognak tartjuk a halált, de az még ma nem ünnep. És nem tanultuk meg még, miként ünnepeľjük meg leg-szebb ünnepeinket.

Én pedig tanítom nektek a befejező halált, mely ösztönzi az élőt, s mely fogadalmává válik életének.

Ezt a halált halja az, ki műveit befejezte — győzelmesen; körülötte vannak mindazok, kik ilyen halált reméltek és fogadtak.

Meg kell tanulni, hogy így haljunk meg és ne legyen ünnepeľünk, a melyen egy ilyen haldokló ne avassa föl az élők fogadalmait.

*) Az Übermenschet — Nietzsche filozófiájának ezen alapvető fogalmát — igyekszem ezen kifejezéssel pótolni — és nem fordítani. Az übermenschet lefordítani lehetetlen, hiszen ezen fogalom az egész nietzschei filozófiát magában foglalja.

Legutáltabb halál a küzdő előtt ép úgy, mint a győztes előtt az a rádvigyorgó rém, mely úgy surran hozzád mint a tolvaj — és mégis úrrá válik fölötted.

Legnagyobb jó így halni meg. De nagy dolog meghalni a küzdelemben és elpazarolni egy nagy lélek kincseit.

— Prédikálom nektek pedig az én halálomat, a szabad halált, mely jön, mert akarom.

— De mikor fogom akarni?

Kinek célja és örököse van, az alkalmas időben óhajtja célja és örököse érdekében a halált.

És becsülve célját és örökösét, nem fog élete szentélyébe aszott koszorúkat aggatni.

Bizony mondom nektek, nem akarok a kötélverőkhöz hasonlítani, a kik, miközben hosszúra nyújtják fonalukat, maguk mindig visszafelé haladnak.

Vannak olyanok is, kik saját igazságaikhoz és győzelmeikhez is túlöregek; pedig egy fogatlan szájnak nincs joga bármely igazságra.

A ki azonban hírnevet akar, az jó hamar búcsúzzék el a becsülettől és gyakorolja a távozás nehéz művét. Hiszen azok, kik szerettetni akarnak, jól tudják, hogy akkor kell abbahagyatni a belőlük való falatozást, a mikor legjobban esik.

Savanyú almák is lesznek mindenkoron, kiknek sorsuk, hogy megvárják az ősz utolsó derét is — és egy időre érnek, sárgulnak és ránczosodnak.

Egyiknek a szíve öregszik előbb, másiknak pedig szelleme; vannak, kik aggok ifjúságukban ; de hosszú ifjúság örök ifjúság.

A kinek pedig balul üt ki az élet; kinek gyilkos féreg rágódik szívéen, az annál inkább iparkodjék, hogy *halála* jól sikerüljön.

Van olyan is, ki sohasem válik édessé, már nyarán ott rohad. Az ilyet gyávasága fűzi az ághoz.

Túlsókat élnek, és túlsoká függnek ágaikon. Csak jönne már a nagy vihar, mely mind e rothadtat, fergeset lerázná a fáról.

Azért várom már a *gyors* halál szószólóit. Ezek az élet-fájának valódi viharai és megrázói. Itt pedig a lassú halált és hosszantűrést e földön hallom prédikálni.

Tehát ti hosszantűrést prédikáltok e földi bajokkal szemben. De hiszen ez a föld az, kinek lassú a türelme veletek és rágalmaitokkal szemben.

Bizony, mondom nektek, nagyon is korán halt meg az a hebraeus, kit a *lassú* halál szószólói tisztelnek; és sokaknak vált azóta végzetessé, hogy korán haltak el.

Hiszen alig ismert még mást a hebraeus Jézus, mint könnyeket; a hebraeusok szomorúságát; és a jók és igazak gyűlöletét, mikor megszállottá őt a halál utáni vágy.

Bár maradt volna a pusztában távol jótól és igaztól. Talán megtanult volna élni, szeretni e földet — és talán a nevetést is hozzá.

Higyjétek nekem, testvéreim, nagyon korán halt meg ő, és maga vonta volna vissza tanításait, ha eljutott volna az én koromig. Elég nemes volt hozzá, hogy ezt megtegye.

De nem volt még eléggé megérve. Az ifjú pedig éretlen szerelmében, de éretlen gyűlöletében is az ember és föld iránt.

Korlátlan és nehéz még kedélye és szelleme is.

Mert a férfiban több a gyermek mint az ifjában: és jobban is érti az élet és halál dolgait.

Szabad ahhoz, hogy szabadon meghalhasson, ő a szent tagadó akkor, mikor nincs már annak ideje, hogy igent mondjon; így fogja fel ő az élet és halál dolgait.

Lelkeitek méze majd megtanít arra, hogy halálotok ne legyen kárhozat ember és föld előtt.

Még halálotokon is ott ragyogjon a ti szellemetek, a ti erényetek, mint az esti pír a föld felett — mert ha nincs így — halálotok rosszul sikerült.

De magam is így akarok meghalni, hogy ti barátaim én miattam még jobban szeressétek e földet; én földdé akarok újra válni, hogy abban nyugodjam meg, kitől születtem.

Zarathustrának pedig egy célja volt — tovadobni arany labdáját: én jó barátaim, legyetek céljaim örökösivé, nektek dobom a labdát.

És nincs nagyobb boldogságom, mintha ti tovadobjátok. De bocsássátok meg, hogy még tovább itt veszteglek e földön.

Így szólt Zarathustra.

A tudósokról.

Álomban feküdtem, miközben egy bárány megrágtá homlokomat övező epheukoszorút, imigyen szólván:

»Zarathustra már többé nem tudós«.

Szólt és emelt fővel büszkén távozott. Így beszélt el nékem egy gyermek.

Mert szívesen fekszem ott, hol gyermekek játszanak, az elomló falak között, bogáncs és mák virág alatt.

És tudós vagyok még a gyermekek szemében, és tudós a bogáncs és mákvirág előtt. Mert ezek az ártatlanok — még gonoszságukban is azok.

De nem vagyok már tudós a bárányok szemében, úgy akarja sorsom — adassék érte hála.

Mert ez az igazság, hogy kivonultam a tudósok házából és kivonultam úgy, hogy magam mögött becsaptam az ajtót.

Túlsokáig ült lelkem az ő asztaluknál, a nélkül, hogy jóllakott volna; mert nem tanultam el a megismerést az ő módjuk szerint, mint a diótörést.

Most a szabadságot szeretem én, és a földet csapkodó szellőt; és inkább fekszem nyers ökörbőrökön, mint az ő tisztességeiken és méltóságaikon.

Gondolataim forrnak bennem és elégetnek; úgy annyira, hogy majd megfulladok tőlük. Ilyenkor a szabadba vágyom, ki a poros szobákból.

Ők pedig ott hűsölnek a hús árnyékban, és csak szemlélők akarnak lenni, óvakodván oda ülni, hol a nap a lépcsőfokokra tűz.

Olyanok ők, mint az útszélén bámészkodók, kik az arramenőket szemléltetik; ők is így szemlélődnek, megbámulva a gondolatokat, melyeket — mások gondoltak ki.

Ha kezeiddel érinted őket, önkéntelenül is porzanak mint a lisztes zsákok; de van-e valaki, ki azt hihetne, hogy e por a búzából, a szántóföldek, a nyár gyönyörűségéből való.

Ha bölcsenek mutatják magukat, megdermedek mondataiktól és igazságaiktól: bölcsességüknek olyan az illata, mint ha mocsárból eredett volna, és bizony, mondom nektek, már a a békát is hallottam belőlük brekegni.

Nagyon ügyesek és ujjaik fürgék, és már mit is keresne az én együgyűségem az ő sokoldalúságuk mellett. Ámde ha összebogozni, szőni, kötni kell valamit, ahhoz értenek ujjaik és imigyen kötik meg ők a szellem harisnyáit.

Jó óraművek, de vigyázz, hogy idejekorán fölhúzzd őket, akkor szerény zajt ütve, pontosan mutatják az órát. Úgy dolgoznak és örölnek, mint a malom, csak dobjatok jó búzát belé-

jük, majd apróra őrlik őket a szemet és oly szép fehér port csinálnak belőle.

De egymásnak szorgosan az ujjuk hegyére néznek, és nem is bíznak valami nagyon egymásban. Talélékonyak lévén apró cselszövényekben, olyanokra lesnek, kiknek tudása mankón jár, úgy várnak arra, mint a pók hálójával.

És mindig óvatosan keverik a mérget, sokszor láttam, a mint üvegkesztyűt öltöttek ujjaikra.

Tudnak hamis koczkákkal is játszani; és gyakran láttam őket oly buzgón játszani, hogy beleizzadtak.

Idegenek vagyunk mi egymásra nézve, és erényeik még inkább vannak ellenemre, mint hamis játékaik.

A mikor pedig náluk laktam, mindig fölöttük laktam. Hara-gudtak is ezért reám.

Nem akarták tudni, hogy valaki lakik fejük fölött; és ezért fát, füvet és piszkot raktak közém és fejeik közé.

Ezzel tompították lépteim zaját és ezért hallgattak meg eddigelé legkevésbé a legtudósabbak.

Az összes emberi gyöngeséget és gyarlóságot odarakták közibénk; ez házuk boltozata.

Mégis *fölöttük* járok gondolataimmal; és ha még saját hibáimon vándorolnék, még akkor is fölöttük és fejeik fölött vagyok.

Mert bizony mondom nektek, az emberek *nem* egyenlők. És a mit *én* akarok, azt *ők* nem akarhatják.

Így szólott Zarathustra.

Ford.: Fényes Rezső dr.

BÜNTETŐTÖRVÉNYKÖNYVEINK MÓDOSÍTÁSÁHOZ.

Fontos, sőt részben korszakalkotó és nagyterjedelmű törvényelőkészítő és életbeléptető munkálatok — legutóbb a bűnvádi perrendtartásnak (1896. évi XXXII. t.-cz.), valamint mellék-törvényeinek¹⁾ megalkotása és az azoknak hatálybaléptetéséhez szükséges számos kormányzati intézkedés megtétele, — az utolsó években teljesen elvonták mind az igazságügyi kormány munkásságát, mint szakköreink figyelmét és tudományos búvárkodását a büntető törvénykönyv módosításától, illetőleg kiegészítésétől, a melynek szüksége pedig másfél évtized óta többször volt hangoztatva és melyet a kormány már tizenkét évvel ezelőtt fel is vett programjába.

Ez a reform most ismét minden tekintetben actualissá vált.

Minthogy pedig az ennek kapcsán felmerülő kérdéseknek jelentékeny része olyan természetű, hogy azoknak helyes megoldásához a társadalmi tudományok körében dolgozó szakferfiak véleménye és együttes munkálkodása is szükséges lesz, ennél fogva — a végből, hogy véleményem minél szélesebb körökből legyen megbírálni és esetleg helyreigazítható — helyesebbnek tartom, *nem* a jogi szaksajtóban, hanem e folyóirat hasábjain vázolni *egyéni* nézeteimet arra nézve, hogy a büntetőtörvénykönyv módosításának, illetőleg kiegészítésének a kizárólag *jogi* kérdéseken *felül* minő irányokban kellene mozognia és minő keretekre kellene kiterjednie.

Mindenekelőtt azonban egy pillantást kell vetnem büntető törvényhozásunknak és a büntető jogtudománynak jelen állására, valamint a megoldásra váró feladatokra is.

I. Büntetőtörvénykönyvünk nem egyszerű fordítása valamelyik külföldi törvénykönyvnek, de viszont legkevésbé sem

¹⁾ Az esküdtbíróságokról szóló 1897. évi XXXIII. és a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1897. évi XXXIV. t.-czikkek.

úttörő, sőt *általánosságban véve nem is önálló* munkát, hanem receptív és revideáló feldolgozása a német, osztrák, francia, belga és olasz büntető jogtudomány és törvényhozás azon fejlődési fokának, melyen azok a törvénykönyv tervezetének készítésekor a hetvenes évek közepén állottak volt. Mindazonáltal külföldi szakférfiak¹⁾ is kifejtették, hogy büntetőtörvénykönyvünk *egyes részletekben*, kisebb kérdésekben, előképeihez mérve, haladásnak tekintendő.

Egyrészt a tervezet szerkesztőjének: *Csemegi Károlynak* széleskörű és mély elméleti képzettsége, valamint egyéni meggyőződése következtében, másrészt azért is, mert a tervezet készítésének idejében a büntető törvényhozások főleg a jogi fogalmaknak szabatos *dogmatikai* kifejtésére helyeztek súlyt, büntetőtörvénykönyvünknek fény oldalai: a rendszeresség, az anyagnak tudományos feldolgozása és a bűncselekmények tényálladáki ismérveinek szabatos jogászi meghatározása.

II. Alig hogy büntetőtörvénykönyvünk tervezete elkészült, mind egyes törvényhozásokban,²⁾ mind különösen irodalmi téren olyan új irányok merültek fel, a melyek részben már napjainkig is maradandó nyomokat hagytak a tételes büntetőjog fejlődésében, részben pedig a büntetőtörvénykönyv szerkesztője által akkor még előre nem látott, mélyreható, tudományos küzdelmeket vontak maguk után.

Az utolsó két évtized alatt a jogtudománynak egyik ágában sem léptek fel annyira radicalis új irányok, nem mutatkoztak az eddigi rendszerek alapjait támadó olyan, törekvések, nem folyt le épen az alapvető tételek és tanok megdöntése vagy megvédése érdekében olyan heves küzdelem, mint az anyagi büntetőjog terén azóta, hogy a büntettekről és vétségekről szóló 1878:

*) V. ö. különösen *Holtendorff* Der Entwurf des ung. Strafgesetzbuches; *S. Mayer* Das ung. Strafgesetzbuch (Bécs 1878); továbbá *Geyer, John, Schütze* és *Wahlberg* bírálatait a külföldi folyóiratokban.

²⁾ Ezen újításoknak időrendben elseje és a gyakorlati alkalmazhatóságot tekintve is legjelentékenyebbje a feltételes elítélés, illetőleg a büntetés feltételes végrehajtásának intézménye, melynek törvényhozási szabályozása a következő sorrendben következett be : Boston (1878), Massachussets államának más törvényhatóságai és városai (1880), Queensland (1886), Új-Seeland (1886), Anglia (1887), Dél-Ausztrália (1887), Belgium (1888), Kanada (1889), Victoria (1890), Franciaország (1891), Nyugat-Ausztrália (1892), Luxemburg (1892), Portugália (1893), Norvégia (1894), New-South-Wales (1894). — E törvények magyar fordítását dr. *Vámbery* Rusztemnek köszönhetjük. A külföldi törvényeknek a magyar jogászegylet kiadta fordításában új sorozat 1. sz. (Budapest, 1899.)

V. t.-cz. és a kihágásokról szóló 1879 : XL. t.-cz. 1880. szeptember 1-én hatályba lépett.

1. Ezen tudományos vitákból négy iskolának tanait, kell röviden érintenem:

A) *A bűnügyi embertani* (máskép positivnak is nevezett) iskola¹⁾ kísérletet tesz arra, hogy a büntetéseket és a bűncselekmények elkövetését *életteni* alapon magyarázza meg. Tanai szerint: a büntetett, vagy legalább a született büntetett szerkezeti és testi anomáliák, valamint az ezekkel összefüggő lélektani defectusok által jellemzett külön emberfaj,²⁾ melynek egyes tagjait bonczítani és élettani külső jelekből fel lehet ismerni és melynek tagjai atavisticus lelki tulajdonságaiknál fogva determinálva vannak a bűncselekmények elkövetésére.

Az embertani iskola követői tagadják az akarat szabadságát és elvi alapjukról nem ismerhetik el sem a büntetőjogi felelősséget, sem a büntetésnek célját; a büntetés helyett az ártalmatlanná tevést tartják szükségesnek.

B) Több árnyalata van a *büntető-sociologiai iskoláknak*²⁾

¹⁾ Alapítója: *Lombroso Cézár*, a turini egyetem orvosi karának tanára, tételeit egyrészt *Lavater* és *Gall*, másrészt *Darwin* és *Spencer* alapvető tanainak, illetőleg feltevéseinek felhasználásával rendkívül merészen állította oda kétségtelen igazságok gyanánt. Később azokat maga is módosította. Első nagy művét: az »Uomo delinquente«-t (1876) csak elítélteken és nem is kizárólag önmaga által végzett megfigyelések alapján írta. Lombrosot fogvatkozásai alkalmatlanná teszik arra, hogy maradandó rendszert alkosson. Nem ismeri a helyes megfigyelés és adatgyűjtés kellékeit, módszere fogyatékos, bírázata nem megfelelő, heterogén tanokat rendszertelenül összevegyít, ítélőtehetsége idegesen siet; még ha adatai alaposan voltak volna gyűjtve és következtetései nem volnának is túlmerészek, *semmi esetre sem* büntetett, hanem legfeljebb *fegyenc*-typust állíthatott volna fel. Tanítványai közül említendő: *Virgilio*, *Morselli*, *Sergi*, *Puglia*. Jelentékenyebb munkásai ennek az irányynak: *Marro*, *Lacassagne* lyoni tanár, az »Archives d'anthropologie criminelle« alapítója; *Ellis*, *Kurella*, *Ferriani*, *Sighele*, *Bleuler*. *Lombroso* tanainak czáfólása körül legtöbb érdemet szereztek: *Bär*, *Näcke*, *Tarde*, *Vargha* Gyula gráci tanár, *Virchow* stb. A nemzetközi bűnügyi embertani congressus első négy ülészakán (Róma, 1885; Paris, 1889; Brüsszel, 1892.; Genf, 1896.) *Lombroso* tanait fokozatosan háttérbe szorították. A legközelebbi ülészak 1901. szeptemberben Amsterdamban tartatik.

²⁾ *Lombroso* tanai szerint vagy vadember, vagy elmebeteg, illetőleg epilepticus.

³⁾ Alapvető dolgozatok: *Ferri* Henrik, volt római tanárnak, az olasz parlament tagjának »Szociológia criminale (4. kiad. 1894.), *Garofalo* nápolyi főügyésznek »Criminologia« (2. kiad. 1891.) ez. munkái. Ezen iskolának nagy irodalmát kimerítőleg nem ismertethetem.

melyeknek tagjai a bűncselekményt *társadalmi jelenség* gyanánt, főleg *társadalmi tényezők hatásaként* fogják fel és ezeket a tényezőket leküzdhetőeknek, illetőleg befolyásolhatóknak tartják.

Ez az alapgondolat aztán különböző változatokban van kifejtve. Így például *Turati*, az olasz parlament socialista pártjának egyik tagja, a socialdemokratia tanai szempontjából értékesítette a büntető-sociológiai iskolának alapeszméjét abban a teljesen *egyoldalú* alakban, hogy a bűncselekmények a »bourgeoisie« uralmából fakadnak és megszűnésüket csak a társadalmi forradalomtól lehet remélni. Egészen *egyoldalú* ez az *utóbb* említett felfogás már azért is, mert teljesen figyelmen kívül hagyja a büntetendő cselekményeknek *egyéni* tényezőit elfelejtvi, hogy az emberek többségének lelkében a szenvedély, a bosszú, az irigység örökké fogják a maguk pusztító hatását gyakorolni, hogy sok ember fog cselekedni pillanatnyi felgerjedés harag hatása alatt stb. A bűncselekmények *egyéni* tényezőinek hatása sohasem lesz teljesen megszüntethető, büntetendő cselekmények tehát mindig fognak elkövetettni.

C) A büntetőjog elméleti művelőinek legnagyobb része (az u. n. *classicus iskola hívei*) minden államban teljesen elzárkóztak az új iskolák tanaitól és mind az új kutatási módszerekkel, mind azoknak eddigi vívmányaival szemben *egészen elutasító* álláspontot foglaltak el.

Ezen *régi iskolák hívei* az *indeterminismus* alapján állanak és eltekintve azon büntettesektől, kiknek javára a tételes büntetőjog által elismert valamely beszámítást kizáró ok mutatkozik megállapíthatónak minden büntetéssel szemben egyformán és teljes mértékben fenforogni látják a büntetőjogi *felelőséget*. Megegyez alapfelfogásuk abban is, hogy a bűncselekmények társadalmi tényezőinek nem tulajdonítanak fontosságot, ellenben annál nagyobb súlyt helyeznek a büntetőjognak elméleti, sokszor egészen bölcséleti irányban való művelésére és a jogi fogalmak kifejtésére.

A régi iskola híveit azonban nemcsak egyes fontos kérdésekben való eltérés osztja több csoportra, hanem többeket közülük a rendszerének alapjául vett alapgondolatnak (pl. *Binding*, Normentheoriája), valamint az egész rendszer feldolgozásának különbözősége is.

D) A fennebb említett három iránynak textiai között többen és különböző alapon kíséreltetted meg *közvetítő rendszert* kidolgozni. Egyesek elfogadták az új iskoláknak egyik-másik tanát és

azt beleillesztették a tételes jogrendszerbe, mások maguk részéről is egyes új nézőpontokat vagy új kutatási módszert visznek bele a büntetőjog tudományos művelésébe.

Ezen közvetítő rendszerek főképviselőinek vagy jelentékenyebb irodalmi termékeinek felsorolása messze túlhaladná e cikk kereteit. Kiválnak közülök az Union internationale de Droit pénal vezérembereinek, különösen van *Hamel-nak*, *Lisztnek*, *Tarde-nak* és *Prins-nek*¹⁾, továbbá az olasz úgynevezett »harmadik« iskolának (terza scuola) dolgozatai,²⁾ valamint a *Liszt* Ferencz által vezetett »büntető politikai« irány,³⁾ mely alap gondolatát ugyan részben *Quetelet-től*, részben a büntető sociologusoktól vette, de több tekintetben önálló és tanai már is hatással voltak a törvényhozásokra.

A fennebb felsorolt négy főiránynak követői között az utolsó két évtizedben folytatott nagy tudományos küzdelem napjainkban még nincs befejezve. Csak annyi kétségtelen, hogy az olasz bűnügyi embertani iskolának fogyatékos adatok és szűk körre szorított megfigyelés alapján odaállított tételei (nevezetesen a büntettes-typusról, a született büntettesről stb.) teljesen megvannak czáfolva;⁴⁾ továbbá hogy egyes túlzások vissza vannak utasítva.

A legtöbb alapvető nagy kérdés tekintetében azonban az ellentétes nézetek hívei most is mereven állanak egymással szemben.

A régi iskola tagjainak a tételes jogra támaszkodhatáson és a hosszú tudományos munkálkodás szerelte tekintélyen felül

¹⁾ L. különösen *Prins* Criminalité et repression (Bruxelles 1886); *Van Hantel* Inleiding tot de Studie van het Nederlandsche Strafrecht (Harlem 1895); *Liszt* Lehrbuch des deutschen Strafrechts 3—10. kiad. (Az utolsó Berlin 1900) ; *Tarde* »La criminalité comparée« és »La philosophie pénale«; *Prins* Science pénale et droit positif (Bruxelles 1899).

²⁾ Főképviselők : *Alhena*, *Colajanni* stb. Az előbbinek alapvető tanait ismertette dr. *Pekár* Károly; e folyóirat I. köt. 186—194. 1.

³⁾ Legjelentékenyebb munkálatai: *Liszt*, *Lammasch*, *Sichart* értekezései (előbbi Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft IX. köt. 452. és köv. 737., X. k. 51., XII. k. 161., XIII. k. 359. és köv., XVI. k. 477. és köv. 1.; *Lammasch*-é Gerichtssaal 44. köt. 147. 1.). Hazánkban méltón képviseli ezt az irányt dr. *Vámbery* Ruzstem jeles dolgozata: Büntető politikai követelések (Budapest 1900). L. még *Liszt* Ferencz előadását: »A jövő büntetőjoga« Magyar jogászegylet! értekezések 76. füzet. (1892).

⁴⁾ Lásd egyebek között *Näcke* tanulmányát: Comptes rendus des travaux de la 4-e session du Congrès international d'anthropologie criminelle (Genève 1897) 1. és köv. 1.

mindenesetre megvan az a fölényük, hogy teljesen kidolgozott, kerekded rendszert csak ők képesek felmutatni és hogy mind a tanszékeken, mind a magistraturában igen nagy többségben vannak.

2. Az utóbb említett három iskola tagjai közt a büntető törvénykezésnek *főirányát* illetőleg gyakran van hangoztatva két *teljesen ellentétes* felfogás.

Mind a büntető-sociologiai, mind a classicus iskola, mind a közvetítő irányok követői között akadnak egyesek, a kik a messzemenő *enyheségben*, mások, a kik *fokozott szigor* kifejtésében látják a törvényhozás és az ítélkezés feladatát és kivált a büntetési rendszer reformja tekintetében ezen két ellentétes irány szempontjából terjesztik elő óhajaikat, melyektől a büntető igazságszolgáltatás javítását várják.

Szemben a nyomozó rendszernek, valamint a politikai és felekezeti üldözéseknek nagy visszaéléseivel és igazságtalanságaival, másrészt pedig az elrettentési elméletnek hajmeresztő aberrációival, végre a büntetések végrehajtásának rendszertelenségével és kegyetlen észszerűtlenségével, a culturtörténet évezreideihez képest aránylag rövid idő előtt, a XVIII. századnak második felében indult meg a küzdelem, melynek előharczosai a mélyen érző szívnek és egyúttal a széles látókörű értelemnek ritka megtestesülései (a büntető törvényhozás reformja tekintetében különösen *Beccaria*, *Filangieri* stb., a börtönügy reformjára nézve pedig *John Howard*) voltak. Az a nagy törvénykezési és börtönügyi reform, a mely a régi rendszert remélhetőleg mindörökre elsöpörte, a XVIII. század uralkodó társadalombölcsészeti és igazságszolgáltatási eszméinek befolyása alatt vitegett keresztül és Európa legtöbb államában napjainkig a legnagyobb hatást gyakorolta a tételes büntetőjognak irányára és alapvető tanaira.

Ezek alapján természetes, hogy korunkban mind a büntető törvényhozásban, mind a büntetések végrehajtása körül a humanizmus és az enyhébb irányzat voltak határozott túlsúlyban.

Az utolsó évtizedekben azonban még messzebbmenő irányzatokra is akadunk. Egyesek a büntettesekben *nem* bűnösöket, hanem csak betegeket vagy szerencsétleneket látnak, mások a büntetések megállapításában, illetőleg kiszabásában további enyhítéseket követelnek.

Egyes tételes jogokban, bizonyos bűncselekményre megállapított büntetésekre nézve, az *alkalmi* büntettesek tekintetében

az utóbbi felfogás teljesen *jogosult*; azonban általánosságban is fel kell vetni azt a kérdést: vajjon az *enyhébb* irányzat minden büntetéssel szemben az egész büntető törvénykezés terén érvényesítve, célravezető és helyes volna-e?

Ha a büntető törvényhozás és igazságszolgáltatás feladatait csak az *emberszeretet* szempontjából kellene megoldani, akkor könnyű volna reá helyezkedni a krisztusi végtelen könyörületességnek, szelídségnek és megbocsátásnak álláspontjára, mint a legmagasztosabbra és legfenségesebbre.

A törvényhozásnak azonban a való életet, az észszerűség és czélszerűség követelményeit és a törvénykezési tapasztalatokat is figyelembe kell vennie. Az utolsó évtizedek pedig e részben sok tapasztalatot nyújtottak.

Bebizonyult, hogy a büntetéseknél egész csoportjai, egész osztályai vannak, melyekkel szemben az enyhesség mit sem használ. Bebizonyult, hogy a szabadságvesztés-büntetés a szokásszerű gonosztevőknek egy részével szemben csaknem hatástalan. Velük szemben az esetek többségében sem visszatartóztató, sem javító hatást nem gyakorol.

Másrészt a történelem régóta kimutatta, hogy a törvényhozásnak túlságos enyhessége gyakran vezetett a bűncselekmények számának rendkívüli növekedésére.¹⁾

Végre bebizonyult, hogy habár örökké igaz és örökre követendő a jogegyenlőségnek magasztos elve, mindazonáltal téves volt ebből a XVIII században levonni azt a következtetést, hogy az összes elítélteket — tekintet nélkül erkölcsiségük fokára, jellemükre, műveltségükre, előbbi foglalkozásukra és életviszonyaikra — absolute egyenlő elbánás alá vették. Már Aristoteles megmondta, hogy a nem egyenlőkkel egyenlően bánni a legnagyobb igazságtalanság, már pedig kétségtelen, hogy a büntetéseknél közt, minden mástól eltekintve, főleg jellemükre nézve végtelen erkölcsi különbségek vannak és az először bűncselekményt elkövetett, talán csak gondatlanságból vétkező, *alkalmi*

¹⁾ *Tarde* (Philosophie pénale, 3. kiadás, 1892.) helyesen utal arra, hogy a büntetésnek hatékonyságát legjobban meg lehet ítélni abból, ha figyelembe vesszük a büntetlenül hagyásnak következményeit. Mikor a törvényhozónak téves felfogása vagy erélytelensége következtében bizonyos bűncselekmények megtorlása elmaradt, vagy midőn hosszú háborúk vagy belzavarok következtében az igazságszolgáltatás fennakadt, a bűncselekmények rendkívül elszaporodtak.

Nagyon tanulságosak e részben azok a történelmi példák, melyeket *Tarde* (id. m. 485. és köv. 1.) felhoz.

büntettes százszorosán szenved azzal a többszörös visszaesővel szemben, a ki már egészen megszokta a börtön levegőjét.

A XIX. század utolsó évtizedeinek érdeme, hogy mind a büntető törvényhozásban, különösen a feltételes elítélés és a visszaesők kérdésének tanulmányozása által, mind a büntetés végrehajtása körül (az utóbbi tekintetben főleg az elítéltek erkölcsi osztályozása és a progressiv rendszer útján) figyelembe vette az egyes terheltek individualitását,

A törvényhozásnak is minden módon arra kell törekednie, hogy az első ízben bűncselekményt elkövetett, gyakran csupán csak megtévelyedett, alkalmi büntettek, különösen azok, a kik menthető emberi gyarlóságból és nem aljas indokból követték el a bűncselekményt, kíméletes, enyhe elbánásban részesüljenek, nevezetesen lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztésnek megbélyegző hatásától és a közös elzárásnak rendszerint rontó befolyásától.

Ellenben vannak büntettek, kikkel szemben a törvényhozás nem tekintheti végcélznak a büntetéseknek további enyhítését. Habár teljes erélylyel kell küzdeni a barbár büntetési nemek visszaállítása vagy az általában nagyobb szigorítás iránt az utóbbi évtizedben is kifejezést nyert követelésekkel, másrészt be kell ismerni, hogy a megátalkodott, makacs, durva gonosztevőknél az enyhesség és a könyörület nem az óhajtott célt, hanem csak a bűncselekmények szaporodását idézi elő, sőt hogy velük szemben a szabadságvesztés-büntetés intenzitásának fokozására is szükség van.

III. Ha napjainkban az újabb irányokat — és nevezetesen azoknak mind követeléseit, mind eddigi eredményeit is — teljesen ismerő jogtudós vállalkoznék arra, hogy tüzetes tanulmány tárgyává tegye: vajjon korunk hivatott-e a büntető törvényhozásra? — arra az eredményre kellene jutnia, hogy *még nem érkezett el* sem az egész új büntetőjogi codificatióknak, sem a büntetőtörvénykönyvek gyökeres revisiójának ideje.

Kétségtelen ugyan, hogy a büntető-sociologiai iskolának és a közvetítő irányoknak számos új tantétele nemcsak helyes, hanem törvényhozásilag is értékesíthető lesz; előre látható, hogy néhány évtized múlva az európai büntetőtörvénykönyvek jelentékenyen módosulni fognak, *napjainkban* azonban még csak a lassú *átalakulásnak átmeneti* idejét éljük. Eljutottunk annyira, hogy belátjuk és érezzük a tételes jogoknak egyoldalúságát és számos fogyatkozását. Egyikünk-másikunk látni is véli a fejlődés irá-

nyát, de ki tudja: nem fogja-e sejtelmét megczáfolni a közeljövő? És semmi biztosíték sincsen arra nézve, hogy a reformok sürgetői által javasolt módosítások és kiegészítések ki fogják-e állani minden törvénynek igazi tűzpróbáját *a gyakorlati alkalmazásban*? Ezen felül az új tanoknak azon részei, melyek eddig megczáfoltaknak nem mutatkoznak, még egységes rendszerbe sincsenek foglalva, annál kevésbé vannak olyan alakba öntve, hogy a codificatiónál felhasználhatók legyenek.

Az újabb törvényhozási munkálatok pedig, különösen az olasz büntetőtörvényéönyv (1889), valamint a svájci (1893), és a norvég (1894) tervezetek¹⁾ az új tanokból csak egyes részleteket, itt-ott csak egyes árnyalatokat használtak fel.

Századunk szakfőfiára vár tehát a feladat, hogy a *tüzetes megfigyelésnek* és a pontos *adatgyűjtésnek* mind szélesebb körökre és hosszabb időre való kiterjesztése, valamint a különböző államok criminalitásának, a bűncselekmények tényezőinek és a büntetéseknak, helyesebben a büntetések különböző osztályainak tanulmányozása, végül egyrészt az új codexek, illetőleg az új részleges törvények *gyakorlati eredményeinek mérlegelése* útján, másrészt *a társadalmi tudományok vívmányainak felhasználásával* megállapítsák mindazt, a mi az eltérő iskolák erős küzdelméből lassanként helyes és maradandó gyanánt le fog szűrődni. Csak *ezután* foghat aztán a codificator a teljesen új alapokon nyugvó büntetőtörvénykönyv tervezetének készítéséhez.

Mi magyar jogászok még különleges okokból is abban a sajnós helyzetben vagyunk, hogy érezzük ugyan büntetőtörvénykönyveink gyökeres revisiójának szükségét, de egyúttal kénytelenek vagyunk beismerni azt is, hogy ez a *gyökeres revisio* ez idő szerint *a siker reményével meg sem kísérelhető*.

Sokszor hangoztatott panasz, hogy codificatoraink nem veszik figyelembe a magyar viszonyok követelményeit, sokat recipiálnak, sőt gyakran egyszerűen fordítanak. Ez az állítás a maga általánosságában — mint már fennebb (I. alatt) kiemeltem — *nem* jogosult büntetőtörvénykönyvünkkel szemben; másrészt azonban tagadhatatlan, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva napjainkig a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált, és pedig egyeseket helyesen, a

*) Avant-projet de Code penal Suisse (Stooss Károly, akkor berni egyetemi tanártól) indokolással és később átdolgozva a tárgyalások anyaggyűjteményével. Entwurf eines alig. bürg. Strafgesetzbuches von Norvégen. Uebersetzt von Rosenfeld und Urbye (Berlin 1898).

magyar jogfejlődésnek és törvénykezésnek, sőt egész nemzetünk haladásának is javára, másokat kellő megfontolás és az eltérő magyar viszonyoknak megfelelő figyelembevétel nélkül.

A megfontolás nélkül való recepciónak veszedelmei pedig *épen a büntető törvényhozás terén a legnagyobbak*, mert a gyakorlati jogéletnek egyik ága sincsen oly szoros összefüggésben *a nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal*, mint a büntetőjog.

Az egyes államok különböző nemzeti, társadalmi, culturalis és gazdasági viszonyainak a büntető törvényhozás által való figyelembe vételét a sociológiának tudományá válna és a büntető sociológiai iskola irodalmi munkásságának eddigi eredményei kétszeresen szükségessé tették. Habár hazánkban a nagyobb városokban és különösen a székes fővárosban a bűncselekményekre vonatkozó viszonyok körülbelül olyanok, mint a külföldön, azonban a vidéken, különösen a falvakban és a tanyákon a büntetett osztály, a népelet viszonyai és a bűncselekmények egyéni és társadalmi tényezői épen nem azonosak a külföldiekkel.

Büntető codicatorainknak tehát kétszeres kötelessége: a legbuzgóbban tanulmányozni hazájuk viszonyait, megismerni nemzetük felfogását és azokhoz alkalmazkodni tervezetük készítésében.

Az idegen intézmények igazolatlan recepciójának, a külföldijogok egyszerű másolásának mindnyájunk által érzett visszaságain azonban mit sem segítünk avval, hogyha megállapítjuk a sokszor ismételt panaszok jogosultságát vagy különböző változatokban ismételjük azokat a jövő codicatorai számára.

De nem segítenének nézetem szerint a messzebb visszamenő *jogtörténeti kutatások sem*, még pedig részben azért, mert régebbi büntető jogunk is sok recipiált alkatrészt tartalmazott (különösen a városi jogok egyszerű átírásai voltak egy-egy külföldi város jogának), főleg pedig abból az okból, mert a társadalmi, a gazdasági és a culturalis viszonyok átalakulásával *a criminalitas is teljesen átalakult és a büntetőtörvénykönyvnek ma már egészen más feladatai vannak, mint évtizedek vagy épen egy évszázad előtt.*

Hazánkban a *criminalitas* átalakulása még *büntetőtörvény-*

könyvünk életbe lépte óta is igen jelentékeny,¹⁾ és a jövő büntető törvényhozásának ebből a szempontból is egészen más alapra kell helyezkednie, mint a codex tervezetének készítésekor kellett volna.

Különösen jövő büntetőjogi codificatióink lehető önállósítása érdekében tehát szükségesnek tartom, hogy mielőtt az új törvény tervezetének, illetőleg a gyökeres revisió keresztülvitelére irányuló tervezetnek kidolgozása megkezdetnék, nemcsak jogtudósaink, hanem a többi hivatott szakférfiak is végezzék el azokat az előmunkálatokat, a melyek e végből szükségesek.

Ha figyelembe vesszük, hogy e téren az utolsó két évtizedben a belga *Quetelet*-től kezdve az olasz, franczia, angol, német, orosz, osztrák és spanyol tudósok mekkora munkát végeztek, hogy egyesek büntető-sociológiai, mások bűnügyi embertani szempontból mily sokoldalú és mily beható kutatás tárgyává tették a bűncselekmények tényezőit, illetőleg a büntetteseket és jellemüket, akkor be kell ismernünk, hogy hazánkban e tekintetben nemcsak a jogászokra, hanem a társadalmi tudományok, valamint a törvényszéki orvostan és a lélektan művelőire, a criminologusokra és a socialpolitikusra is még igen sok végezni való vár.²⁾

¹⁾ Ez az átalakulás kevésbbé magának a büntetőtörvénykönyvnek, mint inkább más tényezőknek hatása alatt történt. A közbiztonsági viszonyok javítására legtöbbit tett a m. kir. csendőrség szervezése és közel két évtizedre kiterjedő működése. Ezenfelül változtak a közgazdasági és közművelődési viszonyok is. Hogy példa gyanánt az átalakulásnak csak néhány tünetét érintsem: a romantikával annyit lepezett és szépített, de voltaképen nagyon szégyenletes betyárvilág, melynek utolsó alakjai az utolsó három évtizedre terjedő időszaknak első felében még itt-ott garázdálkodtak, újabban már teljesen ki van pusztítva. A 80-as években még évenként több törvényhatóság területére engedélyezett rögtön bíraskodás és pedig rablás, rabló-gyilkosság, gyűjtogatás miatt; 1887 óta nemcsak ennek szüksége nem merült fel, hanem egyáltalában a súlyosabb bűncselekmények (különösen a rablások, rablógyilkosság stb.) száma is jelentékenyen apadt. Viszont más bűncselekmény-csoportoknál tagadhatatlanul rosszabbá vált a kriminalitás mérlege. Elharapóztak egyes oly gazdasági visszaélések, melyek büntetőjogi megtorlásának szükségét széles körben érezzük, de a melyeknek megtorlása tárgyában büntetőtörvénykönyvünk nem rendelkezik. Nagy mérvet öltött a »traite des blanches« és a nemi életre vonatkozó, illetőleg a női becsület ellen irányuló számos más olyan cselekmény, mely mai jogunk szerint büntetlen. Ezenfelül pedig a nagyvárosok, főleg székes fővárosunk proletariusból — sajnos — kifejlődött a szokásszerű és ületszerű gonosztevőknek, a sokszoros visszaesőknek egész nagy tömege.

²⁾ Az új irányokkal, illetőleg a controvers alapvető kérdésekkel hazai irodalmunkban behatóan foglalkoztak: Fayer László Tanulmányok (1893) 100—130. lap. Büntetési rendszerünk reformja, három füzet. A magyar büntetőjog

Ezen vizsgálódásnak, adatgyűjtésnek és adatfeldolgozásnak egy része a *büntetőpolitikai munkásság*, másik része az államnak *praeventív tevékenysége*, végre egy része a *büntetőjogi törvényhozás és a büntetés végrehajtás* körébe esik.

A két előbbi téren a *legnagyobb gondot* kell fordítani az *elhagyott és elzüllesnek kitett gyermekekre* vonatkozó adatokra és a legnagyobb súlyt kell helyezni társadalmunk e kis elhagyottjainak megmentésére.

Minden irányban meg kell állapítani a *criminalitás összefüggését* nemcsak a magyarságnak, hanem a *hazánk területén lakó nemzetiségeknek is jellemével és szokásaival*.

Fel kell deríteni azokat a *gazdasági, társadalmi, culturalis és erkölcsi bajokat*, melyekben nálunk a bűncselekményeknek *füttényezői* gyökereznek és javaslatba kell hozni az azok enyhítésére, illetőleg megszüntetésére szükséges *eszközöket és módokat*, illetőleg *azokat* az eszközöket, melyekkel a bűncselekményre vezető tényezőket ellensúlyozni lehetne;

továbbá azt, hogy minő *szokásszerű és üzletszerű* büntettes osztályok vannak kifejlődve az országnak különböző vidékein; *azokat*, valamint a *megrögzött visszaesők* növekedését minő *gazdasági, társadalmi és egyéni* tényezők idézik elő, milyenek életviszonyaik és mily eszközök volnának velük szemben legalkalmasabbak az állami és társadalmi védekezésre?

végül azt is, hogy egyes szokásszerű büntettes csoportok (példa gyanánt legyen elég hivatkoznom az ország egyes vidékein még néhány év előtt is annyira elharapódzott és valósággal szervezett bűnbandát alkotó *kóbor cigányokra* és az ő ismeretes csavargási, lopási stb. hajlamukra), normális büntettesek-e, ha pedig nem, bűncselekményeikkel szemben egyrészt a megelőzés szempontjából, másrészt megtorlásképpen minő intézkedések mutatkoznak leginkább célravezetőknek?

Ezenkívül szükséges lesz külön tanulmány tárgyává tenni, hogy különösen tekintettel az ipari és *mezőgazdasági* munkával

kézikönyve, 2. kiadás. 1900.1. kötet 4, 19 ; *Finkey* Ferenc : A büntetőjog alapjai (1896); *Heil* Fausztin: Naturalismus a büntetőjogban (1884), Magyar jogászegyleti értekezések 21. füzet; *Moravcsik* E. Emil: A degeneratív tünetek jelentősége (orvosi és elmekórtani szempontból) a Gyógyászat 1891. év 2. számában és Gyakorlati elmekórtan 2. kiadás 497. és köv. 1.; *Reichard* Zsigmond: Az anthropoiogikus büntetőjogról, Magyar jogászegyleti értekezések 72. füzet. A bűncselekmények osztályozása kriminologikus szempontból u. o. 169 füzet; *Tóth Lőrincz*: A Magyar Tudományom Akadémia ért. XI. kötet, 4. szám (1891); *Wlassics Gyula* a Budapesti Szemle 1892. évi januári füzetében 22—41. lap.

foglalkozott elítélteknek korábbi életviszonyaira, végre figyelembe véve az alkalmi és szokásszerű büntettek közti különbséget is, minő intézkedések biztosítanak nálunk *a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságát?*

Azon óriási teendő-complexumhoz, melyet mindezen kérdések tekintetében még nálunk is végezni kell, nem foghat a siker reményével *egy-két* jogász, még kevésbbé *egyedül* az, a ki hivatva lesz az új magyar büntetőtörvénykönyv tervezetét, vagy legalább a gyökeres revisió előmunkálatait végezni. Ehhez a munkához a hivatott jogászok, criminologusok, orvosok, psychiaterek és socialpolitikuskoknak *a munkamegosztás alapján végzett vállvetett tevékenysége* szükséges.

A végzendő megfigyelésnek és adatgyűjtésnek egyik nagy akadály a *bűnügyi statistikáknak* a múlt év végéig érvényben volt *hiányos szervezete*. Ennek főfogyatkozásait a hivatott szakférfiak (a jogi sajtóban különösen *dr. Ráth Zoltán*) már többször kifejtették. A bűnügyi statisztika adatai csak az elsőbírósági ítéletekre vonatkoztak, gyűjtésük (az országos statisztikai hivatal tapasztalatai szerint) egészen megbízhatatlan alapon nyugodott, A jelenleg rendelkezésre álló anyagból a criminalitás mérve és fejlődésének iránya megbízható módon nem állapítható meg. *Az 1900. január 1-sejével életbelépett új rendszer* (az egyéni lapok és ügy lapok) és az újabb adatgyűjtés és feldolgozás módszere teljesen kielégíthetik ugyan a legmeszszebb menő igényeket is, de megbízható anyag természetesen *csak hónapok múlva fog* rendelkezésünkre állani.

Bármennyire elégedetlen legyen is tehát valaki büntetőtörvénykönyvünkkel, az *új codex* vagy a *gyökeres revisio* komoly hangoztatása *előtt* be kell várnunk egyrészt a büntető-jogtudomány haladását, másrészt pedig azt, hogy *a hazai viszonyaink szempontjából is szükséges előtanulmányok és előmunkálatok elvégeztessenek*.

Dr. Balogh Jenő.

Befejező közlemény a jövő számban.

A MAGYAR TÁRSADALOM EGYESÜLETI TEVÉKENYSÉGE.

Valamely individualisztikus alapon szervezett társadalomnak értelmi és erkölcsi fajsúlyát semmi sem jellemezheti jobban, mint annak az altruisztikus tevékenységnek tartalma és terjedelme, a melyet az illető társadalom egyénei önkéntes egyesületeikben, minden külső kényszertől menten végeznek a közösség érdekében. Az a belátás, a melylyel egy-egy társadalom megállapítja a maga egyesületi tevékenységének körvonalait: megmutatja vezérszellemeinek eszmetartalmát s nagy tömegeinek értelmi fogékonyságát, vagy tompultságát; az egyesületi munkásság aktivitása és energiája pedig kétségtelenül tanúskodik az illető társadalom erkölcsi emelkedettségéről, vagy ernyedtségéről.

E jelenségek kritikai vizsgálatánál első sorban csakis az elvont társadalom-tudományi érdekességek ötlenek fel; pedig ezeken kívül még igen fontos *gazdasági*, politikai és közművelődési szempontokat lehet e vizsgálatokból *magára az egyesületi tevékenységre* nézve megállapítani.

A mi egyesületeink legnagyobb része egy-egy lokális szükségletnek esetleges észrevételével kezdődött. Szűk körben mozgó egyéni megfigyelések és a szimpatikus érdeklődés tisztas érzelmek: ezek voltak a mi egyesületeink alapításánál a leggyakoribb csirák, a melyek egymástól különváltan majdnem mindig kénytelenek az egyéni hiúságok számára is megteremni a jó illatú virágokat. Európászerte mindenütt ilyen volt az egyesületi élet kezdete: az alapítások esetlegességei s a működések teljes izoláltsága jellemzik ezt a kezdetleges állapotot.

Úgy látszik, mintha ez az állapot a társadalmi munkamegosztásnak természetes fejlődési foka volna s e czímen szokás is azt védelmezni: holott tulajdonképen csakis a társadalmi munka teljes szervezetlensége az. A társadalom általános szükségleteinek áttekintése, a tevékenység köreinek meghatározása, a működések arányosítása: mind-mind hiányzanak ebből a mun-

kásságból. Semmi tervszerűség, semmi rendezettség nincsen abban: az egyetlen törvényszerűség az, hogy az alakulások is, meg a működések is a legkisebb ellenállás elve szerint történnek.

Az alábbiakban a társadalom egyesületi tevékenységének szervezéséről óhajtván szerény nézeteimet elmondani, első kötelességemnek tekintem annak megvitatását, hogy vajjon szükséges-e az egyéni elhatározásokból eredő egyesületi tevékenységet valamiképpen korlátozni? Vajjon szabad-e és egyáltalában lehet-e azt tenni?

Nézzünk a kérdés mélyére!

A nyugoti társadalmak jogi, gazdasági, társadalmi és állami rendje három nagy eszme körül kristályosodott ki nagy forrongások közben; a *szabadság*, az *egyenlőség* és a *nemzetiség* eszméi voltak az utolsó száz esztendő intézményeinek talpkövei s a mily mértékben haladt e három eszmének megtestesülése, ugyanazon mértékben tűnt fel a gyakorlati életben is az, a mit a mélyebben szántó filozófusok már régebben rebesgettek, hogy t. i. ezek a koreszmék belső, tartalmi ellentmondásokat hordanak magukban s egymással szemben is ellenkeznek.

A szabadság eszméje mind a mai napig csupán a szavazatok többsége alapján álló népfelség elvét tudta megvalósítani s az u. n. szabadságharczok titáni erőfeszítései épen úgy, mint a minden napi politika apró ármánykodásai mindvégig csak a kormányformákért és a kormányhatalom birtokaért folytatott küzdelmek voltak. Pedig ez a népfelség — még a választások szűzies tisztaságát is megengedve — nem egyéb, mint a választásra jogosított kisebbség egy részének uralma a többség felett. Hazánkban pl. az alkotmány sánczain kívül állók tömege ma sem kisebb, mint a rendi alkotmány idejében volt.

Az egyenlőségnek krisztusi elve pedig pusztán csak a törvény előtti egyenlőség szerény pálmáját tudta eddig kivívni annyira, a mennyire azt a vagyoni, társadalmi és egyéni nagy különbségek megengedik.

A nemzeti eszme és nemzeti génusz végre homályos tartalmú ideák szabados elkeresztelésére használt kifejezések, a melyek alkalomadtán majd nagy politikai és államszervezési törekvéseknek jogalapjai gyanánt, majd még tehetetlen fészkelődések apró ürügyei gyanánt szerepeltek, anélkül azonban, hogy csak egyetlen államot tudnánk felmutatni, a mely nemzetiségi alapon szervezkedve, eltörölhette volna az államalakulások históriai jogcímeit.

Azután a szabadság és egyenlőség, a szabadság és nemzetiség, meg az egyenlőség és nemzetiség között az ellentmondások milyen légióit lehet kimutatni első pillantásra is!

A szabadság eszméje például gazdasági életünkben úgy jelentkezik, hogy a tulajdonjogilag, vagy időszaki haszonvétele megszerzett termelési tényezőket birtokosuk szabadon alkalmazhatja; vagyis ha negatív ítélet alakjában szövegezzük meg e tételt, azt mondhatjuk, hogy a ki sem tulajdonjogilag, sem haszonvétele nem szeresheti meg a termelési tényezőket, az a gazdasági szabadság paradicsomából ki van zárva. Jogilag mindenkinek megvan a teljes gazdasági szabadsága, tényleg azonban a szegény néposztályok gazdasági szabadsága csak abban áll, hogy a megélhetés gondjaitól üzelve, szabadon választhatnak azon kényszerűségek között, hogy miképen akarják gazdasági szabadságukat mások gazdasági érdekeinek feláldozni. Vagyis a nagy tömegek gazdasági szabadsága nem egyéb, mint szabad választás a *gazdasági rabszolgaság* különböző esetei között.

A szabadságnak és az egyenlőségnek a nemzetiségi eszmével szemben álló ellentmondásait a legkiáltóbban bizonyítják Angliának írtörvényei, a Bismarck-féle, 1885-iki, poseni telepítési törvények, a mi nemzetiségi viszályaink, az ausztriai nemzetiségek politikai küzdelmei stb., a melyek igazolják, hogy Európaszerte sehol sem sikerült a nemzetiségi kérdést a politikai egyenlőség és szabadság sérelme nélkül megoldani. Pedig a politikai szabadságnak mai felfogása ugyancsak a minimumra szorította le az egyén szabadságigényeit. S e tekintetben nem vigasztalóbbak a teljes nemzetiségi türelem szabadsági és egyenlőségi kilátásai sem, mert pl. az észak-amerikai Egyesült-Államoknak, ha egyáltalában van, vagy lesz nemzetisége: akkor az bizonyára csak angol lehet. A nemzetiségi anarchia bábelében vagy a nemzetiség apostataivá, nihilistáivá lesznek az emberek, vagy pedig időjárástával a parciális nemzetiségi törekvésekre feladják az egyenlőségnek kényszer-zubbonyát, a mely az uralkodó nemzetiség műhelyében készült.

Íme nagyjában vázolva azok a kátyúk, a melyek a modern *jogi államok* szekereit a felborulás veszedelmeivel fenyegetik, vagy legalább is erősen megviselik. És a kopott szekér itt is török, ott is szakad: örökös rajta a kovácsok és bognárok kopácsolása. A látószemű emberek pedig két táborra oszolva, vitáznak a teendők felől; az egyik tábor, a szocialisták, kollektivisták és anarchisták sokféle árnyalatú csoportjaikkal azt követelik, hogy vagy rögtön, vagy lassanként romboljuk le ezt a jogi államot

a maga gazdasági és társadalmi rendjével együtt egészen a földig s építsünk helyette másikat, jobbat; a másik tábor pedig, a szoczialisták vitáiban bourgeoisie néven nevezett párt, a meglevő rendet jobbítgatva, ennek fentartása mellett kardoskodik. A két tábor megoszlása a legfontosabb, közvetlen osztály-érdekek élethalál harczává élesíti a vélemények e különbségét, a mennyiben a fennálló rend ellenségeit a nélkülöző és elnyomott néposztályok, annak védőit pedig az aránytalanul kisebb tömegű, vagyonos osztályok adják. A folyton növekedő veszély pedig egyfelől az elnyomott tömegek egyre terjedő szervezkedésében, másfelől meg abban rejlik, hogy a jogi állam egyetlen védelme, az általános katonakötelezettség alapján szervezett hadsereg, a szegény néposztályok soraiból szedi legnagyobb tömegeit. S ma úgy látszik, hogy a mikor majd a katonák lábhoz teszik a vállra vezényelt fegyvert: abban a pillanatban ütni fog az egész modern civilizáció válságos órája.

Mikor következik el az emberiség e nagy megpróbáltatásának órája?... mi történik majd akkor? ... és a mi fő, mi lesz majd a történendőknek a vége? . . . e súlyos kérdések oldozgatása nem e szerény cikkbe s nem az én gyenge tollamnak való feladat. Csak arra merek vállalkozni, hogy e diagnózist megállapítván, az orvoslás egyik részletkérdésével foglalkozzam. A jelszót a nagy küzdelmek vajúdásai már világra hozták s ez a *jóléti állam* fogalma, a mely a jogi állam fogalmának ellentéte gyanánt azon az elven volna felépítendő, hogy mennél több embernek mennél nagyobb egyéni boldogság jusson. A mily mértékben sikerül a mai állami, gazdasági és társadalmi rend keretében e magas czélt megközelíteni, abban a mértékben csökkentjük az ellentétes törekvések közötti feszültséget; a küzdelem okainak ilyenén eltávolításával nemcsak a vitáknak s az agitációnak arsenáljából foglaljuk el a legerősebb érvek ágyúit, hanem a támadók átpártolására is számíthatunk.

S az én szerény véleményem szerint a társadalom e békeséges küzdelmében az egyesületi tevékenységnek jut a vezérekedő szerep. A mi hiány, hiba, súrlódás, baj és szerencsétlenség a jogi állam rendjében bármely téren felmerül: mindaz nagyrésztben csakis az önkéntes, társadalmi tevékenységtől várhatja orvoslását, megszüntetését, sőt megelőzését. A sokféle aj-baj ugyanis csak kisebb részben ered a jogrend hibáiból s épen ezért ennek módosításával nem is lehetne azokon segíteni; nagy részben olyan egyéni, természeti, gazdasági s társadalmi

okok idézik azokat elő, a melyeknek végtelen változatos körülményeihez az állami gondoskodás vagy épen nem, vagy csak nagysokára s tökéletlenül képes alkalmazkodni. E mellett a jogszerű intézkedéseknek nincsenek meg azok az erkölcsi motívumai, a melyek az önkéntes egyesületi tevékenység keretében kiválóan nemesítő hatásúak.

Hanem hogy az egyesületi tevékenység ilyen nagy feladatokra vállalkozhassak: okvetlenül szervezkedésre van szüksége. Az egész társadalmi élet áttekintése, a felhasználható eszközök oekonomiája s az alkalmazandó eljárások tervszerűsége nélkül nem lehet ilyen feladatra vállalkozni. Ám tekintsünk csak végig a társadalmi szükségletek magas szempontjából a magyar egyesületek életviszonyain s kísérsük meg néhány általános érdekű részletkérdés vizsgálatát.

Egyesületeink *statisztikája* nagyon parlag terület. Első és egyetlen általános adatgyűjtésünk immár negyedszázados jubileumához közeledik (*Vargha-Kanitz*: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban); azóta csupán részleges adatgyűjtések történtek és egyes magukban véve becses monográfiák, továbbá két czímtári érdekű kimutatás kerültek nyilvánosságra. így *György Aladár*: Emberbaráti tan- és nevelőintézeteink (Budapest, 1896.); *Sándor József*: A magyar közművelődési egyesületek (Kolozsvár, 1896.); *Az 1899. Gyermekvédő Kongresszus* előkészítő bizottsága: Gyermekvédő-intézetek Magyarországon (Budapest, 1899.); *Koczányi Béla*: Magyarországi társas- és közművelődési körök stb. czímtára (Kassa 1899.); Magyarország tiszti czímtára (Budapest, 1890.) s végre az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésein nagyon sok becses, de csupán részleges adat. Mivel pedig mindez adatok sem időbelileg, sem tartalmilag nem egészítik ki egymást: ennélfogva az 1878-iki pontos adatokon kívül csupán hozzávetőleges becsléssel mondhatom azt, hogy 1878-ban 2151, 1890-ben 3587 s 1900-ban 4750 egyesület volt az országban, a mely számokba nincsenek betudva az ipartársulatok, a vizszabályozó társaságok és a szövetségek.

Volt pedig a kimutatott egyesületekben 1878-ban 350.307 tag; 3,665.866-25 frt. az évi bevétel; 3,571.626,22 frt. az évi kiadás; 94.240,03 frt. az évi fölösleg és 11,748.731,27, frt. a vagyon. Becslésem szerint 1900-ban van körülbelül 6—700 ezer tag, az

évi bevételek meghaladják a 7 millió forintot, a vagyont 20 millióra, az évi felesleget pedig közel 300 ezer forintra lehet tenni.

Számra nézve legtöbben vannak a kaszinók, azután a sportot űző és művészkedő egyesületek csoportja, majd a tűzoltó és a jótékony egyesületek következnek s e csoportok az összes egyesületeknek körülbelül 80%-át adják. Legtöbb tag van a kaszinókban, azután sorban a vallásos társaságok, a jótékony és a tűzoltóegyesületek következnek; együtt az összes egyesületi tagoknak 67%-át ezek az egyesületek bírják. Legtöbb évi bevételük van a kereskedők társulatainak, a kaszinóknak, a jótékony egyesületeknek s a tudományos egyleteknek; az összes bevételek 63%-a ezek pénztáraiába foly. Legnagyobb vagyonuk van a tudományos és irodalmi egyleteknek (azonban a Magyar Tud. Akadémiát kivéve közülök, a legutolsó csoportba jutnának), azután a jótékony, a nevelő-egyletek, majd a kaszinók következnek s ezek összes egyesületi vagyonnak 62%-át mondhatják magukénak. Legnagyobb évi feleslegük a jótékony egyesületeknek van, 1878-ban pontosan 51.506,92 frt. s ez az összes feleslegeknek 54%-a volt; 1900-ban körülbelül 98 ezer forintra (= 33%) becsülöm azt.

Ha már most ez adatok sorain végigtekintve meggondoljuk, hogy ez egyesületek közül csupán 55 alakult a XIX. század előtt (tudtommal legrégebben a késmárki lövész-egylet 1510-ben): akkor egyesületi életünk fejlődésének arányaival meg lehetünk elégedve. Nem lehet elvitatni, hogy a lefolyt évszázad alatt forrongott és újjáalakult magyar társadalom tömérdek gazdasági és politikai veszély és csapás között méltánylandó erőfeszítéssel vett részt az egyesületek alapításának és fenntartásának erkölcsi és anyagi munkájában. És a ki a legutóbbi évek e nemű alapításait ismeri, tanúságot tehet róla, hogy a magyar társadalomban minden támogatásra érdemes egyesület megtalálhatja az őt megillető tevékeny részvétet és hogy az egyesületi élet mezején nagy expanzív fejlődést szabad még reménylenünk.

Múlhatatlanul szükséges azonban arra vállalkozni, hogy a taggyűjtést a mostani kereteken túl kiterjeszszük. A ki Budapesten egy-egy téli délutánon végigjárná az egyesületi üléseket, nem csekély multságot találhatna abban a változatos leleményességben, a melylyel ugyanazokat a hölgyeket és urakat más és más kombinációkban csoportosították össze egyesületi tiszti karokká. Egy 4 órakor tartott választmányi ülésen titkár, a ki 5 órakor egy másik ülésen már jegyző; a ki ott pénztáros, az itt könyvelő; a számvizsgáló fél óra múlva ellenőrként szerepel és így tovább;

csupán az elnökségek személyeiben van némi változatosság, a többi funkcionáriusok ismétlődő variációs csoportok. Vannak professzionátus titkárok, jegyzők, pénztárosok, ellenőrök, számvizsgálók, sőt már némi usance fejlődik ki a jegyzőkönyv-hitelesítők kijelölése körül is, a mely szerepre az otthon található tagokat favorizálják. Azután meg a különböző egyesületek tagsági névsoraiban is könnyen megtalálhatjuk azt a bizonyos egyesületi törzskart, a melynek tiszteletre méltó egyénei minden egyesületben ott vannak. Általában ismeretesek a szónokló, a dolgozó és a csendes részvétű tagok. Mint a sakktáblán, az egyesületi élet tarka mezőin is vannak királynők, a kik mindenfelé ütnek; futók, a kik előre és hátra, de mindig féloldalt és mindig messze szaladnak; vannak lóugrás szerint kiszámíthatatlanul lépők és vannak végre tisztos gyalogok is, a kik csak egyet-egyed lépnek, de mindig előre mennek s a hova odaléptek, ott mindvégig megmaradnak. Hanem a személyek mindenütt és mindig ugyanazok, toujours perdrix!

Pedig ez így sem nem méltányos, sem nem célszerű. Egyfelől aránytalanul nagy terhet viselnek egyesek, másfelől bizonyos chablon fejlődik ki általános gyakorlatul. Könnyű belátni, hogy minden egyesületben más és más eszmekörökbe, sokszor homlokegyenest ellenkező eljárási módokba keli magunkat beleélnünk. Új embereknek új gondolatai, új tervei s új munkaerői kellenek e téren a társadalomnak napról-napra. Úgy a tagokat, mint a tisztí karokat fel kell frissíteni az eddig érintetlen társadalmi régiókból. A köztudatba kell belezövekelnünk azt a kötelességérzetet, hogy az adófizetéssel nem minden köztartozást róttunk le; ezenkívül jár még a közösségnek bizonyos pénz- és munkaáldozat, a mely csak annyiban önkéntes, hogy idejét, alkalmát és mértékét kiki szabadon állapítja meg, de a ki fukarkodik, vagy egészen adós marad vele, az saját tisztességét mocskolja be ezzel. Mert a ki a mai társadalom élvezeti és haszonalkalmait nem utasítja el magától, annak a társadalom fennállását veszélyeztető bajok elhárítását nemcsak a józan ész, hanem az önérzet tisztessége is parancsolja. Az emberek mennél nagyobb tömegeiben fel kell ébreszteni a társadalmi lelkiismeret eleven érzését; a jóindulatú rábeszélés és a kemény támadás fegyverei között szabad a választás, de múlhatatlanul a józan belátásra és a lelkiismeretre kell apellálni: nem elég a részvét sajnálkozó érzelme, a kötelesség belátására van szükség.

E tekintetben eddig semmi sem történt minálunk, sőt közszokásainkban épen az ellenkező eljárások gyökeresedtek meg. A mikor a társadalom segedelmére szükség volt, olyankor jó szóval s egy kis furfanggal megszólaltattunk egy-egy jó tollú, népszerű író s ez reá tette lantjára a sordinót, aztán szívhez szóló szép szavával elérzékenyítette a médiumokat, a kik a nyilvános tömjénezés jóillatú ámbrájára is vágyakozva, megnyitották erszényeiket, vagy résztvettek az »akcióban«. Hogy röviden végezhessenek e kérdéssel, hivatkozom a leghumánusabb s legjobban vezetett magyar egyesületek egyikére, a Mentő-egyesületre; ismeretes a mottója, melylyel gyűjtéseit vezeti: »*Mindnyájunkat érhet baleset!*« E megszólításnál nagyobb sértést a magyar társadalom alig szenvedett; mert ez a rövid intés a kérelem célzatával ezt mondja:

»Hölgyeim és uraim! Ti, vasalt ruhában járó, újságolvasó fenevadak! Én sem a józan eszetekhez, sem az erkölceitekhez nem merek apellálni, azért csak annyit mondok: memento mori!«

Nekünk aztán eszünkbe jutnak az utcákon száguldó guillotinok, a polgári haszonnal készült építő állványok stb. és leszúrjuk az obulusunkat. Vajjon nem a baleset-biztosítási ügylet eszmenetét végezi el magában az ekként jótékony ember? S vajjon jótékonyosság ez? Egy másik, nagyon humánus egyesületünk pedig különböző alkalmakkor parádézik a szegényeivel, hogy részvétet ébresztszen nemes céljai iránt. S mindig beválik a számítása.

Úgy gondolom, valahára már felül kell emelkednünk a siránkozó részvét koldulgatásain és az apró hiúságok legyezgetésein. Nix humanismus, emberszeretet, nemeslelkűség! félre a romantikus jelszavakkal. A társadalom értelmével lássa be és lelkiismeretébe fogadja fel *kötelességül* azt, hogy a mai állami, gazdasági és társadalmi rend keretében előálló bajok megelőzésére vagy orvoslására mindenkinek tehetsége szerint törekednie kell! Az egyesületi élet további expanziójának egyedül ez a társadalmi belátás lehet az alapja. És ezt a belátást, ezt az egyetemes lelkiismeretet hogyan teremtsük meg? . . . Az egész társadalmi munka szervezésével! Hanem vizsgáljuk meg előbb még az egyesületek belső életét is legalább főbb fázisaiban.

Az egyesületek által felvállalt *munkaköröket* tekintve nagy aránytalanságokat és tökéletes tervszerűtlenségeket állapíthatunk meg.

Legnagyobb számmal (2000—2200) vannak képviselve a kaszinók, a melyek saját tagjaik szórakoztatásán és némi önképzésén kívül alig foglalkoznak egyébvel, pedig a legnagyobb évi jövedelmeket élvezik. Ha meggondoljuk még azt, hogy bevételeiknek legnagyobb, vagy legalább is tetemes részét a játékpénzekből szerzik: el kell ismernünk, hogy a kaszinókat nemcsak ki kell zárunk az altruisztikus egyesületek sorából, hanem határozottan destruktív szerepet tulajdoníthatunk nekik. Működésükből majdnem teljesen hiányzanak azok a nemes elemek, a melyek a múlt század közepén oly sok szimpathiával öveztek körül e társadalmi körök bölcsőit.

Nagy anyagi és szellemi erővel rendelkeznek továbbá egyes közművelődési egyesületek is, a melyek azonban nem képesek arányos nagyságú vagy értékű eredményeket felmutatni. Kiadásaiknak túlnyomó része kisedővők és népiskolák fenntartására megy el, úgy hogy tulajdonképen tisztán állami vagy helyhatósági teendők ellátásával merítik ki erejük legnagyobb részét. A nemzetiségi politikában pedig nem számítanak, mert eksklusiv magyarságukkal gyűléseikről és végzetetlen számú s hosszúságú bankettjeikről kizárják a nem magyar nemzetiségeket, a melyekre semmi néven nevezendő asszimiláló hatást nem tudnak gyakorolni, sőt a társadalomban erőszakosan elkülönítik az egyesületi magyarságot a kívül álló, nem magyar nemzetiségektől. A miről különben igen helyes diagnózist állapított meg Vadnay Andor a Budapesti Hírlapban közölt egyik, múlt havi cikkével.

Aránylag kevés számmal (400—450) vannak képviselve a tisztán jótékonyssággal foglalkozó egyesületek, a melyeknek anyagi viszonyai is nagyon szegényesek. Pedig bizony a mi szegényügyünk jelenlegi ellátása mellett a jótékonyagnak ez egyetlen ága is jóval nagyobb társadalmi segélyre szorulna. A meddig a szegényügy megoldására szolgáló közigazgatási intézmények között a tolonczkocsi, a koldulási és kintornázási engedélyek meg az a néhány alapítvány szerepelnek: addig az egyesületi jótékonyagra óriási feladatok várnak e téren is. A gyermekvédelemnek számos szükséglete is olyan, hogy csakis egyesület jótékonyssággal lehet rajta segíteni s e célokra még nagyon bőséges pénzbeli és munkaáldozatokkal adós a társadalom önmagának.

Általában nagyon kevés a nevelő és oktató intézményeket fenntartó egyesület s különösen mostohán gondolkodunk a felnöttek képzéséről. A munkások oktatása és szórakoztatása évek

óta a kísérletezés állapotában van, arányai össze sem mérhetők a szükségletek nagyságával.

Egyáltalában szóba sem kerülhet az, a mit az iszákosság korlátozása érdekében tettünk. A Kék-kereszt egyesületnek Budapesten ma alig hatvan tagja van s ezek 1895. óta eddig kilencz embert mentettek ki az alkoholizmus hatalmából. Ezzel szemben áll az a tény, hogy a magyar állam évenként 63—65 millió forint bevételre tesz szert a különböző szeszadók és italmérési illetékek címén. Nem szörnyű-e ez a két adat így egymás mellé állítva? Nem utánzandó példa, hanem felvilágosító ellentét gyanánt említem fel, hogy Angliában, a mértékletességi egyesületek hazájában, törvény rendeli, hogy minden szeszadóbevételt a szegény néposztályok technikai nevelésének előmozdítására kell felhasználni. A törvény azon a bölcs gondolon indult el, hogy a szeszfogyasztásnak az alsóbb néposztályokra gyakorolt destruktív hatásait megfelelő arányú nevelési intézményekkel kell helyre ütni. Nálunk pedig az állami összes bevételek 12%-át tevő szeszadóknak negyedrésztét sem érik el a vallás- és közoktatásügyi tárcza összes kiadásai, a melyek mellett a társadalom csak annyit tesz az iszákosság ellen, hogy 2—300 jólelkű ember prédikál, énekel és imádkozik a szelídebb temperamentumú iszákosokkal.

Folytathatnám e szomorú lajstromot, a hiányok inventáriumát, még hosszan, vég nélkül; de talán már e néhány vázlatos vonás is igazolhatja azt a szerény nézetemet, hogy egyfelől fennálló egyesületeink működésében nincs meg a feladataiknak megfelelő arány és másfelől összes egyesületeink mostani társadalmi munkája a megoldandó óriási feladatoknak csak csekély részét láthatja el. Vannak felesleges s vannak jó módjukban dúskáló egyesületeink, vannak szegény és gyenge egyesületeink s végre nagy társadalmi szükségletek ellátására egyáltalán nincsenek egyesületeink.

Nem sokkal kedvezőbb véleményt lehet mondani az egyesületek *ügymenetéről* sem. Már az alapszabályok szerkesztését, azok jóváhagyását és végrehajtását is sok kifogás illeti. Az alakuló közgyűléseken divatos »en block« elfogadás tág kaput nyit a sokféle tévedésnek, sőt — *exempla trahunt* — még a gyalázatos visszaéléseknek is. A belügyministerium pedig jóváhagy minden alapszabályt, a mely tételes törvénnyel nem ellenkezik, holott az egyesületek alapszabályaira sem a »volenti non fit injuria«, sem a »contrahens contrahentibus legem ponent« elnéző elveit nem szabad alkalmazni, mert hiszen az alapszabályokat az ala-

pítók nem a maguk, hanem a személytelenül, némán viselkedő társadalom számára készítik. A belügyminisztériumnak a társadalom képviselét kell ez ügyben felvállalnia s gondos kritikát kell gyakorolnia. Hogy milyen hihetetlen fonákságok akadnak a jóváhagyott alapszabályokban, annak homéri példája esett meg a fővárosban a legutóbbi években. Egy házépítő tisztviselő-egyesület alapítói kimérvén a céljaikra alkalmasnak látszó területet, aláírási íveket bocsátottak ki s rövidesen összegyűjtvén 230 tagsági nyilatkozatot, alakuló közgyűlést tartottak, a melyen elfogadtatták az alapszabálytervezetet s ennek egyik pontja gyanánt azt is, hogy mivel a kiszemelt terület megvásárlására 500 tag szükséges, az egyesület megalakultnak tekintendő, ha 500 tagja lesz. A tagok lassacskán felszaporodtak 270-re s ezek számára az egyesület közvetítette az időközben jóváhagyott alapszabályok szerinti telekvásárlást. A tagok azonban csak nem akartak 500-an lenni s mivel idő közben belső elégedetlenség ütött ki az egyesületben: a tagok többsége szabályszerűen lefolyt közgyűlésen kimondotta az egyesület feloszlását. E határozat azonban fellebbezés folytán közigazgatási úton azért semmisített meg, mert az egyesület 500 tag hiányában nem alakulhatván meg, a belépett 270 tag nem is oszlathatja azt fel. És ezt a Mahomed koporsójához hasonló egyesületet fővárosbeli előbbkelő köztisztviselők, ügyvédek, orvosok, tanárok, néhány országgyűlési képviselő és író alapították meg. Kétségtelenül hibáztak az alapítók is, az összes tagok is, de a belügyminisztérium is.

Az alapszabályok végrehajtása körül pedig még több hiba akad. A sok névleges funkcionárius, a kik soha feléje sem néznek az egyesületeiknek, a leereszkedő jóakarát avatatlan okoskodásai, a sok kotnyeles kapkodás, az elegáns gyorsasággal »en block« elintézett fontos ügyek, mind — mind nagy bajok forrásai. A legnagyobb baj, valóságos veszedelem, a felelősség-érzetnek elaltatása; a számonkérés, az ellenőrzés nagyon sokszor bizalmatlankodó sértés számba megy. Éveken keresztül meg nem vizsgált számadások, elmulasztott ülések, a határozatképtelenségek hallgatólagos mellőzése stb. más efféle u. n. formális czafrangok, sokszor a visszaélések meggátlása, máskor pedig az érdeklődés biztosítása céljából nagyon is szükségesek és hasznosak. Avagy helyén van az, hogy 2—300 tag nevében 8—10 jelen levő választ egy 100 tagú választmányt s ennek 4—5 tagja intézi az évenkénti 2—3 ülésen az összes teendőket? Szabad-e ilyen egyesületekben a társadalom részvétlensége miatt háborogni?

Valóságos szerencse, hogy ily körülmények között a *vagyonkezelés* körül eddigelé aránylag kevés visszaélés merült fel s hogy csupán csak téves nézetek vitatásáról lehet itt szó. Carnegie, az amerikai aczél- király, komolyan állítja, hogy a mai jótékonyágnak $\frac{9}{10}$ része kidobott pénz s ha ezt az általánosítást lehet is vitatni: az kétségtelen, hogy a vagyonkezelés dolgaiban téves utakon jár az egyesületi gyakorlat. Általánosan uralkodnak e téren a magángazdasági elvek, t. i. mennél több bevétel, mennél több felesleg s mennél nagyobb tőke! Egyes favorizált egyesületek olyan szívós energiát fejtenek ki a pénzgyűjtés terén, hogy valósággal elharácsolják a kevésbbé kapzsi egyesületek elől a társadalmi budgetnek emezeket illető részét is. Aztán mire használják a nagy tüzzel összedobolt pénzt?... Jó részét megtakarítják és tőkésítik! Pedig ez valóságos visszaélés, a társadalom jótékonyági tőkájével üzött uzsoráskodás.

A társadalmi gazdálkodásban nem szabad a magángazdaságok szerzési elméleteit alkalmazni; a vagyongyűjtés és jövedelem-szerzés tekintetében minden egyesületnek meg kell maradnia az észszerű szükségletei által megszabott korlátok között. A társadalom jótékonyági és közművelődési tőkéje nem Csáky-szalmája; olyan közvagyon az, a melyből minden jóra való közérdeket el kell látni. Társas étkezésnél a szodéknak külön tálalnak.

Mindenekelőtt csakis akkora alapítványi vagyont szabad egy-egy egyesületnek elfogadnia, a mekkora tőke kamatai elegendők az évi egyéb bevételek esedékességi idejéig az ügymenet ellátására. Ha valamely alapítványi vagyon kamatai magukban véve elegendők az egyesületi czélok biztosítására, akkor ezt a vagyont jogi személyiséggé kell deklarálni, kezelését az illető közigazgatási hatóságra kell bízni s az egyesületet fel kell osztlatni. Az egyesületi szervezet lényege, sarkalatos alapelve, a tagok személyes tevékenységét követeli az egyesületi munka minden részében: az alapítványi tőke pedig, mint megkötött vagyon, természeténél fogva kizárja ezt. A kamatok utalványozásához felesleges az egyesületi szervezet. A mint közigazdasági érdekből szükséges a nemzetvagyon nagyobb mérvű megkötését korlátozni: épen úgy szükséges társadalmi érdekből megakadályozni azt, hogy a társadalmi tevékenység tőkét illetően nagyobb mértékben lehessen lekötöni. Az egyesületi hitbizományokra való hajlandóságot ki kell az egyesületekből irtani.

Hasonló elvek való az évi jövedelmek szerzéséhez is. A rendes bevételeket évről-évre, a rendkívülieket pedig arányos

beosztással több éven át fel kell használni, t. i. az egyesületi tevékenységet megfelelően ki kell terjeszteni. Az évi bevételek maradványának tőkésítése az alapítványi vagyon szerzésével egyformán ítélandó meg, de azon kívül még jogi szempontból is megtámadandó. Az adományokhoz és tagsági díjakhoz fűződő intenczió ugyanis nem a tőkésítés, hanem a jelentkező szükségletek ellátása. A tőkésítés tehát a hallgatólagosan kikötött rendeltetéstől vonja el az adományokat s csak azért nem kriminalitás, mert az intézkedő egyesületi tagok nem saját használatukra vonják el a szóban forgó jövedelmeket. A dolus azonban megvan abban, hogy károsodnak azok, a kik az illető jövedelmek rendeltetésszerű felhasználása esetében részesedtek volna valami anyagi, vagy szellemi jótéteményben.

Hogyha pedig valamely egyesület egyáltalában nem tudná a jövedelmeit még tevékenységének kiterjesztésével sem felhasználni: akkor a társadalom iránti kötelessége a megfelelő feleslegeket más egyesületek számára biztosítani.

Minimális alapítványi vagyon mellett a legszükségesebb egyesületi forgó tőke és elegendő évenkénti adományok, tagsági díjak stb.: ez az egészséges egyesületi gazdálkodás.

A személytelen, abstract önzésnek valóban példátlan aberáció-ját mutatja fel egyik dúsgazdag egyesületünk, a mely összes folyó bevételeit és tagdíjait évről-évre tőkésíti és csak a kamatokat használja fel. Ez az eljárás az egyesületi munka csődje; az elfogadott bevételek arányos munkára kötelezik az egyesületet: ez a kötelezettség a passiva, a melyet a tényleges tevékenység activái nem fedeznek. A mely kereskedő *így* folytatja az üzletét, előbb-utóbb hűvösre kerül. Az illető egyesület ez eljárásával nyíltan bevallja, hogy nincs szüksége a társadalom ilyen arányú támogatására; hogy pedig ennek daczára nemcsak elfogadja, hanem időről-időre szorgalmazza is e fölösleges támogatást: ez az illető egyesület vezetőinek a társadalmi érdekek iránti színvakságáról tanúskodik. Olyan elemi tájékozatlanság ez, a melynek nincs mentsége, sőt egyenesen kihívja a kárhóztató kritikát azzal, hogy épen ez az egyesület igen költséges adminisztrációt tart fenn,

Van azután az egyesületi adminisztrációnak még egy sötét pontja: a tagsági díjak hátralékai. Vajjon az ilyen adósság nem csúnyább-e a kártya-adósságnál ? Nem diffamál-e az ilyen szószegés ? . . . Ne legyen erre bíró sehol sem ?

Íme! Ilyen a magyar társadalom egyesületi tevékenységének képe; nem torz, csak vázlatos. Alapvonalak benne egyfelől az expanzív fejlődés szükségessége és lehetősége, másfelől az egész társadalmi munka szervezésének sürgős követelménye s végre az egyesületi tevékenység ellenőrzésének szükségessége.

A kívánatos és lehetséges reformok megvalósítására egy intézményes szervezet s néhány belügyminiszteri rendelet volna szükséges.

Intézményes szervezetet kell megállapítani az egész ország egyesületeinek önkéntes szövetségében úgy, hogy e központi szövetségnek minden hazai egyesület tagja legyen. A szövetségnek véleményező, ellenőrző és fegyelmi hatáskört kell tulajdonítani minden egyesülettel szemben; szüksége volna továbbá a szövetségnek az egyesületek képviselőiben a kérvényezés jogára és az egyes egyesületekkel szemben a panasz-tétel jogára. Az egyesületek egyéni tevékenységének és szervezetének teljes épségben tartása mellett a szövetség képviselői alapon egyesíthetné magában az egész magyar társadalom egyesületi közvéleményét. Befelé, az egyesületek életében, a társadalmi munka szervezése, az arányos munkafelosztás, a társadalmi teendők viszonylagos értékének felbecslése és ennek megfelelően a teendők területi és időrendi egymásutánjának tervszerű megállapítása, az ellenőrzés, a tanácsadás és támogatás volna a szövetség feladata; kifelé pedig a társadalommal, a közhatóságokkal s az állammal szemben képviselné a társadalmi reális érdekeket. Az a nagy hatalmi, erkölcsi és értelmi tekintély, a melyet ekképen a társadalmi érdekek szolgálatára lehetne megszerezni, nagyon termékeny hatással lenne az egyes egyesületek életére is. A társadalom köztudatát és lelkiismeretét hatalmasan pallérozná s lehetővé tenné azt, hogy a kis és nagy egyesületek valóban a társadalmi munkásság szorgalmas műhelyeivé válhassanak.

A szövetség hatáskörének terjedelmétől és tartalmától függ az, hogy a közigazgatási felügyelet és ellenőrzés eredményessége érdekében miféle kormányrendeletek és utasítások lehetnek szükségesek. Mert a szövetségi és a közigazgatási illetékesség között olyan korreláció szükséges, hogy az egymást kiegészítő két hatáskör teljesen kimerítse az egyetemes érdekű szükségletek gondozását.

Általános kereteknek vélem e szerény javaslataimat s azt hiszem, hogy a megvalósítás teendői s a sok részletkérdés nem e társadalom-tudományi szemlébe, hanem az egyesületi élet kere-

tébe valók. Sok hasznos elvet és gyakorlati útmutatást adnak mindezekre nézve egyfelől az 1867-iki firenzei statisztikai congressusnak a »Générale comité de patronage des classes misérables« ügyében folytatott tanácskozásai, másfelől a jótékony egyesületeknek Londonban 1898-ban történt központosítása.

Úgy gondolom, ezek lehetnek a mi egyesületeink legközelebbi s legáltalánosabb reformkérdései, a melyeknek sikeres megoldásával az egyesületi élet tökéletesítését és kiterjesztését, továbbá a társadalmi köztudat és lelkiismeret nemesítését volna szükséges biztosítani, hogy újabb oszlopokkal erősítsük meg a modern civilizáció ostromlott mestergerendáit. Hogy jó-e a diagnózisom, hogy alkalmasak-e a javas-szereim: minderről sok szó eshetik. Hanem ha valaki azt állítaná, hogy a mi gazdasági, társadalmi és állami rendünk jó úgy, a mint van és hogy nincsen szükségünk sürgős és nagy méretű reformokra: azt arra kérném majd, hogy fáradjon ki a népligetbe és fejtse ki békességes nézeteit az állami gépgyárból elbocsátott kazán-kovácsoknak.

Zigány Zoltán.

A MAGYAR PARASZTOSZTÁLY EMELÉSE.

— Harmadik közlemény. —

A mi a tenyésztés irányzatát illeti, inkább az erős, csontos, magasnövésű félvérű háta- és igáslovak különböző típusainak tenyésztésére fordítják a legnagyobb gondot, mert ezt követeli úgy a hadsereg, a tüzérség és a szekereszét növekvő szüksége, valamint a fölmívelés maga is. Az arabs és angol telivéreknek tenyésztése a népies tenyésztésnek csak javítására szolgál, hogy a munka és tartás által a nemességben és alakban előálló hibák ismét kiegyenlíttessenek. A nehéz nyugoti fajok tenyésztésének kiterjesztését gátolják a kevéssé alkalmas talaj- és éghajlati viszonyok s a kis tenyésztőnek csekély hajlandósága. A mén-telepeken az angol és arab telivéreken és félvéreken kívül a lipizzai és noriai fajok is képviselve vannak; az amerikai fajták tenyésztését figyelmen kívül hagyták. Kívánatos volna azonban egy telep felállítása a hegyi lovaknak tenyésztése céljából, hogy így a kárpátvidéki kis, sok jó tulajdonsággal rendelkező, de elkorcsosodó parasztlovak megnemesíttessenek. A tenyésztés érdekében több gondot kellene fordítani elégségesebb és jobb minőségű csikólegelők alakítására. A félvéreknek népies tenyésztése kipróbálandó s iránta az érdeklődés ébren tartandó volna népies lóversenyek rendezése s ezeknek állami díjakkal való díjazása által.

A lókereskedelem és a ló kivitelre nagy jelentőségű vásárok tartatnak. A hadsereg szüksége többnyire állandó lovatóbizottságok által szereztetik be a helyszínén nagyobb és kisebb tenyésztésekből. Az elsőosztályú telivér mének kivételével pedig a tenyészmének is az országban szereztetnek be, hogy ez által alkalom adassék a belföldi tenyésztőknek is a tenyésztett lovaik jutalmas értékesítésére. A lószükségletnek közvetlen a kis-tenyésztőnél való fedezése általános elvül volna elfogandó.

A kisgazdaság a lótenyésztés után legnagyobb részt vesz a *marhatenyésztésben*, mert az összes gazdaságok állományát

6.381,736 darabra téve, 79,45% a kisgazdaságra s ebből 17,56% a törpegazdaságra, 61,89% a tulajdonképeni kisgazdaságra esik. De itt sem kielégítő a relatív viszony, mert átlag egy törpegazdaságra 0,70 darab, a kisbirtokra pedig 3 darab marha esik. Általában azonban a marhatartás azokon a vidékeken, a hol a lóállomány kevesebb, nagyobb kiterjedést nyer, de még sincs egy törpegazdaság sem, a mely 2 darab marhánál, és kisgazdaság, a mely 5 darab marhánál (a megyei átlagot számítva) többet mutatna fel. A magyar marhatenyésztés minőségi szempontból sem áll azon a színvonalon, a melyen a lótenyésztés, miután régebben keveset gondoltak annak czélszerű fejlesztésével, míg másrészt a természetes táplálási viszonyok rosszabbodása, a rétek és legelők felszántása, járványos betegségek behurczolása, továbbá a külföldi fajoknak fellengő behozatalával járó esztelen és tervtelen keresztezés káros hatással volt nem csak az állomány számára, hanem annak egyformaságára is. Csak a 90-es évek óta indult a marhatenyésztés a földművelésügyi minisztérium és a gazdasági egyesületek támogatásával, valamint a jó fajták tenyésztése céljából szorgalmasan üzött magántenyésztés következtében gyors fellendülésnek.

Míg a lótenyésztésnél az állami befolyás a kisebb, elzártabb tenyésztési kerületek határait nivellálta, a népies marhatenyésztésnél a legnagyobb gond a törvényes beosztásnak megfelelően alakított tenyésztési járásokra fordítatik, a melyek célja, hogy minden egyes vidéken egységes elv jusson a tenyésztési irányzatban kifejezésre. Minden tenyésztési kerületben azt a fajtát propagálják az állami marhatenyésztési felügyelők, amelynek tenyésztése legjobban megfelel a helyi viszonyoknak. A tenyész bikák vizsgálatnak vetetik alá s megengedtetik az engedélylyel ellátott bikáknak az általános tenyésztésnél való felhasználása. Ehhez járul még, hogy a szegényebb vidékek marhatenyésztése anyagi támogatásban is részesül olyaténkép, hogy a tenyész bikák ingyen vagy mérsékelt áron átadatnak tenyésztési célokra, míg a tehetősebb községek részletfizetés kedvezménye mellett nagyobb mennyiségben vehetnek az államtól tenyész bikákat. A szükségletet az állami gazdaságok és a bikatenyésztő telepek fedezik. E célra, továbbá a hegyi gazdaságok érdekének szolgál a *havasi gazdaság*, a melynek kezdetleges szervezésére a földművelésügyi miniszter által Beregmegyében megindított ruthén mozgalom adott alkalmat. Ennek az összes 2 millió k. holdra terjedő havasi mezőkre való kiterjesztése, a melyhez hozzájárulnának a távolabbi vidékekről

felküldendő gulyaszállítmányokra vonatkozólag a vasúti árszabás mérséklése, bikatenyésztő telepek felállítása méntelepek mintájára, havasi társulatok alapítása stb. nemcsak a hegygazdasági üzemnek jó eredményességét emelné, hanem az egész ország marhatenyésztésére is kedvező hatással volna.

A tenyésztés feladata az, hogy a hazai viszonyok között becses, ellenálló képességénél, igénytelenségénél és igavonó erejénél fogva kiváló magyar marhafaj fentartassék és javíttassék, az arra alkalmas vidékeken pedig a kiscgazdát buzdíttassék, hogy tej és hústermelés céljából nyugati fajtájú marhák tenyésztésére térjen át. Ez utóbbi szempontból Magyarország már is nagy tökéletességű tenyészüzemek fölött rendelkezik, melyek a községek bikaszükségletét kiváló példányokkal elégíthetik ki és ezekhez már sok kis tenyésztőgazdaság is sorakozik. A behozatal ezekhez képest korlátoztatik s a főgond a marhaállománynak hazai állatokkal való javítására, nemesítésére és egyöntetű alakítására fordítatik. Nem lehet hegyi és alföldi typust megkülönböztetni, de már a nagyhomlokú, tarka és rövidszarvú barna faj kifejlesztésére megvan az alap, míg a rövidfejű faj nem részesült nagyobb elterjedésben. A vas megyei és bonyhádi marha külön hazai fajta. Más ilyen fajták létrehozása, a meghonosított idegen marhafajták használata és nemesítése által, államilag támogatott tenyésztő egyesületek feladata volna. A marhakereskedés szervezése még csak a fejlődés első stádiumában van. Ez egyaránt vonatkozik a tenyész-, a hízó- és gazdasági marhavásárokra, a melyek szabályozásra s részbeni újjászervezésre is szorulnak.

Azok az általános okok, a melyek a *juhtenyésztésének* 1884-től 1895-ig való állomány-kevesbedését előidézték s a melyek a legelők felszántásában, a gyapjú árának esésében, a külföldnek a birkahús bevitele ellen kibocsátott óvórendszabályaiban kereshetők, a kisbirtokosok tenyésztésére is éreztették hatásukat. A 7,892.642 darabnyi birkaállományból a törpegazdaságra 7,39%, a kiscgazdaságra 42,20%, az összes kisüzemekre e szerint 49,59% esik. Bár az absolut nagysághoz képest ezek szerint a kisbirtok az összes gazdaságok birkaállományának felében részesedik, ez a részesedés azonban tekintettel a kisüzemek számára még sem jelentékeny, mert egy törpegazdaságra csak 1,26 drb., egy kisbirtokra pedig 4,78 drb. birka esik. Ezen állományt majdnem kizárólag mind a hazai viszonyok közt értékes, edzett, durvagyapjas tájfajták (rácza és cigája) képviselik. A nemesebb birkák legtöbbször csak a nagyobb birtokokon, főleg uradalmakban te-

nyésztetnek. A kormány által alapított gyapjú minősítő intézet, a mely különben mintaszerű a maga nemében, és az ő védnöksége alatt tartott gyapjú-aukcziók csekélyebb jelentőségűek a kistermelőre. Nagyobb figyelem volna fordítandó a tejelő juhok tenyésztésének és nemesítésének kiterjesztésére, mert a juhsajt termelése a folyton növekvő fogyasztással szemben a hegyi kiscsászának nagyobb jövedelmi forrása lehetne. Általában azonban ennek a tenyésztési ágak fejlődése azokra a területekre lesz korlátolandó, a melyeken a rosszabb legelők kihasználása céljából a gazdasági üzemnek nélkülözhetetlen részét képezi.

A *kecsketenyésztéssel* a hegyi gazdák csak szórványosan és okszerűtlenül foglalkoznak. Gyógyhelyeken és üdülőhelyeken azonban ezek az igénytelen állatok nagyobb számban jelentkeznek. Gondozásukra és a velük való bánásra, tekintve vége gazdasági és socialis jelentőségüket, a tenyésztési felügyelőknak nagyobb gondot kellene fordítani.

A *sertésenyésztésre* a legutóbbi statisztikai összeírás adatai nem mérvadó, mert az 1895. évi sertésvész alkalmával kb. két millió darab ment veszendőbe; a mi különösen a kiscsászákra nézve kemény csapás, mert a sertéshízlalás a parasztagazdaságának nélkülözhetetlen üzemsze. A vész ugyan eltűnt egyes vidékeken, de egyes eddig érintetlen helyeken újból jelentkezik, a nélkül, hogy sikerült volna mindezideig elfojtani. A kormány által a sertésenyésztés *lokalizálása* és a sertéskereskedés decentralizálása céljából tett intézkedések arra céloznak, hogy lépésről-lépésre visszahódíttassék a veszendőbe ment tenyésztőterület, míg a külföld állategészségügyi zaklatásaival a sertésvágóhidak és a sertéshús feldolgozása céljából felállítandó ipartelepek volnának hivatva szembeállni. Ehhez azonban -nagyobb eszközök mélyreható és kitartó munka kívántatnék.

A részben a kedvezőtlen viszonyok következtében hanyatló juh- és sertésenyésztéssel ellentétben, a *baromfitenyésztés*, a kiscsászának e kiválóan fontos haszon- és bevételi forrása, az előretörő föllendülés állapotában van. Nem utolsó érdeme a miniszternek, hogy a baromfitenyésztést országos jelentőségű ügynek tekintvén, állandóan figyelemmel volt annak érdekeire, s ezáltal mezőgazdasági termelésünk e mostoha gyermekét elhanyagolt helyzetéből kiszabadította. Üdvös hatású intézkedései főképen arra irányultak, hogy a sok tekintetben értékes hazai baromfiállományt vérfelfrissítés, erre alkalmas, nemes külföldi fajtákkal való keresztezés útján javítsa, továbbá hogy a szak-

értelmet terjeszszé s a mindezek nyomában járó emelkedés révén a baromfitenyésztést hatalmasan föllendülő, jövedelmező foglalkozássá tegye. Hogy a kívánatos haszontulajdonságokkal rendelkező egyöntetű hazai állományra tegyünk szert, a kipróbált langshani és Plymuth-tyúkot, Bronze- és francia pulykát, emdeni libát és pekingi kacsat nagy számmal tenyésztik az állami telepeken és veszik a vidéki tenyésztőktől is, a végből, hogy a községek és kis baromfitenyésztők közönséges magyar fajtájú aprójószágával kicseréljék, sőt sok tenyészcsaládot osztanak ki ingyen is. Ez irányban működik a Gödöllőn 1898-ban felállított állami baromfitenyésztőtelep, nyolcz fióktelepével, a melyek feladata az is, hogy a baromfi tartásához és piacra való előkészítéséhez szükséges szakismeretek terjesztése céljából megbízható munkaerőket tanítsanak ki s állítsanak a gazdaközönség rendelkezésére. E mellett a ministerium két szakfolyóiratot segélyez és ingyen küldet a tanítóknak. A mi az értékesítést illeti, a tejtermelő-szövetkezetek mellett tojásgyűjtő-állomásokat állítanak fel, a melyek a tojás osztályozásáról és becsomagolásáról is gondoskodnak. Az állam a kereskedelmi piacokra: Németországba és Angliába való kivitel célját szolgáló, s kivált az Alföldön felkarolt tojásértékesítő-szövetkezetek alakítását gyámolítja, hogy így a termelők jobb árat kapjanak, s az államvasutak vonalain a külföldre való gyors-szállítás is biztosítva van. A siker kiviláglik kiviteli kereskedelmünk számadataiból: az eleven és leolt állapotban kiszállított baromfinak, a kivitt tojásnak és tollnak értéke rövid idő alatt — az erős külföldi versenynyel szemben is — több mint ötvenmillió koronára rúgott, a mely összeg majdnem kizárólag kiscgazdák zsebébe folyt. Ez az összeg még fokozható volna, ha a társadalom kiállítások rendezése vásárcsarnokok és szövetkezeti szervezkedés révén nagyobb figyelmet irányítana az értékesítésre és ha az állam a legmesszebbmenő intézkedéseket tenné meg a baromfitermékek gyors és olcsó szállítása, valamint a sok káros ragálytól fenyegetett aprójószág egészségügye érdekében.

A kiscgazdának fontos kereseti ága továbbá *a méhtenyésztés* is, a melynek legújabb fellendülése egyesek kezdeményezése s szakegyletek közreműködése mellett, főkép az államnak köszönhető. Az 1898-ban alapított három méhészeti egyesület, valamint az állami segítségben részesülő országos méhészeti egyesület nagyban elősegítették a méz értékesítését, illetőleg eladását és az okszerű méhészkedés terjedését, de az idevágó törekvéseknek

mégis a Gödöllőn 1899-ben létesített állami méhgazdaság a középpontja. Ez intézetnél időnkint méhészeti tanfolyamokat tartanak lelkészek, néptanítók, kispászok és méhészmunkások kiképzése céljából, hogy a méhészkedés praktikus módját, a méz okszerű kezelését, ipari feldolgozását és csomagolását megtanulják, mézelő fák és cserjék magvait termelik, méhészszereszközöket és méhkasokat készítenek, s a rászoruló érdeklődők közt évenként kiosztják. Az intézettel összekapcsolt kísérleti állomás egy állandó jó mézlelő létesítésére és fenntartására törekszik és az új méhészeti eszközök használhatóságát vizsgálja. A méhészeti szakismeretek terjesztésével az országban ezen kívül egy miniszteri felügyelő és hét vándortanító foglalkozik és a tanítóképzőkön a méhészet oktatása rendes tantárgy. Végül a kispászoknak állami segítyt adnak, hogy a gödöllői tanfolyamokon résztvehessenek. Ezen célszerű intézkedések arra a figyelemre méltó eredményre vezettek, hogy a magyar méz, a melyet eddigelé külföldön alig ismertek, csakhamar jó hírnévre tett szert s belőle évenként máris több mint kétmillió korona értékű kivitelünk van, nem számítva a belföldön elhelyezett tetemes mennyiségű mézet. Méhészetünk fejlődése jó utón halad s jövődjé felvirágzását bizvást remélhetjük.

A földmivelő népesség legszegényebb rétegeire gazdaságilag oly jelentős *selyemtenyésztés*, a mely immár 14 kerületi felügyelő mellett 200 szakközeget foglalkoztat, a nélkül, hogy az államra kiadási többletet róna, 20 év óta az önzetlenül működő kormánybiztosa szakértő vezetése alatt, ugyancsak az emelkedés útján halad. Ezt főképen az eperfák szaporítása és a szakismeret terjesztése segíti elő. Első sorban nagy súlyt helyeztek az állami falkolákban az epercsemeték tenyésztésére s ily csemetéket és magvakat ingyen osztogattak a községeknek, a melyek részéről ez irányban élénk kereslet nyilvánul. Így 1898-ban már hat millió csemetét és 3000 t. magot osztogattak ki s a selyemtenyésztési felügyelőség 240.000 eperfát küldhetett szét elültetésre. A szakismeret terjesztésére a selyemtenyésztési felügyelőség népszerű röpiratokat adott ki s a selyemtenyésztő vidékek községeinek, minden egyes tenyésztőnek és valamennyi népiskolának magyarázó szöveggel ellátott képes táblákat osztott ki. Mivel az értékesítés egészen a felügyelőség dolga, gondoskodni kellett arról is, hogy a kiosztott peték megfelelő minőségűek legyenek, a gubókat helyesen kezeljék s a selyem előállításánál minden bevált vívmánnyal éljenek. Ennélfogva a

felügyelőség figyelemmel volt arra, hogy külön magyar selymértfaj tenyésztessék; 1898-ban keresztülvitte a gubók szigorú osztályozását beváltás előtt, a folyton növekedő gubótermelés arányában gubóraktárat, s gombolyított selyem előállítására az érdekelt községek hozzájárulásával selyemgyárat állított fel, a melyek, hogy a selyemtenyésztés az állami gyámkodás alól lassankint elvonassék, részben bérbe is adattak; végre 1898 óta a magyar selymet a lyoni selyembörzén is jegyzik, a mi a versenyző piacokkal való egyenjogúsítást jelenti. Selyemtenyésztésünk fejlődése mellett szólnak az üzem számai: több mint 100.000 család foglalkozik vele, 1899-ben 650.000 kg. száraz kereskedelmi gubó váltatott be, körülbelül 4,600.000 korona értékben, a nyers gubó feldolgozásán négy gyár — 600 szövőszékkel — működik. A selyemtenyésztés annyira elterjedt, meghonosodott és gyökeret vert a népben, hogy a világpiac hullámozásai már többé meg nem ingathatják, A falusi *tejgazdaság*, a kormány által csak az 1894. évben lett meghonosítva s azóta tejszövetkezetek létesítése és vajtermelésük a külföldi piacokon való értékesítése által nagy mérvben támogatva, jelenleg már a kisgazdáknak biztos jövedelmi forrásául tekinthető. 1894-ben még nem lehetett Magyarországon okszerű tejgazdaságról beszélni s belföldi szükségletünk fedezésére körülbelül 200.000 kg. mennyiségű tejárút kellett évenként behoznunk. 1895-ben állították fe¹ a három első tej szövetkezetet, 1899-ben már 145 tej szövetkezet állott fenn 26.917 darabra menő tehénállománnyal; vajtermelésük 878.174 kg.-ot tett; e mennyiséget 2,327.207 koronáért adták el.

A falusi tejgazdasági szövetkezetek örvendetes szaporodásának követelménye, hogy tagjaik a tehének ápolása, takarmányozása, fejese és a tejkezelés terén alapos ismeretekre tegyenek szert s hogy így a tejgazdasági szakismeretek a kisgazdák körében vándortanítók útján terjesztessenek.

A tejgazdaság előmozdítására a ministeriumban külön osztály működik. E célból a falusi tejgazdasági szövetkezetekhez szükséges szakerők kiképzéséről vándorvajmesterek és két tejgazdasági szakiskola által történik gondoskodás, a külfölddel való összeköttetésünk útját vajkiviteli jutalmak egyengetik.

Kifogástalan minőségű magyar tea-vaj előállíthatása céljából modernül berendezett központi vaj készítő-telepek létesítését támogatja a kormány. A végső feladat abban áll, hogy a vaj értékesítése tejgazdasági szövetkezeteink fejlődése arányában

kiviteli kereskedelmünk erős és céltudatos beavatkozása által biztosíttassék.

* * *

Az értékesítés biztosítása a jelenlegi nehéz piaczi viszonyok között ép oly fontos, mint a termelés fejlesztése. Nem akarjuk e helyen az összes mezőgazdákot érintő vámügyeket, vagy a reális kereskedelem és a belfogyasztás ápolásának és emelésének kérdését érinteni, mert e kérdések fejtegetése tulajdonképeni tárgyunktól túlságos mértékben elvonna.

Az állategészség és marhavásárügy fontosságára már fennebb utaltunk, az iparfejlesztés hármasságára a munka, alkalom, a fogyasztás és értékesítés szempontjából még visszatérünk.

A kisgazdák termékei értékesítésének előmozdítása szempontjából figyelmet érdemlő feladat azonban nemcsak a piac biztosítása, hanem a *termelés az értékesítési helyekkel, a fogyasztás és a kereskedelemmel való lehetőleg szorosabb összeköttetése* is. A találékony emberi szellem erre vonatkozólag a különböző országokban számos intézkedést tett s még a *közlekedési intézményeket* is segítségül vette. Angolországban a vasutak gondoskodnak az élelmiszereknek a vidékből a városokba való szállításáról, még pedig díjtalanul, úgy, hogy csak az eladásért kapnak provisiót; — Magyarországon Baross minister pendítette meg annak idején azt az eszmét, hogy a pályaudvarokat a vidéki termelés termékeiből az árúk mennyiségének s az áraknak megjelölésével mintaraktárak állíttassanak fel, a melyekből az utasok tájékozást meríthetnének. Hasonló célokat tűzött a *vásárcsarnoki intézmény* meghonosítása maga elé, mely — pl. Budapesten — a kisbirtokosra nézve lehetővé teszi, hogy nagyobb városoknak élelmezésében közvetlenül résztvehessen. Miután a katonai kormányzás nem zárja ki többé a parasztermelőket a szállításból, intézkedés teendő, hogy ezek a termelők a *hadsereg ellátásában* is részt vegyenek.

Úgy e tekintetben, mint a vásárcsarnoki ügyre nézve, valamint általában a kistermelőknek a fogyasztás közvetlen fedezése^ séhez való bevonása érdekében *mezőgazdasági termékek összes nemeinek szövetkezeti eladása* az értékesítés legalkalmasabb neme. Kivált a termelési- raktári és értékesítési szövetkezetek fejlesztése és támogatása van hivatva e tekintetben, hogy parasztosztályunkat megszabadítsa a rajta vampyr módjára élősködő káros közvetítő kereskedelemtől s hogy a piacok, nagyobb

mennyiségek s egyöntetű minőségekkel való ellátásával, valamint a kínálat összpontosításával jobb árakat biztosítsa. Bátorító példákat a termelés majd minden ágában találunk. Már kiemeltük a falusi tej szövetkezetek és a tojásértékesítő szövetkezetek sikereit, az alakulófélben levő gyümölcs- és borértékesítő szövetkezetek előnyeit. Az élelmiszerek elárúsítása érdekében működik a fővárosban a »Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezet«, a gazdasági szesztermelés értékesítése céljából a »Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Szövetkezet«, sőt még a kivitel kultiválása tekintetében is elismerést nyert a szövetkezeti elv, pl. a Makói hagymatermelők szövetkezte esetében. Ily szövetkezetek más termelési ágak részére is, országos érdekek előmozdítására szövetkezeti központok alakjában, helyi érdekek kielégítésére vidéki szövetkezetek alakjában volnának alakítandók. De különösen a magyar gabonakereskedelem szervezésére a szövetkezeti értékesítés, kivált a kistermelők szempontjából, nagy jelentőséggel bír.

Jelenleg parasztgazdáink kénytelenek a learatott terményeket az adó és más sürgős kiadások kifizethetése céljából azonnal cséplés után piacra dobni. Az ez által keletkező nagy kínálaton kívül a tökéletlen tisztítás, a közvetítésért fizetett magas provízió és egyéb mellékköltségek jelentékenyen nyomják az árakat. A *kisebb-nagyobb gabona-elevátoroknak* rendszere, mely egységes szövetkezeti alapon a főbb gabonatermelési vidékeken és élénkebb kereskedelmi emporiumokban volna szervezendő, mely egy fővárosi központtal összeköttetésben állna, és a vasúti és hajózási hálózat segítségével az egész országra kiterjeszkedne, ezen bajokat eltávolítaná. A gabona beraktározása és a piac számára való elkészítése, valamint az eladás elvállalása és warrant-jegyeknek hitel alapul való kibocsátása az elevátor-szövetkezetek által nagy előnyöket nyújtana. E rendszer a magtári kezelés veszteségeit minimumra redukálná; a gabona minőségét pedig az okszerű tisztítás s kezelés emelné s kiegyenlitené. Egy ilyen, az értékesítést központosító elevátorrendszer képezné ezt a szerves egészet, mely gabonakereskedelmünknek irányt adna, mely a kisbirtokost a vidéki ügynököktől és a kényszereladásoktól emancipálná, lehetővé tenné számukra a legkedvezőbb eladási időpont kihasználását, megakadályozná a káros spekulációt és az árak mesterséges lenyomását s ezáltal főleg a kisbirtokost megvédene a gabonaárak esésének konjunktúrái ellen. A szövetkezeti elven nyugvó gabonaeladási szervezés egyik előfeltétele a védvamos

alapzat. Mindazonáltal az elevátorok fontos közgazdasági missiója méltó arra, hogy a törvényhozás foglalkozzék ez intézménnyel s hogy az állam védelmében részesítse azt.

A szűkebb értelemben vett mezőgazdasági termelés emelése és értékesítése mellett, *mindazon berendezések, a melyek a munkalkalmakat szaporítják és új jövedelmi forrásokat nyújtanak* a legnagyobb figyelemre méltók. Közmunkák kezdeményezése, a helyi érdekű vasúthálózat kiépítése, utak és csatornák építése e tekintetben, ha csak múltó jelentőségűek is, mégis különösen sanyarú helyi viszonyok közt, hathatós segílyt nyújthatnak. Nagyobb fontossággal bírnak azon tartós kereseti módok, a melyek a nélkül, hogy az államtól jelentékeny áldozatokat követelnének, s a nélkül, hogy munkaerőt a mezőgazdaságtól elvonánának, mégis közvetlenül hozzájárulnak a nemzeti vagyion emeléséhez.

E tekintetben Magyarországon még kevés figyelemre méltatott mellékkeresetet nyújthat kivált a bányáüzem fölhangyása vagy a szőlők elpusztulása következtében elszegényedett népeség körében — *a fürdőők, nyaralók s a turistaforgalom fejlesztése*. Magyarország azon szerencsés helyzetben van, hogy vadregényes vidékeiben, számos gyógyforrásaiban nagymennyiségű természeti kincs fölött rendelkezhetik, de ezek még vagy nem tettek kellőleg hozzáférhetőkké, vagy az ellátás, a berendezés kényelme és az olcsóság szempontjából sok kívánni valót hagynak fenn. E téren az állam erélyes fellépése sürgős szükségét képez. A földmívelésügyi minisztérium még Bethlen gróf alatt számos állami erdőt és birtokot adott olcsó áron bérbé, adóelengedéseket eszközölt ki, épület- és tűzifát bocsátott kedvezményes áron a vállalatok rendelkezésére s vizontszolgáltatul csak egy czélszerű berendezési terv betartását kötötte ki. Igen kívánatos volna, ha az állami gyógyhelyek s nyaralók ügyeinek vezetésére a ministeriumban külön osztály szerveztetnék, mely azon helyzetben volna, hogy a hasonnemű magánintézetek fejlődésére is befolyást gyakorolhatna, mely a helyszínen is tájékozódhatnék a viszonyok felől, támogatólag léphetne fel s a fürdő- és turistaügyet a közönség méltányos igényeinek megfelelőleg szervezhetné a czélből, hogy a fürdőők látogatása növekedjék, s ez illető vidékek többnyire szegény lakói ismét bizonyos jólét-hez jussanak.

A speciális mívelési ágak közül a szegény parasztra nézve a munkanélküliség megakadályozása czéljából talán a legfonto-

sabb mellékkeresetmód a *házi ipar*. A hol a falusi nép házi ipart üz, ott a socialismus nem harapódzik el s az ilyen helységek megjavult anyagi és erkölcsi állapotaikkal mint megannyi kultúrsziget emelkednek ki környezetükből. Különös jelentőséggel bír a házi ipar Magyarországra nézve, mivel kiterjedt meghonosítására minden előfeltétel megvan, s mivel a falusi népesség úgy a hegyvidéken, valamint a nagy síkságokon is nagy mértékben szükségét érzi a téli foglalkozásoknak s a keresetforrások ez által előálló szaporodásának.

Az ipari feldolgozásra alkalmas növények a szükséges minőségben s nagy mennyiségben részben vadon tenyésznek, vagy legalább is nem igényelnek külön termelést. A folyók partján fűzfák nőnek, a fővényes talajban szabadon tenyészik a vékony hajtású nyúl vessző, az ármentesített kerületeken s ingoványokban a gyékény, nád és káka; ezek kiváló minősége, ingyenes megszerezhetősége s a belőlük készített cikkek könnyű értékesíthetése a kosár- s szalmafonás jövőjét biztosítják. A kopár pusztákon nagy mennyiségben található a sikár fű, melynek gyökereit, mint a kefekötés nyersanyagát, most külföldre szállítják, s mint kész iparcikket hozzák vissza, úgy hogy ez által nagy összegekkel adózunk a külföldnek. A nyírfák s égerfák, tölgy- s bükkfák kitűnő anyagot szolgáltatnak mindennemű házi-szerszám, házieszköz s faragvány részére. De alkalmasak a feldolgozásra a mezőgazdaság számos terményei is, a melyek most, mint például a kender és a len, nyers állapotban külföldre vándorolnak, vagy a melyek, mint a sok kiterjedt tőzegtelep, csak igen csekély mértékben aknáztatnak ki, mivel a nép e kincsek kiaknázása és értékesítése felől nincs kellőleg tájékozva. Szükséges munkaerőkben nincs hiány, mert télen majdnem az egész mezőgazdasági népesség foglalkozás hiánya miatt tétlenségre van kárhozthatva. A magyar mezőgazdasági munkás durva keze, mely nyáron a kapát s kaszát kezeli, a házi iparszerű téli foglalkozás finomabb munkáira is alkalmas, igen ügyesen kezeli a vesszőket, a szalmát és fonalakat, s nemcsak kezdetleges tömegárúkat, de valóságos műtárgyakat is készít. Kivált a falusi nők készítményei, a kalotaszegi csipkék, a székely szövetek, a tót, szerb s román hímzések s szőnyegek, a melyeknek termelése a növekvő kereslettel alig bír lépést tartani, elragadnak az ezeréves, híven megőrzött motívumok csodálatraméltó eredetisége, a színek élénksége s ízléses összhangja által. A bel- s külföldön a magyar házi ipar termékei számára nagy fogyasztási piac

nyílik meg. Zöldség, gyümölcs, szőlők s szárnyasok elcsomagolására millió meg millió kosár szükséges, a nagy iparvállalatok nagy tömegekben fogyasztják a seprűket, káka- és háncsfonadékokat, a nagy áruházak nagy mennyiségű olcsó fonott s szőtt műtárgyat és háztartási cikket árusítanak el.

Néhány gazdasági egylet a kaszinó kezdeményezésére 1899-ben állami támogatással és megbízatásra háziipari tanfolyamok szerveztettek. E kísérlet eredménye Darányi minisztert arra bátorította, hogy a háziipari tanítást az egész országra kiterjessze. Az 1899/1900. év telén gazdasági egyletek, falusi kaszinók, föld műves iskolák s vándortanítók kb. 180 mezőgazdasági háziipari tanfolyamot rendszeresítettek, a melyeken 4000 kisgazda vett részt, kik közel 60.000 tárgyat készítettek. A tanítás kiterjedt a kosárfonásra, a kefe- s seprűkötésre, a szalma- s nádfonásra, valamint méhkasok, gyümölcs-csomagolásra szükséges ládák, mezőgazdasági kerti eszközök és szerszámok készítésére; a női hallgatóságot pedig gyümölcs és zöldség szárításában s konzerválásában, gyümölcszitek s gyümölcssajtok készítésében stb. is kioktattak. Minden vidéken a helyben meghonosodott, vagy haszonnal meghonosítható háziipari cikkek készítését és értékesítését tanítottak. A hallgatók élénk érdeklődést és gyors felfogást tanúsítottak s a tanfolyamok befejezte után családtagjaik s a falubeliek ambíciósus tanítóiként mutatkoztak. Számos, a tanfolyamokhoz érkezett tömegmegrendelés bizonyosságául szolgált a készített tárgyak könnyű értékesíthetésének.

E mozgalomnak azonban csak akkor lesz maradandó hatása, ha a háziipari cikkek készítése s értékesítése megfelelő szervezetet nyer. Nemcsak egyesek kezdeményezésének, de főleg a szövetségi tevékenységnek is tág tere nyílik e tekintetben, akár egy gazdakör vagy munkásszövetkezet keretében, akár a községi képviselő útján háziipari iskolák és munkásházak felállítása által. E szervezetek kiterjeszkehetnek jó nyersanyag nagybani bevásárlására, új minták megszerzésére, a készített árukért való hitelnyújtásra, az áruk eladásának közvetítésére, bazárok felállítására a nagyobb városokban s mintaraktárak szervezésére a vasúti pályaudvarok csarnokaiban, s az e célra kiadott összegek mindenestre lukratívabb elhelyezést nyernének, mint a milyent a foglalkozás nélküli községtagok között szétszórt alamizsnák képeznek. Ha azután a társadalom nemcsak mint vevő, hanem nemes nők itt-ott megtalálható példáját követve az ország minden részében mint vezető, tanító, támo-

gató s az ízlést finomító tényező lépne föl, a háziipar meglepő fejlődésnek indulhatna, a mivel kétféle feladat volna elérve: egy nemzeti műipar megteremtése s egy rendszeres téli kereset biztosítása a falusi népesség számára.

A parasztgazdasági üzemmel a legszorosabb összeköttetésben álló foglalkozásoknak egy másik neme a *háziiparként üzőtt mezőgazdasági ipar*, mely mindeddig nemcsak a kormány s a társadalmi körök támogatását nélkülözte, hanem ellenkezőleg az ipari üzemek nagyítására irányzott hajlandóság s a gyáriparnak előnyben részesítése következtében súlyos károkat szenvedett. Sok cikknek, élelmiszernek, italnak és használati eszköznek készítését a gyárak teljesen elvontak a mezőgazdasági üzemtől. Mégis vannak még ezen termelésnek oly ágai, melyeket a kis gazdasági üzem számára meg kellene őrizni. E tekintetben utalunk a szilvoriumégetésre, mely kitűnő éghajlati s pädologiai viszonyok kedvező hatása alatt hosszú idő óta mint tulajdonképeni nemzeti ipar nemzedékről nemzedékre ápoltatott s melynek termékei a kereskedelmi tényezők közreműködése mellett hírnévre, sőt világraszóló hírnévre tettek szert. Az 1888. évi szeszadótörvény a parasztgazdaságokban üzőtt szilvoriumgyárlást gazdasági katastrophaként sújtotta, a melynek következménye volt, hogy a szilvakerteket sok helyen elhanyagolták s hogy ezáltal a nép s a kincstár jelentékeny összegekkel meg rövidült.

Egyáltalában *iparágak alapítása s fejlesztése* elsőrangú szükség mindenütt, hol a nyersanyag s az üzemre szükséges erők bőven megvannak s hol a nép munkafölösleg fölött rendelkezik, akár közelebbi, akár távolabbi viszonyban álljanak ezek az iparágak a mezőgazdasághoz, mert minden ipar hasznosan s fejlesztőleg hat a mezőgazdasági kisüzemre. Az ipar fejlesztése szempontjából egyfelől az állami támogatás s kezdeményezés szükséges a társadalmi vállalkozó szellem felébresztésére, másfelől azonban az állam intézkedések és törvények által az iparfejlesztés irányára is befolyást kell gyakorolnia a célból, hogy az ipar a nyersanyagokat jól értékesítse, a munkát megfelelően díjazza s a fogyasztónak csak szolid árukat szolgáltatson ki, hogy a vállalkozók, gyárosok s iparosok existentiáját biztosítsa s hogy mindezzel a productiv középosztályt gyarapítsa, a mely munkaadója és vevője a kiscsászának.

A mi különösen a mezőgazdasági ipart illeti, a nagy gyár-
ipar dédelgetése általában hátrányos természetű. Ha egy nagy
gyár helyett több kisebb gyár megfelelő kedvezményekben része-
sülne, ezek fentemlített jótékony hatásukkal több vidéket tehet-
nének boldoggá, ezenkívül szövetkezés útján szövetkezeti gyárak
is keletkezhetnének, melyeknek jövedelme nem egy vállalkozó-
nak, hanem a mezőgazdasági nyersanyag kistermelői egy nagy
számának válhatnék előnyére. Sok intézkedés történt a cukor-
ipar érdekében, a mely téren tényleg nagyobb fellendülés is
konstatálható. A szövetkezeti üzem e téren a gazdákat és gyá-
rosokat a legjobban egyesítené, a cukorfinomítás központosítása
és a nyers cukorgyártás decentralisatiója több vidéket vonna
a répatermelés körébe s a nagyobb térnyerés a mezőgazdasági
kisüzemek intenzivebb alakulását s a nép helyzetének javulását
vonná maga után. A nehéz viszonyokkal küzködő szeszipart,
mely kivált Felső-Magyarországon az okszerű gazdálkodásnak
egyik nélkülözhetlen előfeltétele, megfelelő adótörvény által bizto-
sabb alapra kell fektetni, az ipari és mezőgazdasági földék üzemé-
pedig oly módon kell szabályozni, hogy e földék a parasztbirtok
és a kis existenciák érdekeinek is szolgáljanak. A fejlesztő intéz-
kedéseket azonban más mezőgazdasági iparágakra, más ipari
növényekre is ki kell terjeszteni. A sörfőzés és malátagyártás
támogatása által nemcsak a sörárpát és komlót lehetne jobban
értékesíteni, hanem egy kiváló takarmány, a malátacsira is az
országban maradna. Szövő- és fonógyárak létesítése megakadá-
lyozhatná azt, hogy a kendert s lent nyers állapotban olcsó áron
kivisszük s mint drága iparcikket hozzuk vissza, miközben a
munkára való alkalom egész hosszú láncolata elvész. A czirok
feldolgozásával foglalkozó gyárak támogatásával s szaporításával
fejlesztőnek e növénynek a mi meleg s száraz éghajlati viszonyaink
között annyi sikerrel kecsegtető és oly hálás termesztését.

*De a mezőgazdasággal csak közvetve összefüggő iparágak-
ban sem szabad a nagyspekulánsnak ki a nyersanyag-termelő
s a munkások kizsákmányolására alapítja vállalatát, vagy az
iparlovagnak, ki erkölcsstelen concurrentiájával a csendes bukásra
alapítja szerencséjét s ezáltal számos munkáscsaládot foszt meg
kenyerétől, állami kedvezményeket adni, hanem e helyett inkább
a kis ipar és a kis bányüzemet kell előnyben részesíteni, mert
ezek sok munkaerőnek nyújtanak foglalkozást és keresetet. Az
állam jóléte nem alapszik egyeseknek kis körben való prosperálá-
sán, hanem nagyobb számú kisebb existenciáknak, a tömegnek*

jólétén. A kisipar s a kis tőke táplál s nevel egy sűrű és vagyonos népeiséget, mely a mezőgazdasági termények legjobb fogyasztója. És ha aztán a mezőgazdával megértetjük az ipar értékét, ha a parasztot buzdítanók arra, hogy fiatalabb fiait ipariskolákba küldje s kézműre oktattassa, csakhamar megszűnnének a szakszerűen képezett belföldi munkaerők hiánya miatti panaszok s a gazdaság örököse is jobban boldogulna atyái otthonában.

Wiener Moszkó.

MUNKÁSVÉDELEM ÉS AZ IPARTÖRVÉNY REVISIÓJA.

A társadalmi mozgalmak közül különös figyelmet igényel egyetemessége és a ma minden téren domináló gazdasági kérdésekkel való szoros összefüggése folytán az a néha nyílt, többnyire lappangó, de folyton tartó harc, a melyet munkás-kérdés névvel szoktak jelölni. Természetes okai a termeléssel járó haszonban való részesedésnél a munkás és munkaadó, vagy mondjuk a munka és tőke közt fennforgó érdekellentét, továbbá az a tény, hogy a munkás speciális függő és labil helyzete folytán a szűkebb értelemben vett magánjogi intézmények keretén belül nem érvényesítheti kellően jogait. Az első kérdés megoldása bizonyára még hosszú ideig csak socialista utópiák tárgyát fogja képezni, a második azonban már minden modern állam törvényhozását foglalkoztatta, minek eredménye, ipartörvény, betegsegélyezési, balesetbiztosítási stb. törvények alkotása volt. Az ipartörvény küszöbön álló revisiója actualissá teszi azt a kérdést, hogy a nálunk érvényben levő munkásvédelmi intézkedések mennyiben felelnek meg a gyakorlati igényeknek.

A legtöbb visszaélés forrása az 1884: XVII. t. ez. 183. §-ában foglalt azon intézkedés, mely a közönséges napszámos munkát az ipartörvény hatálya alól kivette. A törvény szövege nem praecisálja kellően azt, a mit kivételnek rendel tekinteni, miáltal nemcsak ellentétes, hanem egymást úgyszólván kizáró felfogásoknak és commentálásoknak nyitott tért.

Munkásvédelmi intézkedéseknek (mint a kérdés természetéből következik, itt nem a munkások testi épségének biztosítását ezéző intézkedésekről, hanem a szó tágabb értelmében vett munkásvédelemről van szó) szükségessége rendszerint és főképen nem a munka kvalitásával, hanem a tömeges munkával, nagyobb-számú munkás egyidejű alkalmazásával függ össze, minek illusztrálásául elég arra utalni, hogy ezen intézkedések világszerte okozatai a legújabb kor nagymérvű munkaerő-concentrálásá-

nak. Ezen felfogásnak az az interpretatio felelne meg, hogy csak a szorosán vett, ipari foglalkozással való kapcsolat nélkül üzött közönséges napszámos-munka (például favágás, jégtörés» gabonamanipulatio stb.) vétetik ki a törvény hatálya alól, míg az ipari munkánál, gyárak és ipartelepeknél alkalmazott összes munkások, tekintet nélkül arra, hogy az általuk végzett munka milyen minőségű, mennyire felel meg a napszámos-munka közkeletű fogalmának, csak az ipartörvény által biztosított összes garantiák mellett alkalmazhatók.

Ezzel ellentétben a törvény kétes szövegére támaszkodva, az a gyakorlat van érvényben, hogy az ipartelepeknél és gyárakban alkalmazott munkásoknál is a végzett munka minőségétől teszik függővé azt, hogy munkásnak vagy napszámosnak tekintessék-e, azaz ugyanazon telep munkásainál úgyszólván a qualificatio tekintetbevételével két kasztot teremtenek, melyek közül csak egyikre terjed ki a munkásvédelem hatálya.

Vizsgáljuk meg, melyek a következményei az egyik vagy másik felfogás érvényesülésének.

Az első esetben a munkásokra nézve feltétlenül szükséges különleges jogvédelemmel szemben csak az a teher háramolnék a munkaadóra, hogy minden állandó alkalmazottját tartozik az iparhatóságnak és valamely betegségélyező pénztárnak bejelenteni és munkás-betegségélyezési tagjárulékainak egyharmadai fizetni. A folyton változó elem nem terhelné sem a munkaadót, sem a hatóságot, mert a törvény is csak bizonyos határidő elteltéhez köti a bejelentés kötelezettségét. A betegségélyezési kötelezettség által a munkaadóra háramló csekély teher, mely úgy jogi, mint humanitárius szempontból teljesen indokolt, nem soká szerepelhet már ezen kérdés eldöntésére befolyó érvek közt, mert a betegségélyezési novella előadói tervezete, melynek törvényerőre emelkedése legközelebb várható, a betegségélyezési kötelezettség megítélésénél már eliminálja ezt a megkülönböztetést a gyári munkás és napszámos között.

A másik felfogás érvényesülése teljesen illuzoriussá teszi a munkásvédelmet az alkalmazottak egy jelentékeny részére. A legveszedelmesebb a dologban az, hogy annak megítélését, hogy az alkalmazott »munkás« vagy »napszámos«-e — ennek a két egymást egyáltalán ki nem záró fogalomnak, melyek közül az utóbbi az előzőt csak a bérfizetés-módozata tekintetében határozza meg közelebről kriteriumakép való alkalmazása eléggé rámutat a felmerülő nehézségekre, — tényleg az anyagilag, hatalmi

és kényelmi szempontból is érdekelt munkaadóra bízva, mert praeventiv ellenőrzés bejelentési kötelezettség híján lehetetlen, az iparhatósági és iparfelügyelői vizsgálatoknál olyan munkásjegyzék vezetésének kötelezettsége nélkül, melyben a napszamosok is bentfoglaltatnak, amire ma törvényes alapon nem lehet a munkaadót kényszeríteni, visszaélések csak esetlegesen vagy zaklatásnak is beillő hosszadalmas eljárás útján derülhetnek ki,

Pedig a napszamosnak kvalifikált munkás teljesen ki van szolgáltatva munkaadójának. Minthogy a napszamos nem áll az ipartörvény hatálya alatt, munkaadója tetszőlegesen levonhat béréből, a nélkül hogy retorsioktól kellene tartania; a munkás anyagi eszközök híján normális körülmények közt nem kereshet hosszas és költséges polgári per útján kárpótlást és így legfeljebb egyes ritka esetekben kapja vissza jogtalanul visszatartott bérét. A munkaadó napszamosai közt organizált jancsibankó-gazdálkodást rendszeresíthet, a nélkül hogy valaki felelősségre vonhatná érte. Fiatal munkásokat sub titulo napszamos úgy és akkor alkalmazhat, a mint neki tetszik. Ezért látni minden üvegyárban éjjeli munkánál 10—12 éves gyermekeket is. Természetesen a folytatatólagos iskoláztatás kötelezettsége is elesik. A mai jogállapot mellett, ha megbetegszik a napszamosnak nevezett gyári munkás, még ápolásra és gyógyszerre sem tarthat igényt.

Ha tekintetbe vesszük a csekély teherrel szemben lehetséges óriási visszaéléseket, továbbá azt, hogy legfejlettebb iparágunknál — élelmezési ipar — a jelenlegi praxis szerint egy kis jóakarattal az alkalmazottak kétharmadrésze napszamosnak kvalifikálható, opportunitási szempontból is elodázhatatlannak kell hogy tartsuk ennek a vizsás helyzetnek megszüntetését és annak a keresztülvitelét, hogy a kétféle kaszt megszüntetésével minden gyári munkás élvezze a munkásvédelmi intézkedések jótéteményét.

Szükséges volna a munkások lakással való ellátásának precíz, tételes szabályozása is, mert enélkül ez a par excellence munkásjóléti intézmény is nehezen megállapítható és orvosolható visszaéléseknek lehet forrásává.

Annak megítélhetésére, hogy a lakással való ellátás tényleg munkásjóléti intézmény-e, szükséges a munkabér nagyságának, a lakás bérértékének, az esetleg e czímen eszközölt levonásnak, de főképen annak kétséget nem tűrő hiteles nyilvántartása, (pl. a belépésnél, a hatósági láttamozás előtt a munkakönyvbe a bérrovatba való bejegyzés), hogy a munkás a vele történt bérmeg-

állapodás alapján bír-e igénynyel és milyen feltételek mellett a lakással való ellátásra.

Legjobban kitűnik ezen nyilvántartás fontossága és szükségessége, ha meggyőződünk róla, hogy konkrét esetben hiányának mily következményei lehetnek.

Olyan gyárakban, melyeknek üzeme bizonyos időszakhoz van kötve, nagyon gyakori eset az, hogy a távolabb lakó, külföldi munkás nem tartja érdemesnek családját az 5—6 hónap campagnera magával vinni. Abban a reményben, hogy egyedül álló ember letére majd csak elhal valahol a gyárban a munkaadó jóvoltából, jóval alacsonyabb munkabér mellett szegődik, mintha kezdettől fogva tisztában lett volna azzal, hogy a munkaadó nem kötelezván magát lakás vagy lakóhely adásra, ennek egyenértékét nem tekintheti keresete járulékának, jövedelemnek.

Szeszgyárakban, sok malomban például nagyon elterjedt szokás, hogy hallgatag, sehol semmi módon nem stipulált megállapodás alapján a munkások a munkahelyeken hálnak. Ha ez kívül a gyárvizsgálatnál, a hatóság az ilyen egészségtelen helyen való hálást természetesen megtiltja, a minek egyedül a munkásra van káros következménye, mert a tilalom betartása esetén hálásért is kénytelen költeni, a miért kárpótlást nem nyerhet, mert a gyárost nem lehet stipulált megállapodás hiányában a szerződés tartamára bértöbblet fizetésére kötelezni. Így lehetséges aztán, hogy az olyan eljárás, melynek tulajdonképeni célja határozottan munkásvédelem volna, végeredményben a munkást károsítja és csökkenti bizalmát a hatóságok iránt.

Az a tény, hogy a munkásvédelmi intézkedések úgy hajthatók legsikeresebben végre, ha a munkások maguk is tudomással bírnak arról, hogy specziális jogvédelemben részesülnek és adott esetben élnek is ezen jogvédelemmel, indokolttá teszik azon óhajt, hogy az ipartörvény revisiója alkalmával ezen szempontra is kellő figyelem és gond fordíttassék.

Az iparfelügyelők évenként tartott gyárvizsgálatai érvényre juttatják ugyan némileg ezen szempontot, de teljes hatást még mindig nem biztosítanak. A dolog természetéből következik, hogy az iparfelügyelőnek mindenkor szemmeláthatólag objective, a részrehajlásnak látszata nélkül kell eljárnia; ha pedig vizsgálat alkalmával speciális ok és à propos nélkül egyenként vagy tömegesen felhívná a munkásokat, hogy álljanak elő panaszaikkal, ez oly agitatorius színezetű és tendenciájú ténykedés volna, hogy minden valószínűség szerint nagyon károsan befolyásolná a munka-

adó és munkás közti viszonyt. Ma tehát alig van meg a lehetőség arra, hogy a munkások panaszait, illetékes, azokkal szakszerűleg foglalkozó helyre juttassák, pedig, mint azt a német iparfelügyelők jelentései is bizonyítják, ezek a panaszok és feljelentések a legalkalmasabb basis arra, hogy a munkásvédelmi törvényekkel együtt fejlődő és tökéletesedő, kijátszásukra törekvő csaláftiták és fondorlatok kellő figyelemben és elbánásban részesüljenek.

Tudomást lehetne szerezni a visszaélésekről és a fentebb említett szempontot teljesen érvényre lehetne juttatni minden agitatorius színezet nélkül, ha a munkaadó törvény által köteleztetnék arra, hogy munkarendjében pontosan, a székhely fel-
említésével megjelölje az illetékes iparhatóságot és iparfelügyelő-séget, melyhez a munkások sérelmeikkel fordulhatnak. Ez nem volna egyéb, mint egy tényleg fennálló lehetőségnek praecisiorozása; a rendszabály direkt, materialis eredményén kívül feltétlenül meg volna az a morális hatása is, hogy a munkaadók sokkal inkább feszélyezve volnának visszaélések gyakorlásában, mint ma, mikor a munkások jórésze még hírből sem ismeri az ilyenekkel hivatásszerűen foglalkozó iparfelügyelők intézményét.

Harkányi József.

KÉT RECTORI BESZÉD.

A budapesti tudományegyetem ez évi rectora megnyitó beszédében eltért attól a szép régi szokástól, melynél fogva az ország első tudományos intézetének fődignitariususa valamely, a kor legjobbjainak elméit foglalkoztató nagy tudományos problémában hallatja egy tudományban eltöltött élet emberének okos, mély és tiszta szavát. A külföld egyetemeinek rectori beszédei első sorban a tudományt szolgálják: gondos, széles alapú tanulmányok azok a kor tudományának valamely alapkérdéséről.

A mi egyetemünk rectora ezzel szemben — kétségtelenül szellemi életünk alapcharacterének megfelelően — a tudós nyugodt érvelése helyett a politikai agitator kürtjébe fűjt. Mert bár ez a beszéd külsőleg tudományos, bensője és alaptermészete szerint politikai nyilatkozat. Igenis az empirismus és a spiritualismus, a positivismus és a metaphysika harczárói a tudomány székéből beszélni lehet. A módszer, melyet az igazság keresésének munkájában követni kell, igenis a tudományos kutatásnak még mindig egy égető kérdése.

De abban a modorban, melyben ezt egyetemünk rectora tette: valódi tudós nem beszél. »Egy többé-kevésbé elhatalmasodott bajnak« nyilvánítani azt az irányt, mely annyi szolgálatot tett a tudománynak és az emberiségnek, nagyon közel áll egy népgyűlési szónok fogásához, ki egy, a dolog természete szerint még kiforratlan hallgatóságot a »nagy« mondások acustikai erejével akar megnyerni. Gyógyszert ajánlani vele szemben, a modern tudomány veszedelmét hirdetni, azt a szerfözlött vague »anyagiasság« odiosus kitételével vádolni, az idealismust a maga részére lefoglalni, a vallási érzületre appellálni stb. stb. . egy egész sereg olyan dolog, a mi nem a tudós, hanem a politikus fegyvertárából kerül ki... Egy sereg olyan dolog, melyet nem is oly régen — persze csillogóbb és látszólag mélyebb, hogy úgy mondjam, előkelőbb formában — egy különben igen másdrangú elmétől, a francia *Brunetièretől*, a tudományos talár alatt reactio-

narius tógát viselő akadémikustól hallottunk. Hogy egyetemünk rectora mindezzel sem rekriminálni, sem polemizálni nem akar, az tőle igen szép, a vallás emberéhez méltó békés nyilatkozat. Azt is elhiszszük, hogy a polémia ezen tárgy felett neki örömet nem okoz. Mert sokkal könnyebb dolog lelkes önképzőkori hangulatok alatt álló ifjak éljeneit szépen hangzó szavakkal kiérdekelni, mint azok felett vitába bocsátkozni.

Mi azonban, fájdalom, egyetemünk rectorának békés és szelíd felhívását, hogy a ránk lőtt mérgezett nyilakat testünkéből csendben és szelíden húzzuk ki, nem tudjuk követni.

Két okunk van rá.

Az egyik a tudomány érdeke, mely azt kívánja, hogy az eszmék tisztuljanak, hogy az álláspontok küzdelmében egyre tisztábban és fényesebben emelkedjék ki az igazság.

A másik személyes természetű. Elsők voltunk hazánkban, kik lapot indítottunk azoknak az eszméknek táplálására és fejlesztésére, melyeket egyetemünk rectora »elhatalmasodott bajnak« nevez. Tettük ezt — nem kürtöltük soha, de ez alkalommal büszkén mondhatjuk ki — anyagi és egyéb előnyök reménye nélkül, áldozatok árán, közöny és előítélet ellen küzdve, csak azért, hogy ezen eszméket hatalmasakká tegyünk, mert bennük hazánk és az emberiség számos aggasztó sebének egyedüli orvoságát láttuk.

Egyetemünk rectorának tehát el kell viselnie, hogy rekrimináljunk és polemizáljunk. Ezt annál nyugodtabban és őszintébben tehetjük, mert minket nem terhel a felelősség, mint őt, hogy egy fogékony lelkű ifjúságot egy fényes tekintélyű hely, állás és hatalom traditionalis és anyagi erejénél fogva egyoldalúan, tudománytalanul befolyásolunk. A ki minket követ, az ezt csak az igazság ereje alatt teszi.

Igaz, a polémia itt részünkről is nagyon nehéz. Tagadásba venni és discreditálni egy egész csomó tény, melyen korunk rendje nyugszik, érvek és bizonyítékok nélkül, egyszerűen hamisaknak jelentve ki azokat, helytelennek az utat és a módszert, melyen át összes eddigi tudásunkhoz jutottunk: lehet-e az ilyen beszédre válasz, ellenérv és czáfolat? Tényleg a legegyszerűbb felelet az volna: tessék bizonyítani! De nem lehet, mert egyetemünk rectora polemizálni nem akar. Csak legalább ne volnának olyan jösdaszerű homályban az ő szavai, a mit az újságok meglehetősen hézagos tudósításai e beszédről csak fokoznak. Minden jel

arra mutat, hogy a vallási alapokon álló metaphysikában keresi ő az orvosságot.

Mert a metaphysika maga nem szükségkép ellensége a modern tudománynak. Legfeljebb a komoly és óvatos tudós kétséggel fogja nézni a *tudás jelenlegi fokait* az összes jelenségeknek egyetlen egy okra való visszavezetését, de teljes rokonszenvvel kíséri, mert szükségét érzi az ismeretek egységesítésének és rendezésének. Hisz számos evolutionista is metaphysikus oly értelemben véve, hogy minden jelenséget egy közös okra vezet vissza. És a régiek közül is sokan — azok közül kik még most is eleven erők — a tények és ismeretek alapján igyekeztek és igyekeznek rendszerük alaptételét (bárhonnan vették is azt) igazolni vagy ugyanazok alapján kimutatni — mint a jelenlegi angol spiritualismus — hogy a világ összes jelenségei tapasztalati alapokon meg nem magyarázhatók.

Ép ily kevéssé ellensége a hit a modern tudománynak, mely csak a dogmákat, csak a szellem-theoria primitiv maradványait: a szertartásokat, tételes szabályokat és az ember képére és hasonlatosságára csinált positiv tanításokat veti el: míg a valódi modern tudós atheista nem lehet, hisz minden előrehaladás a tudományban, minden megoldott mysterium ujakat és nem sejtetteket állít elébe s minden lépésnél jobban érzi a világmindenség csodálatos törvényszerűségét, mely ellenállhatatlanul, már öntudatunk pusztá léténél fogva, egy örök, végtelen és állandó ismeretlen erőre utal, mely előtt a tudomány embere mély megdöbbenéssel hajtja meg fejét, de a saját kicsinysége és gyarlósága érzetében, azt az ő kezdetleges s parányi agya s tulajdonságai mintájára felfogni vagy pláne leírni nem meri.

Egyetemünk rectora tehát nem ezen tudományos metaphysika visszatérését reméli akkor, mikor a jelenlegi rendszert vádolja, midőn a tudományt attól félti, hogy »*tapasztalatai anyaghalma-zában megfullad*«, midőn »*az érzék feletti tudományára*« hivatkozik, hanem azon vallási metaphysikáját, mely a tényekre s tapasztalatra nem ügyelve, sőt azokkal ellentétben öröknek s belénk oltottnak vélt dogmákból akarja dedukálni a tudomány törvényeit.

Ezen irány értékéről pedig a tudomány emberei között véleménykülönbség nem lehet.

Ha ez a »tudomány« élt volna csak a múltban s élne most is, melynek visszatérését egyetemünk rectora reméli, nem ismernők a gravitatio törvényét, az erő fenmaradásának elvét, a meleg és a villanyosság törvényeit, a bajok gyógyításának

tudományát, a nemzetgazdaságtan törvényeit, az evolutio tanát, a milieu hatásait, a psychologia tényeit, az emberi haladás és sors javításának lehetőségét és módjait és azt az ezer meg ezer ismeretet és törvényt, melyen tudományunk és ennek kapcsán az emberiség haladása nyugszik.

E helyett a földet még mindig szellemek, rettenetes, szörnyű szellemek népesítenék be, melyek akarata alatt az emberi féreg tehetetlenül nyöszörög, hacsak a kiválasztott jótékony papi osztály jóvendőlései és közbenjárásai az emberi cselekedetek útját ki nem jelölnék s a szellemek jóindulatát számukra meg nem szereznék; az isteni eredetű király még mindig (bölcspapjai tanácsa szerint) kénye-kedve szerint intézné a milliók sorsát, poroszlóival háborúba vagy kényszermunkára — az istenség nagyobb dicsőségére — kergetve a népet; a járványok — imaszó és harangzúgás mellett — még mindig milliókat pusztítanak ki; szabadon és vígan ölnők embertársainkat, mérgezők meg szövetségeseinket, csábítanak el felebarátaink feleségeit, — mert nincs olyan fekete bűn, melyre az istenség végtelen kegye és a szent pap közbenjárása bűnbocsánatot ne adna; a művészetek és irodalom felderítő termékei helyett szabad időnköt testünk fenytésével és zsolozsma-mormogással töltönek; kormányozható léghajó, tüdővész elleni orvosság, az erkölcs természet törvényei, jobb táplálék és életberendezések keresése helyett — mind megannyi merénylet az istenség hatalma ellen, gonosz, eretnek gőg és elvetemültség — a belénk oltott, örök, változatlan isteni elvek alapján azon vitatkozni tovább, hogy a rabszolgának van-e lelke, keresnők a rossz szellemnek a beteg testből való kiűzésének újabb módját, a közjólét emelésére boszorkányokat égetnénk, vagy aquinói szt. Tamás a hatalom isteni eredetéről szóló fejezete ötödik kikezdésének harmadik mondatához újabb köteteket íránk, vagy a malaszt kiöntésének közvetlen vagy közvetett voltát vitatnók; vagy északisark-expeditió helyett keresztes-háborúkat viselnénk újból pogány és zsidó »felebarátaink« lakhelyeit felégetve és vérben taposva; vagy a fajok eredetének problémája helyett Ádám és Éva teremtésének viszonya felett értekezést íránk; a különböző jogszabályokban az állandó elem és törvényszerűség keresése helyett a belénk oltott örök és változatlan jogelvek szerint különbözően állapítanak meg a nemes és a polgár vérdíját, míg a belénk oltott isteni jogelv szerint a rabszolga dologi természetét constatálnánk; avagy isteni

és jogdogmatikai alapon minden újabb fejedelmi zsarnokságot igazolnánk.

Minek újítsuk fel tovább ezeket a képeket, melyekből köteteket lehetne összeállítani, hirdetve a transcendentális alapon álló tudománynak tudományos értékét és gyakorlati hasznát az emberiségre?

Hagyjuk el tehát első egyetemünk rectorát s figyeljünk inkább egy másik szózatra. Messze Erdélyből jön, a fényben és tekintélyben kisebb második egyetemünkről, egy közelebb a természethez fekvő városkából, a hol kevés az udvari tanácsos és képviselő-profossor. A lelépő rector, a chemia tanárkára rife ifjúsághoz fordul. Melegen köti szívökre a tudomány szeretetét és ápolását, mert az emberek egyre nagyobb tömege a vallásban megnyugvást nem találva, tőle vár vigaszt és vezetést az élet nehéz küzdelmében.

És így állva szemben két egyetemünk rectora, eszembe jut egy ősrégi, állandó és örök küzdelem, mely a történelem lapjain átvonul. A vallás és a tudomány emberei az emberiség őskorában egy szerepkört töltöttek be. Pap, jós, tudós egy személy volt. De igen korán útjaik eltértek és egymással szembe kerül a primitív korban a *haruspex* és a *holes*.

Az egyik a tudományból él, a másik a tudománynak él. Egyik leplet borít, a másik leplet hajt fel. Az egyik ósdi jogokat és előítéleteket a tudomány czélgére alatt conservál; a másik előítéleteket rombol és új szabadságokat ad. Az egyik mindent igazol és dicsőít, a mi hatalom; a másik minden hatalmat üldöz és pusztít, mely az emberiségre káros. Az egyik dogmákat lát, a melyekért emberek élnek; a másik embereket, kiknek szükségletéért jött létre minden intézmény a világon; az egyik csak a megkövesedett szertartásokat érzi s az istenséget egy primitív kor külsőségeiben imádja, a másik a világmindenség csodálatos egységének és törvényszerűségének láttára, egy előtte megismerhetetlen utolsó okot »óhajtva sejt« és a kihez egy, a tudomány szolgálatában eltöltött élet után magát boldogan egyre közelebb érzi.

Így áll szemben a *haruspex* és a bölcs.

Régi ellentét, régi küzdelem két ellenséges erő között.

Ma is folyik. Változó esélylyel, de állandó irányzattal az igazság és a tudomány eszménye felé.

Csak előre bátran! Habozás és félelem nélkül. A cél nemes. A fegyver tiszta. Táborunkban vannak korunk legnagyobbjai. Az igazi tudósok mellett: az istenkegyelte művészek és költők. A társadalom összes újjító, javító, az emberiség haladására és boldogítására törekvő erői. S velünk szemben a társadalom kis conserválói. A paragraphusok és a dogmák lovagjai.

A jogtechnikusok és vallásdogmatikusok. Micsoda egyetlen küzdelem!

Elemér Oszkár.

TUDOMÁNYOS SZEMLÉK.

Nemzetközi női congressus.

A párisi világiállítás congressusok palotájának nagytermében szeptember hó 5-én nyílt meg a nők helyzetével és jogaival foglalkozó V-ik nemzetközi női congressus. Ez a hírlapok szellemeskedő tudósításai szerint részben bájos, részben pedig az anyós és vénkisasszony (nézetük szerint izléstelen) élczekeket igazoló gyülekezet többé-kevésbé szerencsésebb auspiciumok mellett kezdte meg tárgyalásait, mint elődei, a mennyiben egyrészt a kiállítás kormányzóságának s így a francia kereskedelmi ministeriumnak is hivatalos védnöksége alatt állott, másrészt üdvözölhette tagjai sorában a külföldnek számos hivatalosan elismert képviselőjét s így négy elődénél, az 1878., 1889., 1892. és 1896-iki congressusoknál feltétlenül nagyobb jelentőségre tarthat számot. A congressus ülésének tarka, változatos képe bizonyára vonzó és a tárczacikkék egész sorozatából ismeretes már azok előtt, kik az ügy iránt bármily szempontból is érdeklődnek. Minket e helyütt a congressus csak a maga komolyabb oldaláról érdekel s e vonatkozásban kívánunk arról olvasóinknak rövid tájékoztatást nyújtani. A Madame *Pognon* elnöklése alatt folyó tanácskozások első tárgya a női munkabérek s a férjes nő házimunkássága s munkaideje értékének meghatározása volt. Az előadó *Bonnevial* k. a. erős socialisticus ízű javaslata s az erre következő vita válogatott szemelvényeit nyújtja a munkaadók és tőkepénzesek elleni leghevesebb kitérészeknek, végre azonban mégis egyhangú megállapodásokra vezetett, a mennyiben kimondatott, hogy: 1. az »egyenlő munka, egyenlő munkabér« elvéhez képest a női munka ugyanúgy fizetessék, mint a férfié; 2. hogy a női munka számára fix árak állapíttassanak meg, melyeken alól semmiféle nyilvános hatóság sem adhat vagy fogadhat munkát, és 3. hogy minden a női munkát szabályozó kivételes törvény eltöröltessék s a munkavédelem mindkét nemre nézve egyenlően nyerjen szabályozást.

Ezzel kapcsolatosan számos kisebb jelentőségű kérdésben is nyilatkozott a congressus. Így a munkaidő szabályozásának a kereskedelmi alkalmazottakra való kiterjesztését s mindkét nemre és minden téren a 8 órás munkaidő behozatalát sürgette. A gyermekágyas munkásnők részére külön szülőintézetek fölállítását kívánja azzal, hogy az állam legalább egy havi ellátásáról és kezelésről gondoskodjék s e szülőintézetek igénybevétele legyen kötelező(!). A cseléd többé e megalázó néven ne nevezessék. Legyen jövőben »ouvriere menagère« és a 8 órás munkaidőt raja is kell terjeszteni; a mennyiben pedig még kiskorú, álljon külön hatósági felügyelőnök védelme alatt, kik a cselédartó gazda bánásmódját ellenőrizhessék. A nő háztartásban kifejtett munkássága

értékének meghatározása tekintetében a döntés a jövő congressusra maradt, mert szükségesnek látszott a kérdés alaposabb előkészítése. E célra a congressus bizottságot küldött ki.

A *nő morális helyzete* tárgyában új dolgot a lényegben a congressus nem határozott. Az unos-untalan hangoztatott egyenlő moral és a kivételes törvények eltörlése emeltetett határozattá, oly alapként, melyen a prostitutio s az ehhez fűződő egyéb társadalmi kérdések megvolnának oldhatók. Újak azonban a congressus azon határozatai, melyekben a prostitutióból származó társadalmi bajok orvoslását vélte fölfedezni. A feminista és socialista elméletek e valóságos »Hexenragout«-ja a következő receptet ajánlja: 1. a hadkötelezettség teljesítésének ideje a betöltött 25. év; 2. minden 25. évét elért férfi ehhez képest katonáskodni tartozik, de úgy, hogy ha vagyoni körülményei vagy egyéb viszonyai képessé teszik őt eltartani egy oly családot, melyben két gyermek van, úgy hadkötelezettségének lakhelyén és csak mint népfőlkelő tesz eleget, ellen esetben katonáskodni tartozik a meghatározott szolgálati éveken keresztül. A mennyiben pedig ezzel a rendes és állandó véderő számszerűségében csökkenés állana be, az állam a községi *torna- és lövőegyletek* fejlesztésével és fokozott pártfogásával biztosítsa érdekeit (!). A régi nyomokon haladt a congressus a nőnevelés kérdésében is. »Egyenlő nevelés mindkét nemre nézve«, e régi jelszóban foglalhatók össze a congressus bőbeszédű és nagy általánosságban tartott végzeményei. Szóba és határozathozatalra került természetesen az iskoláslányok fűzőviselése és egyéb paedagogiai és hygienikus szempontból vitatható toilette-kérdés, valamint a »*coeducation*«, azaz a fiú- és leány-növendékek együttes iskolázása, t. i. ugyanazon intézetekben, helyiségekben, sőt ugyanazon padokon is.

A congressus teljesen radicalis és socialista irányzata azonban legfeltűnőbbben a férfi és nő egymáshoz való viszonyának megvitatásánál domborodott ki, A congressus határozataival s különösen azok indokolásában szinte azt mondhatnók, hogy a szabad szerelmet proclamálta, kimondván, hogy a házasfelek egyetlen kötelessége, miszerint egymás teljes szabadságát tiszteljük. Továbbá minden oly törvényes rendelkezést, mely az asszonyt férje iránt bármi tekintetben is engedelmességre kötelezi, el kell törölni, a házasság pusztá megegyezéssel bármikor felbontható, a házasságtörés tekintetében a nőre nézve fennálló szigorúbb törvényes intézkedések mellőzésével, a kérdés egyformán szabályozandó. Volt szó a bigamiáról, a házasfelek közötti vagyonjogi viszonyokról is és ezenkívül hozott a congressus még több oly határozatot, melyek — mint a közvetlenül előbb említettek — több mérsékletet tanúsítottak. Hihetőleg visszahatása volt ez annak az alig-alig leszavazott indítványnak, mely szerint törvénybe iktatandó lett volna, hogy a házasfelek, ha ez iránt megegyeznek, jogosan élhessenek bárki mással, nemzhetnek gyermekeket, lakhatnak ott, a hol tetszik, szóval szerződési alapon élhetnek egymástól függetlenül concubinatusban. A javaslat pár szótöbbséggel elvetetett ugyan, de a congressus irányának jellemzésére oly sokatmondó adalékkal semmi sem szolgált, mint ez a javaslat. Még az apasági kereset megengedéséről volt szó, mely kérdésnek igenlő eldöntése után a fáradt congressus gyors tempóban örölte le a hátralévő közjogi kérdéseket. Egyhangúlag elfogadták tehát úgy a nő általános hivatalképességéről és választói jogáról, valamint az összes politikai jogok nők s férfiak közötti egyenlőségéről szóló javaslatokat, mire Madame *Pognon* elnöknő az congressus üléseit bezárta. Záróbeszédében igyekezett a tárgyalások socialistikus ízén utólag eny-

hítgetni. Törekvése nem igen sikerült. Élénk ellenmondások és tiltakozások keltek szavai nyomában, míg másfelől a külföldi képviselők panasza, kiket a francia congressisták úgyszólván szóhoz sem engedtek jutni, nem kevésbé járult hozzá a congressus lefolyásáról elfogulatlanul alkotott rossz benyomás megerősítésére.

A nőknek számos és nagy sérelmük van, az kétségtelen. S nagy az okuk a panaszra különösen a francia nőknek, kiket a Code penal és Code civil csakugyan középkori szellemben rendszabályoz. A mi a feminismusban helyes és jó, annak bizonyára minden pártfelekezeten megvannak a maga barátai. Az oly női congressusok azonban, melyek fölcsapnak a socialismus uszályhordozóivá, míg e sekélyes niveauról fölemelkedni nem tudnak, sem rokonszenvre, sem sikerre épp a nők érdekében nem számíthatnak. A most lefolyt párisi V-ik nemzetközi női congressus pedig az ilyen szabásúak közé tartozik.

A belga agrarsocialismus.

Hans Freiherr von Steffens-Frauweiler : Der Agrarsozialismus in Belgien. Stuttgart, 1900. J. G. Cottasche Buchhandlung.

A socialista eszmék rendkívüli haladását talán mi sem mutatja jobban, mint ama nagy befolyás, a melyre ez eszmék a közelmúlt két évtized folyamán a földművelő nép körében szert tettek, és a melyről a socialismus classikusai e század közepén még csak álmodni sem mertek volna. Az a csökönyös conservatismus, mely a földművelő népeket általában jellemzi, sokáig áthághatatlan védőfalat képezett minden merész újítást célzó törekvés ellen, annál inkább, mivel a földművesek körében, kik rendesen nem laknak nagy tömegekben egymás mellett, az agitatio is nehézségekbe ütközött. A socialista apostolok ezért programjaikban és agitationalis irataikban meglehetősen elhanyagolták a földművelő népesség érdekeit és eszméik, javaslataik s cselekedeteikben majdnem kizárólag az ipari munkások érdekeit tartották szem előtt. Az utóbbi években kezdtek csak átlátni azon rendkívüli hasznot, melyet számukra a földművelő népességnek a socialista mozgalomba való bevonása eredményezne. Több helyütt komolyan hozzáláttak programjaiknak olyforma átalakításához, hogy ez a földművelő népesség csatlakozását is lehetővé tegye. Hogy e mozgalomnak eredménye volt, azt bizonyítja ama tény, hogy ma már több országban, — s itt első sorban gondolhatunk saját hazánkra, — a socialismusnak egy sajátágos neme fejlődött ki, a melyet agrarsocialismus névvel jelölnek. Az agrarsocialismus fejlődése schol öntudatosabb nem volt, mint Belgiumban, az agrarsocialismus programját a belga socialdemokraták fejtették ki a legkimerítőbben és a legnagyobb részletességgel, s ennél fogva az előttünk fekvő munka, mely a belga agrarsocialismussal foglalkozik, távolról sem bir pusztán valamely helyi érdekű monographia jellegével, hanem van általános elméleti és gyakorlati jelentősége is. Elméleti jelentősége mivel a belga agrarsocialista-programmban mutatkozó számos nehézség és ellentmondás bizonyságául szolgál annak, hogy a socialista eszmék nagy részben kivihetetlenek, gyakorlati jelentősége pedig annyiban, mert a tapasztalat szerint az ilyen eszmék gyorsan szoktak elterjedni más országokban is, úgy hogy el lehetünk készülve arra, hogy hasonló tanok előbb-utóbb nálunk is fel fognak tűnni. Érdekesnek tartjuk

ezért, hogy Steffens-Frauenweiler tanulságos és becses kis munkája alapján a belga agrársocializmus programjának rövid vázlatát adjuk.

A belga socialdemokraták agrárprogramjának alapelveit már az 1885-ben megalakult munkáspárt első programjában megtalálhatjuk, végleges kifejtésüket azonban ez alapelvek csak jóval később nyerték, úgy hogy csak 1894 óta képez ez az agrárprogram egy teljesen kidolgozott, egységes egészet. Az 1894 év, mely Belgiumban a socialdemokratáknak a belga kamarában tekintélyes kisebbséget biztosított, tehát már ezért is fordulópontot képezne a belga socialdemokratia történetében.

Az agrársocialisticus program tartalmilag különben kétféle, egymástól merőben különböző jellegű javaslatokra oszlik. Tartalmaz egyfelől oly követeléseket, melyek az általános socialista hitvallásból folynak s belőle deductive levonhatók. Ezeknek megvalósítását senki sem akarja kierőszakolni, úgyszólván czifraságot képeznek, a mely a parasztok józan gondolkodására eddig befolyást alig gyakorolt s melyekről ezért az agitationális működés folyamán szándékosan hallgatni is szoktak. Másfelől tartalmaz a program javaslatokat concrét bajok radikális orvoslására. Kétségtelenül ez az inductiv úton nyert része a programnak az, a mely a socialdemokrata-pártnak a földművelő nép körében oly nagyszámú híveket szerzett, — bár meg kell jegyezni, hogy a párt-program ezen része nem egyéb egy radikális agrárprograménál, mely a létező társadalmi rend alapján is megvalósítható s vele nehézség nélkül összeegyeztethető.

A párt elméleti agrárprogramja a collectivista elvek kifejtésével kezdődik, a melyek részletes ismertetése e helyen nem szükséges, és a melyeknek megvalósítását a párt a munkások emancipációjától várja. Ezekből az elvekből folyik, hogy a földtulajdonnak mint a legfontosabb termelési eszközök egyikének köztulajdonba kell átmennie, mert egyedül ily módon szüntethető meg ama óriási ellentét, mely a gazdag földbirtokosok s a szegény földművelők között ősidőktől fogva mutatkozik. Az átalakulásnak lehetőleg teljesen kell végbe mennie oly módon, hogy az állam és a községek folyton több és több földet vásárolnának magukhoz, hogy az erdőségek államosíttatnának s a községi vagyon kiterjesztetnék. Ha ez megtörtént, ha gépek s szerszámok a gazdáknak ingyenesen fognak rendelkezésükre bocsáttatni, akkor a kollektív munka fog a czéltalan versenyben egymást megbénító egyének termelése helyébe lépni. Ennek megfelelőleg termelészövetkezetek alakítandók állami támogatás mellett, hogy ezek collectiv üzemmód segítségével a földtulajdont közös használatba vegyék.

Ebből állanak a pártprogram azon elvei, a melyek a mai rend gyökeres felforgatását célozzak. Feltűnő bennük a szövetkezeti eszmék erős hangsúlyozása, mely a belga socialismus legjellemzőbb sajátja. A belga socialisták a szövetkezeti eszmék térfoglalását úgy fogják fel, mintha ennek okvetlenül kollektivista rendszerhez kellene vezetnie, holott az nem áll, mert a szövetkezetek célja inkább az, hogy a magángazdaságokat a munka s tőke egyesítése útján erősítsék. Fontosabb a párt agrárprogramjának praktikus része.

Az idetartozó követelések első csoportja a mezőgazdasági köz-igazgatás reorganisatiójára vonatkozik. A socialisták »Conseil legislatif de l'agriculture« néven önálló törvényhozási szerv felállítását követelik, mely eltekintve a parlament vétőjától teljesen önállóan hozhatna törvényt minden a mezőgazdaságot illető ügyben. E mellett a vidéken »mezőgazdasági comitiák« működnének, melyek már ma is léteznek s válasz-

tott bíróságként gyakran igen üdvös tevékenységet fejtenek ki; ezek hatáskörét azonban a munkabér minimuma és földbirtok árendaösszegeinek maximuma megállapítására is ki kellene terjeszteni.

A socialista agrárprogram továbbá követeli államilag támogatott biztosító társaságok felállítását, ingyenes orvosi kezelés szervezését a földműves népesség részére, a földadórendszer reformját, a mezőgazdasági hitelnek oly módon való szervezését, hogy a földművelő a szükséges összegeket a »comitiák« ajánlatára az állampénztárból kapja meg, a vadászati ügy reformját oly értelemben, hogy a parasztnak jogában álljon a földtermékekre veszélyes állatokat bármikor kiirtani, a földbirtokért fizetett árendaösszegeknek állami megállapítását, az árendás kártalanítását az általa művelt földek értékszáporulatáért, stb. stb.

A fősúlyt azonban a párt a szövetkezeti ügy fejlesztésére fekteti, bár az általa alapított szövetkezetek működésének üdvösségéből sokat von el az a körülmény, hogy politikával is foglalkoznak. A szövetkezetek céljaiként szerepelnek: vetőmag s trágyák ingyenes beszerzése, közös használatra rendelt gépek megvétele, a termékek szövetkezeti eladása, a tejtermékek értékesítése stb. stb.

Az előadottakból félreismerhetlen, hogy a belga socialistáknak eleven érzékük van a földművelők szükségletei iránt, hogy ezek óhajait programjukban igen jól tudják értékesíteni. Nem lehet tehát csodálkozni azon, ha a belga socialisták a mezőgazdasággal foglalkozó nép körében minden következő választásnál több és több szavazatot hódítanak el. De tanulságos a socialista agrárprogram számos egyéb szempontból is, s ezért Steffens-Frauweiler szorgalmas s éleseszű kis munkáját bizonyára széles körökben örömmel fogják fogadni.

Társadalmi lélektan.

Eulenburg dr. a párisi nemzetközi lélektani kongresszus záró ülésén érdekes előadást tartott a társadalmi lélektanról, s a következőkben fejtette ki ezen új tudomány alapelveit:

A tudományos lélektan eddigelé csak kevésbé foglalkozott azokkal a szellemi folyamatokkal, a melyek az egyes egyéneken kívül játszódnak le. Ennek oka abban rejlik, hogy az egyént megfigyelése céljából mesterségesen el kell szigetelni. Kétségtelenül vannak azonban lelki folyamatok, a melyeket ez a módszer nem fedezhet fel, mert éppen csak *több egyén között* folynak le. Ez nem azt jelenti, hogy nem fordulnának elő az egyéni lélekben is; de létrejövetelük mégis az emberek közti kölcsönhatás létezésétől van feltételezve. Mindenekelőtt a néplélektan (Völkerpsychologie) törekedett néhány idetartozó probléma megoldására, a midőn a nyelv, az erkölcs és a mondák jelenségeit külön tudomány tárgyává tette. Erre a néplélektanra azonban jellemző, hogy mindenekelőtt a kezdetleges népeket és a legelső emberi fejlődési fokozatokat veszi szemügyre s így főként a néprajz terén munkálkodik. *A tisztán lelki* folyamatok megértésére ez éppen nem előny, mert ez ennek a folyamatnak vizsgálatát éppen ellenkezőleg megnehezíti. A távolfekvő idők és népeknek csak külső jelenségeit ismerjük s a tulajdonképpeni lelki tüneteket fel kell tételeznünk. A bonyolult lelki folyamatok rendkívül gazdag területének ezen az úton egyáltalában nem leljük nyitját. Igazolt tehát, hogy ama jelenségek számára, a melyek tisztán több egyénnek (*a társas csoportnak*) szellemi kölcsönhatásán

alapszanak (mint p. o. egy hír hatása, a munka közösség formái, a közvélemény keletkezése, a becsület érzése), a kutatásnak egy külön ágát alkossuk meg: *a társadalmi lélektan* (Sozialpsychologie). Ez nem azonos a tömeglélektannal: ez utóbbi csak egyes személyek ismételt jelenségeivel foglalkozik, míg a társadalmi lélektan csak ama tünetnyeket kutatja, a melyeket a társas csoport összeműködése idéz elő. Az öngyilkosság p. o. tömeglélektani jelenség, míg ellenben egy öngyilkossági járvány a társadalmi lélektanba tartoznék. Ez utóbbi nem is történelmi tudomány, nem is az volna célja elsősorban, hogy kulturképződvények fejlődését tüntesse fel, hanem hogy a lelki folyamatokat a társas csoporton belül rendszeresen vizsgálja. Megfigyeléseinek köre az egész társadalmi élet. Az emberek egymáshoz való viszonyainak köre növekvő különbözőzés mellett mindegyre tágul. A család és a ház, a piac és a tőzsde, a város, a hivatás, az egylet, a párt, az egyház-köztség, a társaság, stb. körén belül mindig újabb és újabb különmemű szellemi viszonyok alakulnak, a melyek tipikus megjelenés módját vizsgálat tárgyává kell tenni. A hivatásbeli együvértartozás p. o. bizonyos közös képzeteket hoz létre, a melyek a személyek egyik körét megkülönböztetik más köröktől. Közös beszédmód (jargon), a jogról, becsületről egyező felfogás képződik, a szolidaritásnak egy érzelme támad, a mely kollektív cselekvésre is vezet. Más érzelmekek rövidebb tartamúak és csak átmenetileg jelentkeznek, míg pl. a szellemi érzés- és eszmecsere egy gyülekezetben vagy társaságban. Így pl. egy gyülekezet szellemi nívója mindig jelentékenyen alacsonyabb, mint az összegyűlt egyeseké, nyilvánvalóan azért, mert ama közös szellemi elemek száma, a melyek még érvényesülhetnek, aránylag csak csekély. Más kérdés: mily körülmények közt vezet egy társas csoport külső terjedelmé annak fizikai intenzitásának erősítéséhez? Ez a lelki tényezők értékétől függ. Ha közös anyagi érdekekről van szó, akkor a nagysággal együtt az erőteljesség is fokozódik; ha tudományos nézetekről van szó, akkor rendszerint kisebb szám többre képes. Mindig meg kell továbbá vizsgálni, hogy a társas lélektani folyamatok minő függőségben vannak az egyének külső viszonyaitól. Itt is várható, hogy funkcionális összefüggés, párhuzamos kölcsönhatás fog mutatkozni a külső és a belső folyamatok között. Az egyének közti viszonyok belső változásából külső változásokra is következtethetünk; századunknak egyre növekvő egyenlőségi eszméi bizonyos külső, mozzanatokban lesik egyenértéküket (városi lakosság, a modern élet mozgékonyasága, a szolgáltatmányok megváltoztathatósága pénz által stb.). S viszont a külső viszonyok változásából mindig a belsőknék párhuzamosan haladó változásaira következtethetünk, nem olyan értelemben, hogy az egyik pontosan megfelelne a másiknak, hanem csak egy matematikai-funkcionális függőség értelmében az *egyenérték elve szerint*.

E tág terület tudományos kutatásának közvetlen alapvető jelentősége van az állam és a társadalom gyakorlati sociálpolitikája szempontjából.

—z.

Árpádkori házassági vagyoni jog.

»A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában. Írta dr. Illés József. Budapest. Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedő. 1900.«

Közismeretű dolog, hogy jogtörténeti múltunk azon korszakára, melyet az első alakulás intézmény világával jelezhetnénk, oly sűrű homály

borúi, hogy teljes és a jogélet minden vonatkozását felölelő jogtörténetünk voltaképp csak Werbőczy Tripartitumával veszi kezdetét. Köz és perjogi intézményeink tekintetében — igaz, hogy jogtörténelmi tudományunk, ha a magyar állam első négy százétének állapotáról teljesen világos képet nem is tud felmutatni, de a fejlődés iránymutatóit a szorgalmasan összegyűjtött adatokból megkereste és meg is találta. Hol van azonban régi magánjogunk? Avagy hol vannak azok az általános támpontok, melyeken az összehasonlító jog korifeusai legalább hozzávető valószínűséggel hypothesis-eiket fölépíthetik?

Az »Árpádkori házassági vagyoni jog« szerzője, fejtegetései bevezetésében nyomatékkal hangsúlyozza, hogy Werbőczyig csak Werbőczyt ismerjük, — a mint — Werbőczy után is jóformán csak Werbőczyt látjuk. Pedig a Tripartitum előtti consuetudonak a fejlődés törvényei megdönthetetlen logikája szerint kétségtelenül kell történelmének lennie. S jól teszi szerző, ha e kikerülhetlen szükségszerűséget, ép jogtörténelmi érzékével, tudva, érezve: belemerül az okleveles anyagba s nem riad vissza a legfáradtságosabb munkának előre soha sem látható esetleges teljes eredménytelenségétől. Örömmel constatáljuk azonban, hogy az eredmény nem maradt el; örömmel constatáljuk továbbá az »Árpádkori házassági vagyoni jog«-ban egy újabb bizonyítékát annak, hogy a közelmúltban szinte megtévelyedett jogtörténelmi tudományunk pálczát tört immár a Dell' Adami-féle törekvések irányzata fölött, s kivetette egészséges gyomrából azokat a tetszetős és szellemes, lényegükben azonban hallatlanul felületes tanokat, melyek magánjogunk tiszteletreméltó múltjának besötétítése mellett, jogrendszerünkben a római canonjogi apaság és germánjogi apaság javára úgyszólván mindent és egészen kisajátítottak. Főbb czáfolat az ily »történelmi irányzatra« nem képzelhető, mint ha az általános és külső hasonlatosságoknak fel nem ülve: okleveles anyagból hámozzuk ki legrégebb magánjogi intézményeinket, s a nemzeti eredet problémájával kissé óvatosabban bánva, anyagi értékű adatok alapján mondani ki ítéletünket. Voltaképp ezt teszi Illés József dr. könyve is, magánjogunk azon parthiezában, mely természete szerint legönállóbb s különösen közjogi elemek befolyásától legfüggetlenebb intézményként ölel magába. Magánjogunk e része a házassági vagyoni jog, melynek ma érvényes intézményei közül, szerző a *hitbérrel, jegy ajándékkal, hozomány-nyal különvagyonnal* foglalkozik. Közszerzeményről tehát az Árpádkorban szerző mit se tudott fölmutatni. Bizonyos is, hogy házassági vagyoni jogunk intézményei közül a coacquisitio conjugalis a legkésőbbem fejlemény s hogy az idegen eredet teljes határozottsággal csak ez intézménynél mutatható ki. A városok idegen telepesei hozták magukkal az intézmény csiráit, mely jogtörténetünk amaz általános jellemvonásánál fogva, mely szerint a jogfejlődés mindig fölfelé, a jogilag kedvezőbbben situált osztályok felé haladt, sajátjává vált a jobbágyok néposztályának, főlemelve azokat a polgárok külön jogának intézmény spharájába.

A hitbér Árpádkori házassági vagyoni jogunknak központi intézménye. Eredetére nézve szerző abból indul ki, hogy a magyar népnél a vőlegény (vevőlegény) megvette a családtól az árát (ara = ár), a mit érte adott, az a »pretium puellae«; a házasságtötés ősfarmája tehát az adás-vevés volt s így bizonyosnak vehető, hogy »a magyar jogban sem hiányzott a természetes fejlődés azon szaka, a melyből a hitbérnek későbbi alakzatai kifejlődhetnek volna.« (9. lap). E későbbi alakzatok azonban az Árpádkorban a germán népjogok »Muntschatz«-át takarják, a durvább magyar jog t. i. engedett a nyugat-európai finomabb fejlettségű intézmények befolyásának. E tétele megállapítása után szerző a hitbért

egészen úgy tárgyalja, mint a germánjogból átvett idegen intézményt. Ez ugyan nem egészen megfelelő az 5. oldal 1. jegyzetében fogalt előirányzásnak, melyből az olvasható ki Dell' Adami felfogása kritikája közben, hogy szerző az okleveles anyagból az »önálló nemzeti fejlődés«-t meglegelte, s hogy egy-két hasonló vonásra alapított intézményi közösséget és intézményi receptiot elítéli. El kell azonban ismernünk, hogy legalább a fejlődés önálló, nemzeti irányát szerző mindenütt igyekszik kidomborítani, habár e fejlődés egyes fázisainak magyarázatánál, már nem az önállóan fejlődött magyar hitbérben, hanem a Muntschatzban keresi a végocokokat.

Kevésbé jelentős intézménye volt már Árpádkori házassági vagyoni jogunknak a *jegyajándék*, mely alatt azokat az ingó dolgokat kell értenünk, melyeket a nő férjétől vagy szüleitől az eljegyzés vagy házasságkötés alkalmával kapott. Ezzel foglalkozik szerző munkája második fejezetében s Wenzel után megjelöli az intézmény eredetének alapját, az »*approbata regni consuetudo*«-ban. Igen érdekes a munkának a hozományt tárgyaló következő fejezete. Szerző e részben új ösvényt vágott, kimutatva ez intézmény gyakoriságát az Árpád-korban, holott is eddig általános volt a nézet, hogy a hozomány házassági vagyoni jogunk legkésőbbi hajtása, melynek bekapcsolódása jogrendszerünkbe alig esik a Planum Tabulare előtti időre. Hogyne, hisz egész Werbőczyben nyoma sincsen a hozománynak! Végül szerző bemutatja a külvagyon Árpádkori fejlődés menetét a föltárt okleveles adatok hosszú sorával s művét egy általános jellemzéssel fejezi be. Ehhez volna még egy pár szavunk, míg megjegyzéseinket az egész tanulmányra megtehetnők.

»A régi magyar házassági vagyoni jog rendszere a *germán népjogok házassági vagyoni jogának tipikus jeleit viseli magán*, bár észlelhetők már az assimilálódásnak és önálló fejlődésnek kétségbe nem vonható kezdetei« (61. lap). Ezzel a jellemzéssel szerző Árpádkori házassági vagyoni jogunkat bekebelezte a germán jogok nagy családjába. A germán házassági vagyoni jog tipikus jeleit pedig a német népjogok »*Verwaltungsgemeinschaft*«-jában vagyis inkább a tiszta »*Güterinheit*« rendszereinek uralmában véli megállapíthatni, habár hozzátézi, hogy a külvagyon elvei is megjelenvén házassági vagyoni jogunkban, kizárólagosan az igazgatási közösség nem uralkodott. (62. 1.) Úgy véljük, hogy szerző saját tanulmányának eredményeit azok valódi értékénél kevesebbre becsülte. Minden házassági vagyoni jogi rendszer próbaköve a nő vagyoni jogi önállóságának mértéke férjével szemben. A germán jogok felfogásában a férjihatalom majdnem egészen elnyeli a nő magánjogi személyiségét a *házasság tartamára*. Minden vagyon s minden vagyon fölötti rendelkezés az ő kezében összpontosul (»*Mann und Weib haben kein gezwieit Gut bei ihrem Leib*«), s ha nőnek valamelyes rendelkezési jog van is biztosítva, az a legsingulánsabb jellegű kivételezés jellegét viseli magán. (Die Frau ist über ein Biesli Meister — Ein Weibermarkt ist fünf Schilling werth,«) A női ingatlanok elidegenítése ugyan az asszony beleegyezéséhez van kötve, de legtöbbször a nőrokonságához is, a mi annak a maradványa, hogy a kérdéses női javak a »*Hausvermögen*« alkatrészei voltak s a házasság megszűntével visszazálltak a nő családjára. Mit mondanak ezzel szemben dr. Illés kutatásai ?

Azt, hogy 1/. Árpádkori házassági vagyoni jogunk ismeri a hozományt, ellentétben a germán joggal, mely intézményben pedig a nő vagyoni jogi önállósága a legpragnansabbul domborodik ki; 2% hogy a hitbér és a vele egy sorsban részesülő női javak felett a 2% rendelkezési joga élők között is hatékonyan érvényesül; 3% hogy a házastársak egymás

között korlátlanul szerződhetnek élők között és halál esetére; ajándékozhatnak, kölcsönadhatnak, egymásért kezeshetnek stb.; 4% hogy továbbá a nőnek külön vagyona van, mely felett a házasság tartama alatt függetlenül rendelkezhetik, holott is a germánjogokban a Vorbehaltsgut s ennek révén a különvagyoni házassági vagyoni jogi gondolat, még csak csirájában volt meg a »Gerade« intézményében ; és a többi. Ezen lényeges eltérések éppen nem szolgálnak annak indoklásául, hogy a régi magyar házassági vagyoni jogot szó nélkül bekebelezzük a germánjogi eszmekörbe.

Illés dr. könyvéről azonban egészben véve csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk, A nehéz feladathoz méltó kitartással és tudással végezte kutatásait, s a ráfordított kétségtelenül igen nagy fáradságnak megfelelő a munka megírásánál kitűzött cél eredménye is. A fejlődés rejtett s összebogozódott szárait eredeti forrástanulmányok révén halászni ki az oklevelek sokaságából, küzdeni gyakran a írás értelmetlenségével, a fogalmazás zürzavarával, vissza nem riadni a sok ellentétben, melyek azonban a lelkiismeretes bűvár előtt mégis képesek Összehozni az intézmények és jog gondolatok legteljesebb összhangját: olyan munka, a mit csak az értékelhet a maga valójában, ki hasonló dolgokkal maga is foglalkozott.

Jogtörténelmünk múltját nagy homály borítja. Jól esik, ha a tudomány egy-egy fénysugara bevilágítja a sötétségbe, s pillantást enged oly dolgokra, melyeket azelőtt jól — nem jól, inkább csak a képzelet festett szemünk elé.

Lázár Béla újabb tanulmányai.

*A tegnap a ma és a holnap. Kritikai tanulmányok második sorozata.
Grill Károly kiadása. 1900.*

Legyen folyóiratunkban irodalmi kritika is, ne csak tudományos szemle. Komolyabb időszaki lapjainknak, a melyek társadalmi dolgokkal foglalkoznak, s a melyek elszámolására felesleges félkezünknek mind az öt ujjá, vállvetve kell pótolniok s jóvátenniök azt az elszomorító hiányosságot és könnyelműséget, a melylyel napi lapjaink az irodalmi hírszolgálatot többnyire végzik.

Nem mondom új dolgot, csak felújítom a következő jelenség-típusokat. Az újságok egy részében nincs is irodalmi rovat. Kiszorítja egy-egy politikai szenzáció, a mely a czáfolatot ménében hordja, egy-egy aszfalti becsületkomédia és pikáns járulékainak parázs leírása, a Virághalmi Sasa primadonna marienbadi súlyvesztéséről értesítő bizalmas interview, saját külön tudósítás a ló nyakán és fületővén nyargaló Jim Morgan reggeli próbagaloppjáról és Spirifankerl becses patáinak külleméről. Mert hát ezek a kultúrdolgok ; ez kell a magyarnak.

A közönség ízlése, jól ellesett szükségletei irányítják a lapot — ez a felelet. Kötvé hiszem. A sajtó oly nagy hatalom, hogy úgyszólván a maga képére teremti a közönség ízlését, tetszése szerint irányítja szellemi szükségleteit.

S ha van irodalmi rovat, — a tördelésnél hézagot találó metrompázs engedélyez 10 sort — olyik különös módon csak praktikus könyvek iránt érdeklődik. Ez a pusztá hirdetés, a mely előkelőbb helyre lépett előre. Például megtudjuk, hogy »épen most jelent meg« és kapható:

»A gyakorlati leletező, mint feljelentő és tettenérő. Kézikönyv jutalék-kiszámítási táblákkal. Utmutatás kezelőhivatalnokok és jelöltek számára. Írta Szemfűl Balázs pénzügyi fogalmazó.« Ezután lajstromozza a rovat a »Közhasznú tyúkászati jegyzéknapló« megjelenését stb. stb. Ismét más lap már irodalmi niveauon áll: felsőfokon szárnyaló frázisokat zeng a »Kajászó-szentpéteri búsuló gentry«, utóbb pedig a »Félnemű szobor-szép apácza és egyéb versek« cz. kötetről. Ha hiszünk a recenzióknak (csak hiszünk neki, ha legtöbbször maga a szerző írja, hogy megkímélje írótlársát a fáradságtól) akkor sutba veletek összes holt és eleven bálványaink, mert itt az új portentum, a ki leküzdötte minden mesterét, felkúszkodott énje magaslatára. Mert a modernség »überwinden«— csata-üvöltése nálunk is harcziás irodalmi apagyilkosokat ejt rabul.

Teljes tisztelet a kivételeknek, de szegény magyar író, általában ez a sorsod: Kiadótól kiadóhoz való golgothajárás után agyonhallgatás, fizetett könyvárusi reklám, klubokban viszonzás kilátásba helyezésével kikoldult dicsériáda, szerkesztőségekben kikomfortáblizott vállveregetés, de objektív ösmertetés, az igaz barát igaz kritikája? Száz eset közül, egyben jut osztályrészedül.

Legfeljebb dicsérünk. Mert hát minek gátoljuk meg, hogy amúgy is oly szegény könyvpiacunk újabb, bármily silány terméke ne csináljon vásárt? Pártoljuk a hazai ipart. Ne szidjuk envérünket, ne vigyük külföld elé gyalázatunkat.

Ezek a nézőpontok, oly jóakaratóiak, hogy a haladást, az önismeretet csirájukban elfojtják, e helyett nagyra nőttetik írónk ezer szeszélyét s pöffeszkedő nagyzási hóbortjait.

Van azután még egy csoport, a mely az abszolút lesajnálás, a destruktív nihilismus álláspontjáról könnyű módon végez ki mindenkit és mindent, s az igazsághoz ép oly kevéssé közeledik, mint a másik jóakaró csoport.

Távol áll e soroktól, hogy valakit is elriaszson a jelen kötet megvételétől s elolvasásától. Azt hiszszük, haszonnal is lehet forgatni. E sorok egyedüli célja, hogy írónak és közönségnek egy őszinte szót szóljunk az új könyvről, mert — a mint legalább mi láttuk — ebben az újabb tanulmányok megjelenése alkalmából sem igen volt részük.

Megkíséreljük a furcsa munkát. Különös dolog kritikát írni kritikáról, *glossare glossas*, de tulajdonképp nem is ezt akarjuk, csak tisztán személyes, latba nem eső benyomásainkról akarunk számot adni.

Tudjuk, hogy ez az út nem tudományos, de annyival inkább divatos. Egyszersmind Lázár Béla módszere is, a mi tehát feljogosít arra, hogy ezzel az impressionista-módszerrel *nézzük* kötetét.

E második sorozat 329 oldalas kötetben foglalkozik Ruskinnel, Petőfivel, Vajda Jánossal, Iványival, a kilenczvenes évek lírájával s a kilenczvenes évek novellájával. A változatosság, tarka-barkaság ellen nem eshet szó: négy egyéniséggel külön, körülbelől 50 irodalmi alakkal áttekintést célzó összefoglalásban megösmertetni, vagy legalább velők való ösmertességünket bizalmasabbá tenni elég merész vállalkozás.

Nem csoda, ha nagyon változatos sikerrel oldotta meg a szerző. Ruskinről 30 oldalon fogalmat adni a lehetetlenséggel határos. Mindennemű műveiből kiragadott idézetek, fejlődésének aforisztikus ösmertetése nem teszik meg ezt a szolgálatot. Úgy véljük Geőcze Sarolta dolgozata közelebb fért az általános tájékoztatás céljához. A Petőfiről írt 30 oldal lelkerszávú dithyramb — lehetne-e más? — de megírásának intencióját bajos belátni. Egyetlen új jellemvonást sem ad; a költő életkörü-

ményeinek és lírájának összefüggéséről már régóta különbb értékeket mutathat fel irodalmunk múzeuma.

Sokkal több dicséret illeti a Vajdáról és Iványiról írt arczképeket. Fogalmainkat inkább gyarapítják, hangulatba ejtenek.

A mi végre a 90-es évek lírájáról és novellájáról szóló tanulmányokat illeti: azok áttekintésnek megfelelőek, az egyes költők és írók jellemző ismertető jeleit szerző egészben véve ügyesen, igazságossággal, — néha több szeretettel, mint igazságossággal — állapítja meg. Személyes benyomásokról lévén szó, nem akarunk vele perbe szállani, hogy néhány író és költő értékét mutató fokmérője olykor magasabbra szökken, olykor alacsonyabbra száll, mint a mienk (előbbire a túlbecsült Endrődi, Mikszáth, Rákosi, Bródy, utóbbira a nem eléggé méltatott Herczeg Ferencz, Thury Zoltán stb. a példa). Néha meg oly alakokat, s oly műveket is fejteget, a kik és a melyek kérészéletüknél, jelentéktelenségüknél fogva szót sem érdemelnek.

Az egyeseket, — mint mondtuk — körülbelől helyesen jellemzi. Dicséretes is ennyi napimunkás ezrekre menő apróságait számon tartani és iparkodni konkoly és tiszta búza szétválasztására. De vájjon elérkezett-e már az ideje? Igazságosak, elfogulatlanok lehetünk-e már most velünk élő, velünk barátkozó vagy agyarkodó, velünk küzdő, új divatok, jelszavak, ferdeségek hatásait velünk közösen sínylő kortársaink iránt? Ez más kérdés, s az erre adott tagadó válasz menti Lázár esetleges tévedéseit.

Ennek a koraiságnak tudandó be az is, hogy kritikai szeme csaknem teljesen cserben hagyja, ha a fejlődés menetét, a többi társadalmi viszonyok keretén belül irodalmi viszonyaink, irányaink kialakulását oknyomozólag igyekezik kifürkészni (pl. e két tanulmány bevezetése). Itt már csak homályos körvonalakban látja a távlatot, velünk még kevésbé láttatja.

De hát neki — előszava szerint — nem czélja a történelmi szempontokhoz tapadni, »nem akar mindent megérteni és mindent magyarázni, mint azt még Taine kívánta«. Új szépségeket akart felösmerni. A kritikusról ezt mondja: »Legyen az érzése közvetlenebb, frisebb, mint a tömegé, hogy vezethesse. Ez az én kritikai ideálom !« »Mégközelíttem-e ezt az ideált« — kérdi. Oly kérdés, a melyre csak azt feleljük, hogy becsületesen iparkodott megközelíteni. Jóakarata, bátor szókimondása, szorgalma nem vonható kétségbe. Amde törekvése talán mégsem áll egészen arányban képességének ez időszertí fegyvereivel.

Az impressionista kritika, a hogyan különösen Anatole France, Lemaître és Faguet annyi élvezetet s annyi tanulságot nyújtó módon művelik, Lázár szavaival szólva a következő munkát követeli a műbírálótól: »a kritikus a művésznak megfigyeléséből indul ki, melybe szeretettel elmerülve, érzésekre ébred, érzéseit ellenőrzi, összehasonlítja, megítéli s kifejezi a maga meggyőződéseit a művészi teremtés lélektanának ösmerete alapján.«

Nem is oly egyszerű munka, mint látszik. Nem kívánja meg annyira a sok mindenféle pozitív tudást, mint a régi dogmatikus, de még a Taine-Brandes-féle leíró kritika is. E helyett tisztán a műbíráló lelke, egyénisége, ízlése, általános műveltsége s fogékonysága s nem utolsó sorban stílusa forog szóban. Ezen fordul meg a dolog Ennek hiányait itt nem leplezheti pozitív tudás. Ezért oly sikos az impressionista kritika útja.

Lázár íróságának ez idő szerinti hiányait arra vezetjük vissza, hogy szakmája iránt való lelkesedésében nagyon mohón, nagyon sokat markol. Bajos dolog annyi különböző íróba szeretettel elmerülni, műveiken érzésekre ébredni, ezeket az érzéseket meggyőződéssé tisztázni s világosan kifejezésre juttatni. Ez valami proteusszerű változékony-ságot követel, a mit talán csak egy hosszú élet tapasztalatai könnyitenek meg.

Lázár érdeklődése ezen irányt követ s ép ezért forgácsolódik szét ereje. Hiába, egy bizonyos egyoldalú következetesség szüli csak a mélyebb felfogást. A szellemi világban is van komolyabb viszony és van prosiituczió. Csak komoly odaadó szerelmesnek nyilatkoznak meg a dolgok valódi mivoltukban. Egyszerre csak egy dologgal foglalkozunk, bedugott fülű, megkötözött Odysseusként álljunk ellen egyéb száz szellemi kirándulás hívó, csábító syréndalának; engedjünk időt agyvelőnknek a feldolgozásra, emésztésre; aludjunk egyet minden benyomásunkra, alig kiformalódott ítéletünkre. Ha nem is várunk írásunkkal a vaskalapos kilencz évig, hagyjuk nyugodtan működni józan magyar eszünk járását; ne kényszerítsük légtánczokra, czirkuszi hajszára, a mely — úgy látszik — sehogysem való neki.

Ha ezt nem követjük: *kész a szellemi dispepsia. Lázárnak*, mint annyi sok más legjobb törekvésű kortársunknak, ez a legnagyobb baja.

S nyugtalan, mohó, lázasan forrongó szelleme ugyanífyen stílusban nyilvánul meg. Szakasztott abba a hibába esik, a mit Pekárban megró, a bizarr, excentrikus, ugrádozó stílus kellemetlenségébe, logikátlanságába, sokszor egyenesen izléstelenségébe*). Pedig van néhány lapja, a melyen megmutatja, hogy tud egész higgadtan, jóleső nyugalommal, s valóban szépen írni. Legtöbbnyire azonban mesterkélten halmozza a hatás eszközeit: szín, fény, hang, sok-sok megrezdülő, s hirtelen elcsituló hangulat, egymást kergető kép katachresise zavarja, mossa el alig ébredő benyomásainkat. Úgy érezzük magunkat olvasása közben, mintha valami kiállításban járnánk s túlbuzgó ciceronénk mindent egyszerre akarna megmutatni öt percz alatt.

Reá is, mint feltűnő stílusra törekvő annyi más írónkra úgy látszik végzetesen hatott egy Jókai, Vajda, Carlyle, Ruskin, Taine, Nietzsche, Hugo Victor és Heine utánozhatatlan, egészen egyéni irálya.

Mégis, ha művészelke jobban elmélyed, ha gyűjtőlencséhez, s nem mint most, szórólencséhez lesz hasonlatos, ha tollat is jobban rakonczára fogja: erős a reményünk, hogy egyénisége egészségesebben fog fejlődni, s alkalmasabbá válik a tömegizlés vezetőjének gyönyörű szerepére.

Ennek egyik leglényegesebb s széles Magyarországon nem is úton-útfélén található kelléke máris megvan benne: a merész és erős szándék, hogy megfeleljen nagyszellemű Kármánunk igéjének, a melyet mottójául választott :

»Igaz és egyenes legyen, a ki felveszi pennáját.«

Kisujfalusi

*) Csak egy-két példát. »Valóban művészzel rajzolta meg Herczeg Ferencz ennek a nagyúri horizontálnak finom nedélyeit, kéjelgő mágnásfogásait.« — »Vannak lapjai, melyek csillogók mint a tengerszem, kedvesek mint egy gazella, mosolygók mint egy gyönyörű kék leány szem.«

Paedagogiai dolgozatok.

Paedagogiai dolgozatok. Írta Schneller István. I. kötet. Budapest, Hornyánszky Viktor cs. és kit. udv. könyvnyomdája. 1900.

Kétségkívül helytelen volna, ha a különböző foglalkozásokat s élethivatásokat rangsorba akarnók állítani, hogy eldöntsük, ez vagy amaz a hivatás szebb-e és hasznosabb-e a másiknál. Minden foglalkozás nemes, minden hivatás szép, feltéve, hogy nem pusztán kenyérkeresetnek tekintjük és hogy nagy és nemes céljai lebegnek első sorban szemeink, előtt. Rangosztályozásnak e tekintetben nincs helye. De daczára ennek nékem évek óta mégis mindig egy pálya tűnt fel a legszebbnek s legmagasztosabbnak, azoknak pályája, a kiknek feladata, ifjú lelkeket férfiakká alakítani. Kevés életkór van, a melyben több jót lehetne tenni, több hasznosat lehetne művelni, mint ezen a pályán.

Ez a benyomás elevenedett fel bennem, a mikor *Schneller* István kolozsvári professornak e kötetbe foglalt dolgozatait átlapozgattam. Az a magasröptű gondolkozás, melyet e könyv minden lapja visszautkröztet, az a tiszta átlátszóság, a melylyel a szerző mindazt, a mi az ellötte álló nagy eszmény elérését megkönnyítheti, maga köré csoportosít s főleg kitűzött céljainak nemes és magasztos volna ellenállhatatlan varázst kölcsönöz fejtegetéseinek s az embert még akarata ellenére is bevonja a legelvontabb, legnehezebb kérdések kellő közepébe.

Schneller István professor a szó legnemesebb értelmében. Ő maga azt vallja magáról, hogy gyermekkorának álmai s ifjúságának vágyai a tanári pálya felé vonzották őt. S most, hogy ideálját elérte, hogy nemcsak tanár, de tanárok tanára lett, — hisz ilyeneknek nevezhetjük a paedagogia művelőit — szinte vallásos áhitattal foglalkozik azzal a tudománnyal, melynek kultiválásában s terjesztésében életcéljait találta fel. Azt, a mi benne egy hosszú huszonöt éves tanári pálya eredményeképpen leszűrődött, állandóan tanítványai számára tartja fenn, de időről-időre kilép a nagyobb közönség elébe is s nekünk is juttat valamit bő tapasztalataiból. Ily formán írta meg a kisebb s nagyobb dolgozatoknak egész sorát s ezeket »Paedagogiai dolgozatok« cím alatt most könyv-alakban is kiadja. Eddig csak az első kötet jelent meg, a mely a főiskolai tanulmányozásra vonatkozó dolgozatokat tartalmazza.

Különösen értékes könyvének bevezetése, a melyben *Schneller* összefoglalja a maga nézeteit a tanügyi eszményről. Szerinte a paedagogiai eszmény az *ethikai személyiség*-ben keresendő, a melyben az akarat determinismusának és indeterminismusának ellentéte és az egoistikus és altruistikus ethika közti különbség kiegyenlítésüket találják, mely sem rideg rigorismust nem követel, sem elpuhult hedonismust nem tűr. Az ethikai személyiség elve nem egyéb, mint az az eszmény, melyet *Christus* állított fel tanaival és életével, ez pedig eddig kétségtelenül minden ethikai eszmény között a legmagasabb. A nevelésnek célja nem egyéb *Schneller* szerint, mint ezt az eszményt a lehetőségig megközelíteni. »Személyiség a nevelői oktatás célja, — így fejezi be fejtegetéseit — sőt még a didaktikai anyag is a fejlődő egyéniség, a személyiség, elvének erejében dolgozandó fel.«

Ez az alapgondolata *Schneller* paedagogikájának, a melyet a személyiség paedagogikájának nevez, s erről a háttérről emelkednek le a kötetbe foglalt értekezések is. Nem lehet szándékunk és feladatunk, e dolgozatok egyenkénti részletes taglalásába belemenni. A pozsonyi

theológiai akadémia hallgatói előtt tartott búcsúbeszéde mintegy »theológiai testamentumát« képezi, a kolozsvári egyetemen tartott székfoglalója tanügyi programja az egyetemi katedrán. »A magyarhoni ágost. hitv. evang. keresztény egyház theológiai oktatásügye« című dolgozata az általános szempontoknak találó kiemelése folytán nemcsak felekezeti érdekű dolgozat, hanem sok, állami szempontból is figyelmet érdemlő gondolatot tartalmaz. Egy újabb neveléstani probléma foglalkoztatja a tudós tanárt az »University Extension«-ról szóló szakszerű fejtegetéseiben. A többi értekezések »az egyetemi tanulmányozás feladatáról« »a magyar nemzeti egyetem keletkezéséről« és »az egyetemi tanulmányozás tárgyi feltételeiről« szólnak s a nagyközönség részére itt tétetnek először könnyebben hozzáférhetőkké.

Schneller István szerint a nevelésnek legfontosabb tényezője a nevelő személyisége. Ha ez az állítás igaz, — s ki fogja igaz voltát kétségbe vonni? — akkor Schneller nagy dolgokat művelhet a nevelés terén, mert ha valaki, akkor az a harmonikus személyiség, a melyet az előttünk fekvő munka egyes fejtegetéseiből ismerünk meg, az a lelki egyensúly, a mely e könyv minden lapjáról kisugárzik, alkalmas arra, hogy az emberi lelkekbe a jónak, a nemesnek csiráit beültesse.

Léa.

A mindenség története a fölfelé törés. Elemek, a melyek fizikai vagy seriális tekintetben *alul* vannak, a fölülről jövő nyomásnak s a bennök küzdő erőknek összehatása alatt fölfelé törekszenek. A gyöngébbek visszazuhanak a világrend meredek kapaszkodójáról, az erősek többé-kevésbé befutják az utat, győznek és győzelmük a fejlődés örök történetében egy-egy új fázist jelent.

A merően fizikai forradalmaknak legnagyobb részét emberi sze münk alig is tudja nyomon követni, nem látjuk, nem értjük meg a revolúciók rejtett utait. A társadalmi forradalmak láthatók; szemünk előtt — szenvedő vagy cselekvő, pozitív vagy negatív részvételünk mellett folynak le. Minden egyes, győzedelmes forradalomnak áldozatát esik egy-egy darab a régi rendből, az »ancien régime«-ből és mindig föltöbb sokan vagyunk, a kik abstract, elvi, vagy concrét, önző conservatismusból könnyezünk az elmúlt idő elmúlásán.

Az emberiség rétegei így sorra emelkedtek és emelkednek, az elnyomottságból a szabadság, a tehetetlenségből a hatalom felé.

A legújabb keletű, még ki nem tört, csak kitöréssel fenyegető forradalom a nő föllázadása a fönnálló rend amaz alapszabálya ellen, a mely a férfit tekinti a »teremtés urának«.

Bárhogyan gondolkodjunk is a kérdésről, el kell ismernünk, hogy *a nő nemcsak föllázadt, de fejlődött is*, hogy nemcsak közjogi és gazdasági igényei emelkedtek, de emelkedett a lénye, emelkedtek képességei is. Kétségtelen, hogy a modern nő nem tgnysz-lény, nem is, legalább nem minden esetben, pusztá született praedestínált gazdasszony, hanem szellemi és testi sajátágainál fogva *az élet harcára képes ember*. Mégis azt a teljes föltétlen demokráciát, a melyet az osztályok harcában annyian tanúsítottak és tanúsítanak ma is, éppen fölvilágosodottságuk, tudományos meggyőződésükre hivatkozva, azt a nőkérdésnek elbírálásánál éppen a tudományos világ-fölfogás, a férfi és nő közötti fizikai különbségek tudata zárja ki.

A nő erkölcsi, társadalmi és gazdasági helyzete javulhat a férfialkotta társadalmon belül, de a közvetlen vagy közvetett férfioltalmat

még sem nélkülözheti; ha a férfi indulgenciája, vagy a küzdő feministák ereje meg is szabadítaná a nőt a férfiuralom igája alól, magának a nőnek fizikai alkata, saját természeti hajlamai hajtanák őt vissza a járom alá. Megismétlődnek a »Murányi Vénus« históriája, de az igazi szilárd és következetes *amazon* mindig meddő és természetellenes csodalény fogna maradni.

Az *amazon* nagyban és egészben mindig ugyanaz a typus, az e néven létezett vagy e névvel költött őskori mythicus alaktól kezdve a mai feminista agitátornőig, — ugyanaz a küzdelmének, a létezésének célja.

Föllázad az ellen a természetadta rend ellen, hogy a férfi és a nő együtt éljenek, föllázad az ellen, hogy ebben az együttélés- és együttműködésben, az erősebb fél, a férfi legyen az úr. És ebben lényegesen különbözik a nő forradalma a többi revolútióktól, mert a míg a nemzeti, nemzetiségi, társadalmi és gazdasági forradalmak többé-kevésbé emberkézalkotta korlátokat ostromolnak meg, addig a férfi ellen küzdő nő oly rendet támad meg, a melynek alapja fizikai, testi különbségekben gyökeredzik.

A nő nemcsak a férfiak ember-osztálya, nemcsak az évezredes intézmények és szabályok ellen kénytelen harcolni, harcza a saját lényé, a saját ösztönei ellen is irányul és ha a külvilág ellentállásával szemben netán győzne is, — bukását ebben a küzdelemben saját természeti alkata biztosítja.

A nőkérdést fölkarolta a politika, jobban mondva az agitáció és az irodalom egyaránt. Írtak róla tendenciával, írtak tudományosan és írtak regényt.

Nem akarunk itt a tendenciával szembeszállani, nem akarunk a vonatkozó tudománynyal laikus módon vitázni, — a könyv, a melyről szólunk csupán regény, — nem is nagy igényű társadalmi tanulmány vagy tudományos utópia, csak egyszerű »szalonolvasmány«.

Czíme: »Les Vierges fortes« (1. Frédérique, 2. Léa). Szerzője Marcel Prévost s »Demi Vierges« ösmert szerzője.

Nem magát a könyvet ismertetjük, csak a főalakját és a benne megtestesült problémát. A voltaképeni hősnő, Léa, egy látszólag normális közpolgári környezetből kikerült s a regénybeli adatok szerint eléggé szép, jó, átlagos képzettségű, intelligens és fölöttebb idealista hajlamú leány. Családi viszonyai, a melyek színleg egészségesek, mélyükön erkölcsi mételyt rejtenek.

Léának van egy néje, Frédérique. Csak anyjuk közös. Névlegesen közös, törvényes atyjuk csak Léa atya. Frédérique anyjuknak egy magas állású bíróval való törvénytelen viszonyából származik. A bukott nőt (Frédérique és Léa édesanyját), teherbeesése után a bíró családja nyakába varrja egy elzüllött férfinak, a ki Léa édesapjává lesz.

Az erkölcstelen alapon létrejött frigyét a házastársak szupervenienis, később keletkezett szerelme tisztítja meg eredeti szennyétől Léa nénjét, Frédérique, önérzetében sérti családjának erkölcstelen története, megveti a czímzetes apját a »Strohmann«-t, a ki eladta magát és még inkább megveti az édes anyját, a ki meg tudta szeretni ezt az erkölcstelen férfit.

Anyjának ebben a szerelmében veti meg először Frédérique a nőnek szolgálaiasságát a férfivel szemben, megveti azt a női gyöngeséget, a mely támaszként keresi a férfit, a mely nem tud el lenni nélküle és a mely még az erkölcsileg alantasabban álló férfiban is mindig az erősebbet, a hatalmasabb, a magasabb rendű lényt látja.

Megveti a nőt és meggyűlöli a férfit, a ki ezt a gyöngeséget kihasználja vagy az egyik vagy a másik alakban; vagy úgy, miként az

igazi, természetes apja testi vágyainak kielégítésére, vagy mint a czímzetes apja, a ki zuhlótságában egy bukott lány szoknyája mögött keres anyagi megélhetést,

Léa lelkét Fréderique idomította, a saját érzelmeit, a saját férfigyűlöletét, a saját függetlenségi hajlamait oltotta belé. De a míg Fréderique erős, küzdő lélek, a melyben csak egyszer kísértett a csakhamar legyőzött szerelem, a melyben a férfigyűlöletet régi munkaadójának vele szemben elkövetett brutalitása is megerősítette, addig Léa — bár elsajátítja nénje elveit, bár vallja a feminizmus tanait — mégis nő marad lényében, igazi nő, a ki nem tudja a férfit nélkülözni.

Fréderique mint könyvelő és Léa mint rajzoló egy gyárban voltak alkalmazva, itt esett meg, hogy a gyár tulajdonosa Fréderiquenek sértő szerelmi ajánlatot tett; a két lány erre elhagyta a gyárat és telletlélekkel a feminizmus szolgálatába állott. Páris egyik külvárosában éppen akkor alapít néhány női agitátor egy *szabad női ipariskolát*. Mindketten belépnek az iskola tanári karába, s az intézet vezetője kiküldi őket tanulmányaik öregbítése végett Angliába. Ott ösmerkednek meg a véletlen játéka folytán Georggal, egy finn származású művészszel, a kiből annyi misztikus, ábrándos hajlam lakozik, a ki oly kevésbé látszik hűsből és vérből való férfinak, hogy a két férfigyűlölő lány bizalommal vonzódik hozzája. Kezdetben ők Georgban csupán rokonlelkű, rokon idealizmusú barátot és Georg ő bennök csak bájos »testvérek«-et lát. Majd mégis bekövetkezik az, a minek bekövetkezése a sors könyvében volt megírva. Mind a két lány beleszeretett Georgba és Georg, bár még elvont, platói alakban, szerelmet érez lelkében Léa iránt. Fréderique uralodik nemcsak a saját külső lényén, de a lelke fölött is. Elfojtja érzelmeit és visszasiet Pariba, a hová hivatása szólítja. Léa az ábrándos szerelemnek kezdetben nem tud ellenállani, csak akkor riad vissza, a mikor a Georggal váltott első csók fizikai gyönyörét érzi, a mikor belátja, hogy az általa álmódott, elvont, testetlen szerelem természetellenes, lehetetlen ideál.

Az első csók után elhagyja Georgot, a nővére és az agitátornők által beléoltott férfigyűlölő tanok hatása alatt. Elfoglalja rajztanárnői állását a *szabad iskolában* és mindenáron feledni akar.

Geogra is hatott a csók, benne fölébresztette az addig szunyadó férfit, megváltoztatja szerelmének jellegét, most már ő sem elvontan testvériesen szereti Leát. Követi szerelme tárgyát Pariba, nőül akarja venni, de Léa, bár a szíve majd megszakad belé, elutasítja a kérőt, mert úgy kívánja nénje és úgy akarják a feminizmus többi »apostolai« . . .

Az intézet, a szabad iskola életében is válságos idők következnek be. Az iskola kezdetben virult, majd a férfielemmel való folytonos, keresett viszálykodások, a hatóságokkal való torzalkodás és végül egyik jötevőjük csódjé megingatják az iskola anyagi lételapját. Az egyik tanárnő, a kiből a férfi-gyűlölet a nemi gerjedelmek túltengésével párosul egy idegroham hatása alatt bűnre vetemedik; megöl egy idegen nagy urat és e tettével tönkreteszi a szabad iskola hírnevét. Az iskolát a hatóságok veszik kezökbe, a tanárnői kart elbocsátják és Léa Fréderique és az »apostolok« társaságában hagyja el fanatikus munkálkodásának és lelki harcainak színhelyét. A kocsiban, a mely az »apostolokat« az intézetből a városba viszi, Fréderique és a többi női agitátor a harc folytatásáról tanácskozik. Léa csupán Geogra gondol és fölhasználva társnőinek elfoglaltságát, félretesz minden feministikus ábrándot és minden női tartózkodást, elhagyja az agitáció sülyedő hajóját és volt kérője után szökik.

Sok minden viszontagság leküzdése után találkoznak a szerelmesek, Léa egészségét aláásták a küzdelmek és szenvedések; ifjan, de mint Geornak szerelmes és szerelmében boldog hitvese hal meg.

A befejezés tehát az, hogy a férfigyűlölő, feminista agitáció épen a férfigyűlölet visszahatásába bukott bele és a férfigyűlölőnek nevelt Léa épen a férfi iránti szerelmében leli meg, bár elkésetten, a küzdve keresett boldogságot.

A regény meséjéből két nagy igazság tárul elénk: az, hogy a férfi elleni küzdés, a férfitől való elkülönödés a nő lényével, saját fizikai sajátságaival, természetadta hajlamaival ellenkezvén, sikerre nem vezethet, és az a nőre nézve megnyugtató eredmény, hogy a természeti kapcsolat, a hajlam, a mely a nőt a férfihoz fűzi, oly erős, hogy nemcsak le fog tudni győzni minden forradalmat, de kárpótolni is fogja a nőt szabadságának elvesztett ideáljáért.

(*mi.*)

KORTÖRTÉNETI SZEMLE.

Az utolsó hónap meghozta azt, a mire mindenki, ki a politikát az elmúlt hónapokban figyelemmel kísérte, el lehetett készülvé: az agráriusok mozgalmával szemben a merkantilisták is szervezkedtek. Ha eddig csak agrár vagy merkantilista egyéni hajlandóságokról s aspirációkról volt szó, jövőre e két áramlat hívei mint két szervezett csapat fognak egymással szemben állni. Ha eddig a két gazdasági irány közötti párviadalban az újságczikkek képezték az egyedüli harczeszközt, jövőre minden valószínűség szerint úgy az egyik, mint a másik irány a politika egész fegyvertárát fel fogja használni törekvéseinek érvényesítése céljából. Senki sem mondhatja, hogy ez szerencsés csoportosulás, áldásos harcz lesz, de ismételjük, hogy ez a kettészakadás az elmúlt hónapok eseményeinek természetes fejleménye, a melyre el voltunk készülvé s a melynek bekövetkezését teljes bizonyossággal vártuk.

Az országban mindenki úgy érzi, mintha a Széli-kabinet kormánya jutása a gazdasági politika terén is más helyzetet teremtett volna. Nem mondjuk korántsem, hogy ez a felfogás jogosult. Legalább is nem alapulhat a kormány valamely határozott állásfoglalásán vagy valamely messzire kiható, világos elhatározásán, hisz ilyenektől a kormány, — a szabadelvű párt mai állapota mellett kétségkívül igen helyesen, — mindig óvakodott. De a francia közmondás azt tartja, hogy »c'est le ton qui fait la musique«. Ha semmi egyéb nem változott is, maga az a tény, hogy a fúzió óta a parlament legbefolyásosabb elemei közt most sokkal több azoknak száma, kik magukat tüntetőleg agráriusoknak nevezik, kétségtelenül megnövesztette szarvait az agrár érdekek legegyszerűbb képviselőinek is. Ha most az agrár körök állandóan hatalmas szervezeteiknek egész súlyával oda törekesznek, hogy befolyásukat politikailag érvényre juttassák, a legtermészetesebb dolog, hogy minden oly speciális kérdésben, a melyben a gazda és kereskedő között nem uralkodik a legteljesebb összhang, a mérleg az agráriusok felé fog billenni. Az egyensúly helyreállításának csak egy módja van, a kereskedői és iparos osztálynak, tehát a merkantil érdekek képviselőinek igyekezniök kell, ép oly hatalmas szervezetek megalapításával ép oly erős pressiót gyakorolni saját szempontjaik érvényesítése céljából. Ez az, a mire nézve a *miskolczy kereskedői kongresszuson* az első lépés megtörtént.

Felesleges megjegyeznünk, hogy ez nem ideális állapot, hogy mi is azt tartjuk legüdvösebbnek, ha gazda, iparos és kereskedő egyéni érdekük félretételével csak azt tartja szem előtt, mi a közre jó, abban a biztos tudatban, hogy ez végeredményben az egyénekre nézve is a leghasznosabb. De a ki ennek a nemzetgazdasági igazságnak hangsúlyozásával akarja a fenforgó ellentéteket elsimítani, az ugyan nem sok sikert fog elérni. Hisz az agráriusok sem vonják kétségbe e tétel igazságát s még azok is, kik a határidőüzletet s tőzsdét el akarják

törölni a föld színéről s a kik legjobban dörögnek a »spekuláció« ellen, azt mondják magukról, hogy ők csak a kereskedelem »mérgezes kinövéseit« akarják megnyirbálni. Viszont a merkantilisták nem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy szerintük a földművelés, ipar s kereskedelem érdekei között a legteljesebb összhang uralkodik s hogy csak az agráriusok túlzott követeléseivel szemben kell állást foglalni. A kérdés súlypontja tehát teljesen a részletekben fekszik. A kormány feladata volna a nagy általánosságokból kiemelkedve részletesen megjelölni azt az utat, a melyen az összes gazdasági érdekek egyöntetű fejlesztését lehetőnek tartja. Ma talán még adhat oly programot, melyben úgy az agráriusoknak, mint a merkantilistáknak legalább túlnyomó nagy többsége megnyugszik. Jöhet idő, a mikor az ellentétek annyira elmergesednek, hogy ez lehetetlenné fog válni.

A politikai szezon bevezetéséül különben szeptember folyamán két beszéd hangzott el. Az egyiket Tisza Kálmán tartotta Nagyváradon, a másikat gróf Apponyi Albert Jászberényben. Mindkét beszéddel érdeemes kissé foglalkozni.

A félhivatalos lapok e két nyilatkozatról előre világgá kürtölték, hogy a beszédekből legvilágosabban ki fog tűnni az a zavartalan egyetértés, a mely a szabadelvű pártnak különböző elemei közt uralkodik. Nem csoda, hisz a német közmondás azt tartja, hogy: der Wunsch ist des Gedanken Vater. Mikor azonban mindkét beszéd elhangzott, mindenkinek nagy fájdalommal konstatálnia kellett, hogy nemcsak közelebb nem hozták a szabadelvű párt különböző elemeit az egybeforradáshoz, hanem ellenkezőleg, még kiszélesítették a köztük tátongó űrt. Tisza Kálmán az utolsó fűzióról — enyhén szólva — hüvösen nyilatkozott, sőt azt is elárulta, hogy a nemzeti pártiak belépése annak idején könnyen a szabadelvű párt régi támaszainak kiválására adhatott volna alkalmat. Ragaszkodott ahhoz a fia által már kifejtett állásponthez, hogy a szabadelvű párt lényegében most is ugyanaz, a mi volt Széll Kálmán előtt és ebből vezette le ama kemény szavakat, a melyekkel burkoltan bár, de félreismerhetetlenül Bánffy báró akcióját elítélte. Gróf Apponyi remek beszéde gyönyörű akadémikus értelmezés volt, telve bölcs axiómákkal és örök igazságokkal, de abban a magas perspektívában, a melyből ő az eseményeket nézte, az aktuális politikai kérdések egészen elmosódtak. Így Tisza beszédje inkább fokozta a szabadelvű párt jobb-és balszárnya közti ellenszenvet, Apponyi beszédje pedig semmiképen sem csökkentette azt. A konsequentiát mindebből levonta Szentiványi Árpád, ki mélyreható ellentéteket talált Tisza és Apponyi felfogása közt és egy feltűnést keltett felköszöntőben majdnem teljesen leplezetlenül követelte, hogy vagy Tisza vagy Apponyi lépjen ki a pártból. Ha tehát a két beszédnek a pártban uralkodó egyetértést kellett volna demonstrálnia, ez a demonstráció rosszul sikerült.

A nagy világpolitikában még mindig a *chinai események* állnak elsősorban, bár szeptember .hava majdnem egészen várakozással és eredménytelen tárgyalásokkal folyt le. Fájdalom, a hatalmaknak épen a távol keleten annyira szükséges egyetértése igen sok kívánni valót hagy hátra. A hó elején élénk megütközést keltett, hogy Oroszország, támogatva különösen az Északamerikai Egyesült Államoktól, azt proponálta a hatalmaknak, hogy tekintsék az egész hadjáratot Peking elfoglalásával befejezettnek s vonják vissza csapataikat a tengerpartra. Oroszország ezen indítványát azzal indokolta, hogy a csapatok visszavonása a Chinával folytatandó béketárgyalásokat lényegesen megkönnyítené. Egy ideig úgy látszott, mintha a hatalmak további együttműködése lehetet-

lenné vált volna s csak miután a Pekingben székelő követek egyhangúlag azon nézetüknek adtak kifejezést, hogy China a visszavonulást gyávaság jeléül tekintené, sikerült Németországnak és Angliának az orosz kormányt javaslatának elejtésére bírni. A hadműveleteket mindazáltal nem folytatták, egyfelől azért, mert be akarták várni a megszálló csapatok fővezérévé kinevezett Waldersee tábornok megérkezését, másfelől azért, mert a chinai kormány a legkiválóbb chinai államférfit, Li-Hung-Csang-ot, béketárgyalások megindításával bízta meg. A béketárgyalások előfeltételét Bülow gróf német külügyminister praeczizirozta egy szeptember közepén a hatalmakhoz intézett köriratában. E szerint a chinai hatóságokkal megindítandó diplomatai tárgyalások csak az esetben volnának megindítandók, ha a chinai kormány előbb kiszolgáltatja a nemzetközi jog ellen intézett büntettek tulajdonképeni szerzőit, hogy azokat a hatalmak megbüntethessék. Hogy kik tekintendők az említett büntettek szerzőiként, azt természetesen a körirat nem mondja meg, de azok után, a mi a chinai zavarok indító okáról eddig ismertessé vált, kétségtelen, hogy Bülow gróf első sorban Tuan hercegre és Jung-Lu valamint Tung-Fu-Sziang tábornokokra gondolt. Bülow grófnak ezen logikai szempontból megtámadhatatlan követelése a legtöbb hatalom helyeslésével találkozott, csak az Északamerikai Egyesült Államok, a melyek úgy látszik, saját szakálukra külön politikát folytatnak Chinában, tagadták meg hozzájárulásukat, Anglia pedig gondolkodási időt kért. Igen valószínű, hogy a chinai kormány e feltételt nem fogja elfogadni. Erre vall az a körülmény is, hogy a császárné Tuan herceget a nagy államtanács elnökévé, Tung-Fu-Sziang tábornokot pedig a hadsereg fővezérévé nevezte ki, sőt a China belsejéből kiszivárgott hírek arra vallanak, hogy a mennyei birodalomban már készülnek a háborúra. Így tehát még nagyon messze állunk attól, hogy a béke és nyugalom a távol keleten helyreálljon.

A *Bulgária s Románia* közt felmerült vitás kérdések számtalan interviewra, nyilatkozatra, jegyzékváltásra adtak okot, de a konfliktus már távolról sem látszik oly mérgesnek, mint egy hóval ezelőtt. Az azóta közzétett részletes adatokból egészen nyilvánvaló, hogy e kérdésekben Románia részén volt az igazság. Az adatok nem érdektelenek. A macedon bizottság, mely Maczedoniának Bolgárországhoz való csatolása érdekében évek óta rendszeres akciózt fejt ki, 1899 június havában Sophiában gyűlést tartott, a melyen elhatározták, hogy jövőre az eddiginél erélyesebben fognak fellépni. Ezért a bizottság békésebb hazilamú régi elnökét, Lyapcsevet, nem állították ismét a bizottság élére, hanem *Sarafow* Borist, ki akkor aktív katonatiszt volt, választották meg elnöknek. Az új elnök programja volt, Maczedónia és az adrinápolyi vilajet politikai autonómiáját kiküzdeni. Első feladata volt, az e célra szükséges pénzüsszegeket megkeríteni, de bár maga a bolgár kormány sem fukarkodott, a bizottság fényesebb eredményt nem tudott elérni. Ekkor elhatározták, hogy az előkelő polgárookra adót vetnek ki. Az egyes egyéneket formaszerint megtaksálták és fenyegetésekkel kényszerítették a rájuk kivetett összegek befizetésére, a mennyiben pedig vonakodtak volna ezt megtenni, meggyilkoltatásuktól sem riadtak vissza. Mivel ez a terrorizmus főleg Bolgárországban lakó románok ellen is gyakoroltatott, a román kormány ismételten jegyzékeket intézett a bolgár ministeriumhoz, kérve ez üzelmek megszüntetését, de minden siker nélkül. A macedon bizottság vérszemet kapván, kiterjesztette üzelmet Romániára is, hol *Sarafow* maga a múlt év végén helyi bizottságot szervezett egy *Trifanow* nevű bolgár diák elnökelete alatt. E bizottság eredményesen is

működött. Február elsején egy Fitowski nevű bolgár alattvalót, kiből a maczedon bizottság török kémet sejtett, nyílt utcán fejszeccsapással megölték. A gyilkosokat, kik kézre kerültek, Trifanow bűjtogatta fel Sarafow tudtával, ők maguk az áldozatot nem is ismerték. Június 22-én ismét egy maczedon származású román alattvalót, Mihailcanu tanárt, ki egy a maczedon bizottság propagandája ellen intézett folyóiratot szerkesztett Bukarestben, egy Dimitrov nevű bolgár revolverrel lőtt agyon. A gyilkos ez esetben is kézrekerült s ez esetben is kétségtelemé vált, hogy Sarafow maga volt a felbújtó, sőt kitént, hogy a maczedon bizottság Trifanowot is meg akarta mérgezni, mert a Fitowski-ügyben igen messzemenő vallomásokot tett. De daczára annak, hogy a román kormány az összes bizonyítékokat Bolgárország rendelkezésére bocsátotta, a bolgár kormány semmiféle intézkedést sem tett a maczedon bizottság ellen. Pár éles jegyzék váltása után ennyiben is maradt a dolog.

Délafrikában már a boerok körében is terjed az a felfogás, hogy a további ellentállás semmi reményekkel nem biztat. Miután az angolok a boerok két legfontosabb menedékhelyét, Belfast s Lydenburg városát elfoglalták, a transvaaliak alig tehettek valamit és szeptember 10-én maga Krüger elnök is portugál földre, Laurenc-Marquezebe menekült. Azt a nagy erkölcsi vereséget, a melyet a menekülés képez, a boerok ugyan igyekeztek elpalástolni oly hírek elterjesztése által, a melyek szerint Krüger csak hat havi szabadságra ment, hogy Európában valamely államot intervenczióra bírjon, de ezek a hírek senkiben sem fognak kételyeket fenhagyni arra nézve, hogy ennek a menekülésnek tényleg egészen más jelentősége van. Tekintettel arra, hogy a transvaali kormány még a legutolsó időben is kijelentette, hogy a legvégsőkig fog küzdeni, ez a menekülés meglepetés számba ment. Magyarázatát tán Krüger egészségi állapotában kereshetjük. Egy angol hadi tudósító már régebben beszélt, hogy Krüger, ki 75 éves és kit az utolsó év eseményei nagyon megviseltek, már alig érdeklődik a hadi operációk iránt, szellemileg meg van törve s egész napokat zsoltárolással tölt el vasúti kocsjában. A pár nappal később Krüger meneküléséről érkezett hír azt bizonyítja, hogy Krüger tényleg feladta már a küzdelmet. Futása önfeladást jelent. Oly kormány, mely a határon át menekül, önmaga adja ellenségének a jogcímet arra, hogy az az ő helyét elfoglalja. Transvaalnak nincs többé szabályszerű kormánya, Transvaal tehát nem állam többé.

Az *angol* kormány ezt az időszakot alkalmasnak találta arra, hogy a parlamentet feloszlassa s a választók elé terjeszse azt a kérdést, hogy helyeslik-e azt az imperialisztikus politikát, a melynek prototypusa Chamberlain gyarmatügyi miniszter s a melynek utolsó sikere Transvaal annexiója. A konzervatív párt, mely e politika szolgálatába állt, biztos lehet a felől, hogy győzni fog s csak többségének nagysága lehet kétes. Győzni fog annál biztosabban, mert nem áll vele szemben egységes párt, hisz a liberálisok épen a főkérdésben vannak leginkább csoportokra szakítva, némelyek helyeselve, mások helytelenítve az expanzív politikát.

Anglián kívül még két ország van választási mozgalmakkal elfoglalva. Az egyik *Ausztria*. Miután az osztrák államférfiaknak ismét egyszer eszükbe jutott, hogy valamit csak kellene tenni s miután sokáig ingadoztak egy újabb miniszterválság és a parlament feloszlatajának eszméje között, elhatározták, hogy ez utóbbival kísérlik meg a viszonyok rendezését. Mivel azonban minden valószínűség szerint az új parlament a

réginek hű mása lesz, nehéz belátni, hogy a felosztás, melyet különben ez a parlament busásan megérdemelt, miként vezethetne célra.

Nagy arányokban indult meg a választási küzdelem az észak-amerikai *Egyesült Államokban*. Most is ugyanazok állnak egymással szemben, kik az utolsó választási kampagneban ellenfelek voltak: Mac Kinley mint a republikánus párt jelöltje és Bryan mint a demokrata párt zászlóvivője. A helyzet azonban ma lényegesen más. A múlt választásnál jelszóul az aranyvaluta s az ezüst érdeke szolgált, Mac Kinley a tiszta aranyvalutának volt híve, Bryan pedig a kettős valuta előnyeit vitatta. Most Bryan teljesen háttérbe szorította régi programjának ezen részét, melyre akkor a legnagyobb súlyt fektette, s azt a kérdést bocsátotta a választók megítélése alá, hogy helyeslik-e Mac Kinleynek a Kuba szigeten s a filippini szigeteken követett expanzív, imperialisztikus politikáját. Ma már Bryan annyi sikert ért el, hogy Mac Kinley győzelmét korántsem lehet biztosítottnak tekinteni. Bukását, igaz, ép oly kevés bizonyossággal lehet előrelátni.

Budapest, 1900. szeptember 27.

gg-